

AZ ANTISZEMITIZMUS JÖVŐJE MAGYARORSZÁGON

Irta: BALINT ENDRE (Budapest)

Idestova esztendeje annak, hogy Németországban uralomra jutott az a nemzeti szocialista mozgalom, amelynek agitációjában kezdettől fogva egyik leglényegesebb elem volt az antiszemitizmus. Anélkül, hogy ezen a helyen prognózist akarnánk adni zsidóellenes irányzatának kilátásairól, annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy uralmának néhány hónapja alatt antiszemita programjának nem jelentéktelen részét megvalósította. A zsidó nagytőkét ugyan ép' oly kevéssé bántotta eddig Hitler, mint az „árját“, de már a zsidó középosztályon szörnyű érvágást hajtott végre. A németországi szegény-zsidóság mintha nem is létezne a polgári sajtóhírszolgálat számára, de azért a hallgatás jegét áttöri egy-egy híradás, amely rávilágít helyzetére. Permanens fizikai, lelki és gazdasági pogrom borzalmai közepette él a németországi zsidó proletariátus, amelynek helyzetét csak az összproletárság legosztályöntudatosabb élesapatának helyzetével lehet összehasonlítani.

Kétségtelen, hogy a hitlerizmus ama hiveiben, akiknek vagy föl sem tűnt a nagytőke eddigi érintetlensége, vagy pedig rendíthetetlen a bizalma, hogy arra is sor kerül még, a program e részének ily viharos megvalósulása csak lelkesedést válthat ki. Akármilyen más erők működnek máris, amelyek viszont kijózanítóan hatnak a nemzeti szocializmus tömegeire, ez a mozzanat mindenesetre fennáll és egyik lényeges magyarázata annak a nem lebecsülendő kisugárzó erőnek, amely ma Hitler III. Birodalmából más országokba árad. Ez a kisugárzóerő ma sok országban gyorsítja a fasisztikus fejlődést és arra is hatással lehet, hogy a történelem napirendjén lévő változások milyen formában valósulnak meg.

Ilyen körülmények között érdemes vizsgálódás tárgyává tenni a magyarországi antiszemitizmus problémáját és felvetni a kérdést: Vajjon újra társadalmi alakítóerővé lehet-e Magyarországon a zsidóüldözés?

1. Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, mindenekelőtt annak kielemezése szükséges, hogy a társadalomban elfoglalt gazdasági (és politikai) helyzeténél fogva mi a szükségszerű elvi álláspontja a zsidókérdéssel kapcsolatban a kapitalizmus két egymással szemben álló fő osztályának: a polgárságnak és a proletariátusnak. Csak így ítéltethetjük meg ugyanis, hogyan keletkezett és milyen társadalmi jelentőséggel bírt az antiszemitizmus, amely a proletárdiktatúrát követően, 1919–20-ban robbant ki Magyarországon. Az antiszemitizmus magyarországi történetének oly régmúlt mozzanataira, mint a középkorról az újkorra való átmenetet jellemző zsidóüldözési hullám, mely a feudalizmus bomlási terméke; vagy a tiszaezlári nagy vérvád-per, mely végső kifejlésében a magyar polgári társadalomnak a reakció felett aratott döntő győzelmét példázta, az adott keretek között nem szükséges visszanyulnunk. Az ellenforradalmi évek antiszemitizmusát azonban okvetlenül gondos elemzés alá kell vetnünk, még pedig nemesak azért, mert a legutóbbi zsidóellenes hullám Magyar-

országban, hanem mert ugyanannak a társadalmi fejlődésszakasznak terméke, amelyben ma élünk: a fasizálódó imperializmusnak.

A proletariátus szemszögéből nézve zsidókérdés — nincsen. A proletárság osztályérdeke a polgárság elleni osztályharc, ennek a harcnak a szempontjából pedig a zsidóság nem okoz külön problémát. Az osztályöntudatos proletariátus egyik legsajátosabb felismerése éppen abban áll, hogy a társadalmi jelenségek alapvető magyarázatát nem a nemzetek, nem a fajok és nem a felekezetek, hanem az osztályok egymáshoz való viszonya, a proletariátusnak a tőkésosztály által való kizsákmányolása adja meg. Ezért a proletariátus nem fajok, nem felekezetek és nem idegen nemzetek ellen küzd, hanem harcát a polgársággal, különösképpen annak döntő rétegével, a finánctőkével szemben vivja. Ha a zsidó tőkés, a proletariátus osztályharcot viv ellene, de nem azért, mert zsidó, hanem mert kapitalista; ha a zsidó elproletarizálódó kispolgár, vagy éppen proletár, akkor fegyvertársát látja benne a munkásosztály, de megint csak nem azért, mert zsidó, hanem mert szintén a finánctőke kizsákmányoltja. A munkásság ilyenformán se nem filoszemita, se nem antiszemita. Szerinte a kizsákmányolás ténye a döntő kritérium, ez viszont nem attól függ, hogy kinek a kezében van a tőke, hanem hogy — van-e tőke. És szociális célkitűzése ezért egy új társadalmi rend, amelyben — nincsen tőke. A proletariátus nagy tömegeinek ez az ideológiája mindenütt a világon tapasztalható.

Nem így a polgárság. A tőkésosztály politikáját és egész ideológiáját kezdettől fogva leginkább az különbözteti meg a proletárságtól, hogy az alapvető osztályviszony nyílt feltárása helyett annak elleplezése áll érdekében. Fejlődésének mai, utolsó korszakában, amikor egyrészt a tőkés gazdaság sajátos követelményei, másrészt a mindinkább forradalmasodó proletariátussal vívott élethalálharcra elkerülhetetlenné teszik az állam fasiszta átalakítását, a leplező tendencia, úgy, ahogyan az tudományban, művészetben, sajtóban és a tömegpropaganda egyéb eszközeiben mintegy önkéntelenül kifejezésre jut, elégtelennek bizonyul. A leplező tendencia helyébe, amely az eredményt közvetített gazdasági eszközökkel éri el, a szervezet, a céltudatos és célirányos aktivitás lép. A szervezeti principium diadala a „klasszikus“ fasiszta államszerkezet, amely nem elvben „biztosítja“ az osztályok „egyenlőségét“ az állami életben, mint a demokratikus parlamentarizmus, hanem intézményesen, a korporációs szervezet útján, amelyben a munkaadó és a munkavállaló testülete „egyenjogu“, s viszály esetén az állam „dönt“. De az állam közvetlen körén kívül és mind direktebb formát kell öltetnie a leplezés műveletének.

A történelem tanúsága szerint háromféle mód van a fasiszmus kiépítésére: tömegbázis igénybevétele nélkül, tömeghangulat kihasználásával, vagy pedig tömegmozgalom útján. Ezek a fogalmak persze csak segédeszközök; a valóságban „tisztá“ eset alig található. Bennünket most az utóbbi két eset érdekel. Voltaképpen mind a kettő tömeghangulat, az utóbbi szervezett formába öntve. És mindakét esetben a polgárság maga az, amely előljár szításában, illetve szervezésében.

A fasiszta diktatura megszervezése és megszilárdítása, a polgárság nagy feladata az imperialista kapitalizmusnak a világháború utáni szakaszában. Ahol kiépítése az osztályellentétek hirtelen, akut kiéleződésének légkörében folyik, amikor a nagytőke és a proletariátus között fekvő rétegek, elsősorban a parasztság és a városi kispolgárság, vagy legalább e rétegek egyes részei körében is megindul a politikai erjedés, elkerülhetetlenné válik a harc a polgárság és a proletariátus kö-

zött nemcsak egymás ellen, hanem a rétegek passzív jóindulatáért, vagy szervezett támogatásáért is. Ebben a harcban a proletariátus fegyvere az osztályérdekek végső azonossága, a polgárságé a kispolgári (és paraszti) rétegek politikai iskolázatlansága és osztályöntudatának fejletlensége.

Nyilvánvaló, hogy ha a kapitalizmus általános válsága következtében a politikai élet porondjára került közép-rétegekért folyó nyílt versengés változatlan fegyverekkel folyhat a polgárság és a proletariátus között, bizonyos ponton túl okvetlenül bekövetkezik a középrétegeknél az osztályérdekek felismerése és a proletár irány kerekedik felül. Ez az igazság azonban kevésbé aggasztja a nagytőkét, még pedig azért, mert gondoskodik arról, hogy mire az eszmélésnek ez a folyamata megkezdődne, a fasiszta terrorszervezetek a fasiszta tömegek asszisztenciájával szétverjék a proletariátus legális szervezeteit és lendületét kiméretlen terrorhullámmal legalább időlegesen megtörjék. (Németországban a nagytőke szempontjából legfőbb ideje volt, hogy Hitler fasiszta tömegmozgalmát uralomra segítették, mert az utolsó választások tanubizonyossága szerint a proletariátushoz legközelebb eső paraszti és kispolgári rétegek már kezdtek újra elfordulni tőle.) Igaz ugyan, hogy a kispolgári rétegek felébresztett forradalmiságának rationális irányba terelődése így is csak átmenetileg tartóztatható fel, azonban más választása nincs a polgárságnak. S törekvése már csak arra irányulhat, hogy fasiszta diktatúráját minden eszközzel fentartsa.

Mik azok a módzatok, amikkel a polgárság a fasiszta tömegmozgalom (vagy tömeghangulat) útján a maga számára nyerheti meg a forradalmasodás első fokozataiba érkezett középrétegeket? A kispolgári rétegek osztályhelyzete maga nyújtja az eszközöket. Nem szabad elfeledni, hogy még a proletariátusnál is lehet különbség napi érdekek és a végső osztályérdekek, továbbá egyes csoportok eltérő érdekei és a nagy közös célkitűzések között. Dialektikus ellentétek ezek, amelyek a fejlődés dinamikájában találják materialista és mégis forradalmi megoldásukat. Merevre rögzítve vagy szektarianizmusra, vagy — opportunizmusra vezetnek, mint pl. a munkásarisztokrácia kizárólagos napi és csoport-érdekeit szolgáló szociáldemokratizmus esetében, amely legfőbb igazolását éppen (látszólagos) realizmusában kereste. Még sokkal tágabb ez a dialektikus ellentét a kispolgári rétegek esetében. A kispolgárság létének gazdasági alapjai százzal bonyolultabbak, reflektáltabbak a fő osztályoknál; a napi és csoportbeli érdekek tényéhez járul nála társadalomgazdasági helyzetének absolute is nehezebb felismerhetősége. Vagyis sokkal könnyebb látszólagos és töredék (de kézenfekvőbb) érdekeket állítani szembe végső (de rejtettebb) osztályérékekével.

Tény, hogy a polgárság az elnyomorodása következtében forradalmasodott középrétegeket csak erős szociális irányzatu agitációval tudja a maga szekerébe fogni. Itt több módszer lehetséges, amely megannyi fejlődési fokozata a tendenciából szervezetté és céltudatos aktivitássá lett leplezésnek. (És persze az erős módszerek nem zárják ki a gyengébbeket, sőt a gyakorlatban leginkább azokkal együtt fordulnak elő.) Az első és legenyhébb forma, amikor a szociális egyensúly biztosításának intézményesítését igéri a polgárság (l. a már említett korporatív elvet). Erősebb forma, amikor maga pénzrel, vezet és irányít konkrét tőkeellenes jelszavakkal dolgozó — de mégsem marxista, sőt a proletár-osztályöntudatot tüzzel-vassal üldöző — politikai pártokat, amelyekkel az elproletarizálódó középrétegek már orientálódó-

ban lévő társadalmi elkeseredését „fogja fel”. E látszólag paradox forma rejtélyének nyitja az érdekek és a társadalom szövevényessége. Nagyon forradalmian hangzó követelések lehetségesek, amelyek mégis ellenforradalmiak, sokszor csak helytelen akcentuálásuk következtében. A nemzeti szocializmus a „kamatrabszolgáság megtörését” követeli, s ezt még úgy is lehetne értelmezni, hogy magát a finánckapitalizmust akarják megszüntetni a hitleristák. Ez a mai konkrét kapitalizmus azonban sokkal differenciáltabb, sokkal alaposabban körülbástyázott szerkezet, semhogy tetszőleges módszerekkel meg lehetne dönteni. Ahogyan a nemzeti szocialisták kormánya „döntögeti” az mindenre alkalmasabb, mint az imperialista kapitalizmus megszüntetésére. Enélkül pedig nagyon kétes, hogy akár csak az a „kamatrabszolgáság” is eltűnhetik-e, amit — a huszadik „programmagyarázat” után jelent majd ez a fogalom Hitler Németországában.

A harmadik mód fasiszta tömegmozgalomnak (vagy hangulatnak) polgári gyümölcsöztetésére talán a tökeellenes irányzatnál is erősebb behatás és a csoport-érdekek kihasználásán alapul. Az osztály egyes rétegeit állítja szembe egymással, az egyiket feláldozván — látszólag a másikért, valójában a polgárságért. Ez a tömegfasizálási mód az, amely a társadalom mai fejlődési fokán az antiszemitizmus melegágya. Ami nem jelenti azt, hogy okvetlenül a zsidóság ellen irányul. Ám a válogatás sok szempontja a legtöbb országban a zsidóságot teszi a legalkalmasabbá erre a hálátlán szerepre. Kézenfekvő, hogy célirányos, ha a mozgalom éle valamiféle kisebbség ellen irányul. Így nagyobb tömegnyomást lehet szembelyezni kisebb ellenállással. Azután olyannak kell lennie a kiszemelt kisebbségnek, hogy valamiképpen a köztudatban is elkülönüljön a többségtől. Itt nagy szerep jut a történeti előzményeknek, az ideológiai atavizmusnak és pl. a vallási neveléssel összefüggő, általában a csaknem ösztönös momentumoknak. (Nehéz lenne a — ludtaluak kisebbsége ellen indítani a fasiszta tömegrohamot. De már a négerék, Amerikában, alkalmasabbak.) Végül kitűnő, ha sikerül olyan kisebbséget találni, amely más fasizálási formának is szenvedő alanya lehet. Ez a szempont végkép predesztinálja áldozati szerepére a zsidóságot, amely ugyanakkor, amikor széles középrétegeknek (intellektuálisok, kereskedők) napi konkurrens, más középrétegek (parasztok, iparosok, stb.) hatalmas tömegei számára a társadalmi hierarchiában közvetlen feletttest, a közvetlen kizsákmányoló személyét jelenti, tehát mint tökeellenes jelszavak céltáblája szerepeltethető előtte. Azonfelül minden országban a „konkurrens” és „tökés” zsidóságnak többszöröse él teljesen proletári sorban. Bizonyos szempontból ez is előnyös a fasizmus számára, mert az egyszer felszított tömegszenvedélyt ellátja könnyen hozzáférhető és egészen védtelen áldozatokkal.

Ezeknek a körülményeknek a tökésoosztály által való akár tudatos átértése, akár ösztönös megérzése az, ami a fasizmus antiszemita ciklonját zuditotta a zsidóságra Németországban, ami viharterhessé teszi a levegőt a zsidólakta negyedek fölött Kelet-Európa metropolisaiban — és ami elindította a kurzusévek zsidógyűlöletét Magyarországon.

2. Magyarországon a fasizmus a proletárdiktatura összeomlásával jutott uralomra. A proletárdiktatura bukását nem a társadalom belső ellentmondásainak elsimulása, hanem külső körülmények összjátéka okozta. Így az ellenforradalmi fasizmus a pillanatnyilag dezorientálódó szociális robbanóerőt is felhasználhatta — legalább részben — céljai elérésére és arra is vállalkozhatott, hogy újra valamiféle

szociális bázist teremt a polgárság uralmának.

Igy jutott akkor valóban jelentős szerephez a zsidókérdés. Ha a magyarországi fasiszmus e periódusa nem is kifejezetten tömegmozgalommal, hanem inkább csak tömeghangulattal operált — amely egyes mozgalmi magvak (Ébredő Magyarok Egyesülete, stb.) köré csoportosult, — passzív tömegbázisa mégis volt, s ez részben (csekélyebb részben) a módosabb parasztság, részben pedig a „keresztény“ városi kispolgárság köréből került ki, s főleg az utóbbi jórésznének osztályhelyezete a legkedvezőbb talajt szolgáltatva a zsidók elleni uszításra. A városi „értelmiségnek“ mind nagyobb részét teszi fölöslegessé a kapitalizmus fejlődése és így e réteg körében hallatlanul éles verseny indul a megélhetésért. Ehhez járult Magyarországon épp ebben az időben, hogy Magyarországra áramlott az elszakított területekről az állami apparátus, amelyet az új imperiumok csak igen kis részében kívántak megtartani. Minthogy pedig a zsidóság különleges társadalmi származásánál fogva éppen az értelmiségi pályákon nagy tömegben helyezkedett el, a nem-zsidó értelmiséget könnyen meg lehetett nyerni annak a fasiszmusnak, amely azt helyezte kilátásba, hogy kiszorítja a zsidókat az intelligencia életlehetőségeiből és másokkal foglaltatja el azok helyét. Ez az akkori fasiszta mozgalom antiszemitizmusának szociális alapja; hozzájárult még, hogy a parasztság egy része is szívesen zsidózott, mert hiszen olyannak látszott a helyzet, hogy a zsidók kezén levő földet könnyebb lesz megkapni; a kisiparosság egyes részeit pedig azzal a jelszóval lehetett megszédíteni, hogy megvédi a „zsidó nagyiparral“ szemben.

Mit végzett ez az antiszemitizmus? Az állami hivatalokból, magasabb katonai rangokból, egyetemi tanszékekből egymásután eltávolította a zsidókat (B-lista, stb.) A „kormányképes“ politikai pályafutás csaknem lehetetlenné vált a zsidó polgár számára. Hogy visszaszorítsák a zsidó értelmiséget, meghozták a „*numerus clausus*“ törvényt, amely lehetetlenné kívánta tenni, hogy az országban elfoglalt számarányból (1920-ban a lakosság 5.9%-a volt zsidó) nagyobb mértékben vonuljon be a zsidóság az egyetemi padosorokba. (Az indokolás az antiszemita élű elbocsátásoknál is más volt, mint a valóságos ok; sok visszaélést lehetett úzni azért, mert a proletárdiktatura irányítói között nagy számban voltak zsidószármazásúak.) Az egész „hivatalos társadalom“ át meg átitatódott zsidógyűlölettel, aminek természetesen a szegény zsidóság itta meg elsősorban a levét. Nem szabad elfelejteni, hogy ha a magyarországi zsidók között bizonyos történelmi okok következtében aránylag több is a tőkés, mint a nem-zsidók között (ami statisztikailag bizonyítható tény), ez semmit sem változtat azon, hogy a zsidók között is legalább ötször annyi a proletár és a fél-proletár, mint a polgár. A proletár zsidó rétegek pedig kétszeres elnyomtatás súlya alá kerültek, mert a finánctőke kizsákmányolásán és az „általános“ politikai elnyomtatáson kívül rájuk nehezedett az államapparátus tagjainak antiszemita érzelme is.

3. Alig diadalmaskodott azonban Magyarországon az első fasiszta tömeghullám, a dolog természeténél fogva nyomban megkezdődött az aktivizálódott és fasisztált rétegek kiábrándulása. Legelőször a tömegbázis paraszti része ment veszendőbe. A polgárság sem zsidó, sem más nagybirtokot nem volt hajlandó feláldozni. A földreform nem hozott mélyreható változást a magyar földbirtokviszonyokban. A városi kisiparosság „zsidó kartellelles“ törekvéseit sem koronázhatta semmiféle siker a finánckapitalizmus uralma alatt. Az értelmiség jórésznének pedig be kellett látni, hogy hiába korlátoztatja a zsidók számát

az egyetemeken, ha mégsem jut levegőhöz, mert a „keresztény“ középosztály tulnyomó része alól is kihuzta a talajt a kapitalizmus.

Igy vesztette el a fasiszmus tömegbázisát, ami azonban akkor nem volt döntő csapás a magyar polgárság számára, mert a kapitalizmus világszerte az átmeneti stabilizáció periódusában járt, s közvetlen veszély nem fenyegetett.

Ez az első magyarországi fasiszta tömeg-hullám elültnek mondható. Ami még hiveiből megmaradt, az intelligencia egy része, az már nem tömegbázis, hanem a szó szoros értelmében megvásárolt pretoriánus sereg. (L. az annakidején megduzzasztott óriási államgépezetet, továbbá a rengeteg kurzus-intézményt.) Ám ennek is alkonyodik. Természetes, hogy a (saját maga által felidézett) válsággal küzdő tőke mind kevésbé hajlandó tovább ölni a pénzt ebbe a pretoriánus seregbe, amely ma már amugy sem képes elvégezni a félrevezetés és leplezés munkáját, mert hiszen konkrét törekvéseiből a kispolgári tömegek kiábrándultak. Egyre erősebb az a tendencia, amely az államszervezet költségeinek csökkentésére irányul. A leplezetlen fasiszta diktatura érvényesül, — tömegbázis nélkül.

Mennyi maradt meg ma, a tömegbázisát elvesztett fasiszmus időszakában Magyarországon az antiszemitizmusból?

Állami hivatalba ma sem juthat zsidó. Az egyetemre még a legvérmesebb számítások szerint is átlag csak 10% zsidót vesznek fel. (Ez tagadhatatlanul a „*numerus clausus*“ enyhülését jelenti. Tekintetbe kell azonban venni, hogy a háború előtti és alatti években átlag mintegy 30 százalékát tették az egyetemi diákságnak a zsidók, — s ebben nem valami „faji egyeduralomra való törekvés“ mutatkozott, hanem egyszerűen az a tény, hogy Magyarországon igen nagy arányban foglalt helyet a zsidóság olyan rétegekben, amelyeknek fiai és leányai mindenütt a világon az egyetemi ifjúság legnagyobb százalékát adják, t. i. az értelmiségben.) Végül a „kilengés“, a törvényeket figyelembe nem vevő zsidóüldözés tűnőben van; az állami hatóságoknál is alig nyilatkozik meg aktív antiszemitizmus.

Mit jelent ez?

Az antiszemitizmus egész eredményéből jóformán csak annyi bizonyult tartósnak, amennyi az elhelyezkedni tudó intelligencia-rétegeknek akkorára való csökkenését jelenti, amekkorát a polgárság mai korszakában még tud valahogyan foglalkoztatni. Ez pedig nem a fasiszmus, hanem a tőkés fejlődés sajátos eredménye, amelynek legfőljebb fasisztikus izt ad, hogy a „redukció“ nagyobb arányban történt meg a zsidók, mint a nemzsidók között. Még pontosabban! Ma már semmiféle középosztályt sem hajlandó kitartani a polgárság régi pretoriánusai kedvéért csak annyit tesz még meg — s ezt is mind lagymatagabbul, — hogy az amugy is szükséges mértékű középosztálytól kissé távoltartja a zsidókat. A tanulmányait most befejező, új értelmiség pedig egyformán nem tud elhelyezkedni, bármilyen vallású.

Azoknak a rétegeknek, amelyek a forradalmak után hagyták magukat befogni a fasiszta mozgalmak szekerébe, arról kellett meggyőződnie, hogy annak egyik fő jelszava, az antiszemitizmus nem hozott és nem hozhatott semminemű felszabadulást.

4. Ez persze nem azt jelenti, hogy a fasiszmus most már meg sem kísérli tömegbázis szerzését. Ellenkezőleg, éppen a mostani, egyre katasztrofálisabban kimélyülő gazdasági, szociális és politikai válság elkerülhetetlenné teszi a magyarországi fasiszmus szociális bázisának reorganizálását. Akkor, amikor a munkásság egységfrontja egyre határozottabb körvonalakban bontakozik ki, s ugyanakkor a paraszt-

ság széles rétegei útban vannak a heves szociális erjedés felé, a városi kispolgárságot pedig, miközben a politikai katzenjammer érzése hatalmasodik el rajta, egyre mélyebbre huzza az elproletarizálódás örvénye, a leplezés és félrevezetés kikerülhetetlen feladatává lesz a polgárságnak, amely ezt mindinkább fel is ismeri. Kérdés azonban, milyen eszközökkel hajtható végre ez a feladat.

Mód több is kínálkozik; az egyik az elvesztett rétegek bizalmának visszaszerzése. Ha nem akarja ezeknek a ma még inkább csak politikai letargiában élő rétegeknek politikai aktivitását maga felébereszteni (ami kétélű és meggondolandó fegyver), a régi jelszavakkal nem élhet a polgárság, mert ezek ma már legfeljebb akkor fejthetnének ki vonzerőt, ha egészen más erősségi fokon, egészen újszerűen ható mozgalom keretén belül lépnének fel: ha tömeghangulat helyett tömegmozgalmat szervezne a polgárság, olyan lendülettel és olyan nagyszabású keretek között, hogy feledtetné a régi jelszavak sikertelenségét, illetve azt az illúziót adhatná, hogy ami először nem sikerült, most győzedelmeskedhet. Ennek pedig éppen a legszélsőségsébb forrongás az előfeltétele.

Hogy visszaszerezhesse az elvesztett bázist, a nagytőke más utat választ: ismét csak fasiszta tömeghangulatot szít, — ám új jelszavakkal és új emberekkel.

Valóban! Új fasiszta tömegagitációs hullám emelkedik Magyarországon, — de éppen a két legnagyobb fasiszta párt, a független kiszagda párt és a szociáldemokrata párt nem antiszemita. (A szociáldemokrácia, amely a munkásság felé szociálfasiszta szerepet játszik, agrárirányzatában szabályszerű fasiszta munkát végez.) És az Egységespárt, amelyet a Gömbös-rezsim a „Nemzeti Egység Pártja” néven szintén tömegpárttá igyekszik kiépíteni, bizonyos szempontból maga is „liberális” hurokat penget. Az új fasiszta centrumok — a többi között — demokratikus reformokat, titkos választójogot, felekezeti békét hirdetnek. Ez a fasiszta hullám ennyiben a dolgok belső dialektikája következtében szükségképpen küzd azok ellen a jelszavak és módszerek, legalább is azok egy része ellen, amelyekkel az első vezette tömegeit, de amelyekből ezek a tömegek kiabrándultak.

Milyen sulya lehet ilyen körülmények között annak a különösen Hitler diadala óta tapasztalható jelenségnek, hogy exponált kurzuskörökben újra megélénkül az élet, hogy régi orgánumaik (mint a „Magyarság”) ismét megütik a zsidóhecc nagydobját, hogy felkavarodik a tisztaeszlári pörre lerakódott por és hangos, vagy honfibúval telített elmefuttatások követelik a nemzeti szocializmus antiszemita programjának átvételét, a régi ideálok megvalósítását? Ha szem előtt tartjuk, hogy most csak az elvesztett fasiszta rétegek visszaszerzéséről beszélünk, s hogy szervezett tömegmozgalmak szervezését ma nem látja időszerűnek a polgárság, azt kell mondanunk, hogy komoly társadalmi faktorokká nem válhatnak ezek a jelenségek. Ám a társadalmi tendenciák nem előzetes megállapodás alapján, hanem dinamikusán, harc útján érvényesülnek. A „régí vágású” magyar fasiszta mozgalmi emberek abból a tényből, hogy a nagytőkének újra szüksége van Magyarországon fasisztikus tömegbázisra, mingyárt azt a következtetést vonják le, hogy az ő személyüknek és az ő módszereiknek virradt fel újra. Pedig Gömbös éppen azért juthatott uralomra, mert amellett, hogy a kormányzaton belül maradvá igyekszik szociális bázist teremteni a magyar fasizmus számára, a régi fasiszta mozgalom specifikus frázisait sokban elvetette és helyükbe újakat tett. A zsidókérdés terén Gömbös „revideálta álláspontját”, s ebben

annyira ment, hogy pár hónappal ezelőtt már a „*numerus clausus*” teljes megszüntetéséről beszéltek. A „régi vágásu” magyar fasisztáknak éppen küzdelmük során sok alkalmuk volt tapasztalni az elmúlt hónapok alatt, hogy nem jó helyen keresik a polgárság kegyét, mert a nagytőke által pénzelt szociális demagógia eszközei és emberei megváltoztak. S ezért a proletariátus is helyesen ismerte fel osztályfeladatait, amikor az öt hábatámadó fasiszta irányzatokkal harcolván, a fő tüzet továbbra is elsősorban a szociáldemokrácia, másodsorban az agrárpárt és „a nép közé menő” kormánypárt újszerű, immár nem antiszemita, de éppen e változott formában a fasizmus megszilárdítását célzó jelszavai ellen irányította.

Lehet-e hát újra társadalmi alakítóerővé Magyarországon a zsidóüldözés?

Eddigi vizsgálódásunk inkább negatív irányba lendítette a mérleg nyelvét. Ám ennek ez eredménynek két előfeltétele volt: az egyik, hogy az elveszett rétegek visszaszerzésére irányuló törekvések nem élnek egy egészen nagyszabású tömegforrongás és tömegszervezés eszközével, a másik — hogy a polgárság érdeklődése nem fordul új, többé-kevésbé szűzi rétegek felé. Ismét emlékeztetnünk kell arra, hogy mely rétegek képezték a forradalmak utáni évek magyarországi fasizmusának tömegbázisát. A parasztság nagy tömegeit akkor nem vonta be agitációjába a polgárság. Ám a szegény-parasztság széles rétegei nemcsak itt vannak, hanem példátlan elnyomorodásuk következtében mélyreható szociális érjedésben is élnek. Ezekre a rétegekre még sohasem appellált a magyar polgári politika, a tanácsköztársaság rövid uralma alatt pedig nem alakult ki olyan agrárpolitika, amely alkalmas lett volna arra, hogy a proletár princípiumoknak jegyezze el. Ez valóban szűz talaj, amely az osztályöntudat éretlenségének minden bájával mosolyog a polgárságra és szinte kinálkozik arra, hogy kivesse rá hálóját. A nagytőke még habozik, nem szívesen játsza ki az agrárproletariátus politizálásának utolsó és veszedelmes ütőkártyáját. De ugyanakkor, amikor a munkásság a munkásegységfrontért harcolt, hogy valóban magvává és gyűjtőcsatornájává lehessen minden társadalmi elkieseredésnek és egyidejűleg végzi az agrárproletariátus és félproletariátus körében az elmetisztító munkát, már a nagytőke tapogatócsápjai is kinyulnak a falú felé a magyar horogkeresztes pártok formájában. A magyar horogkeresztes mozgalom ma még talán kicsiny (bár korántsem annyira, mint általában hiszik). De félreérthetetlen jelek mutatják rohamos növekedését. S ahogy a paraszttömegek egész mélységükben erjednek, úgy tolódik el az egész politikai helyzet. A szociáldemokrata párt agrárpolitikája ismét kegyvesztett, a független kiskgazdák kissé tanácstalanul kérdik maguktól, hogy voltaképpen nem diktatórikusak és antiszemiták-e mégis, Gömbös „liberális” fejlődése pedig határozottan visszaesett. A nagytőke a mai napig még nem döntött. De már működik, már szervezi rohamcsapatait, már veri a vidéken a kis zsidókat a horogkereszt, — az antiszemita horogkereszt... És hátha — talán a parasztság fejlődésének hatása alatt mégis a mult tanulságaiban való kételkedésre ébred egy szép napon a városi kispolgár?

5. Milyen hát az antiszemitizmus jövője Magyarországon?

Csalódást kell okoznunk. Nem adhatunk egyértelmű választ erre a kérdésre.

Ez a kérdés prognózist kíván válaszul, a jóslással pedig esinjén bánt a marxizmus. Nem azért, amire Remenyik Zsigmond mutatott rá szellemes cikkében (Korunk, 1933 augusztus, „Jövendőmondás és

meteorológia"), mondván, hogy a marxista prognózisból elsősorban a polgárság okul és ezzel felfüggeszti a jóslás érvényét (ami egy kis adag igazság tulfeszítése), s nem is azért, mintha a marxizmustól idegen lenne a prognózis (ami sokak felfogása és szintén egy igazság-magad absurdum bővítése). A marxista prognózis elsősorban a proletár-osztályharc taktikai vezérfonala; s az egész Kapital egy prognózis okadatolása.

Hanem a helyes prognózis szigorúan körülhatárolt feltételekhez van kötve. Csak a szóbanforgó tárgy összes belső és külső feltételeinek és körülményeinek figyelembevétele adhat reális bázist egy jóslatnak. És megmondhatjuk-e jóelőre a magyarországi társadalmi fejlődés összes mozzanatait, amelyeknek együttes fellépése szabja meg, hogy az adott történeti pillanatban melyik társadalmi irányzat lesz a pálmá?

Nagyjából kielemeztük a magyarországi antiszemitizmus perspektívájának belső feltételeit. Ahol abbahagytuk a kutatást, körülbelül kiegyensúlyozták egymást az antiszemitizmust kizáró és ösztökélő momentumok. Mitől függ a történelem döntésének iránya?

Mindenekelőtt a magyar társadalom fejlődésének belső irányától. A paraszti rétegek szociális erjedésének ütemétől, de ép' annyira a proletár-front belső erőinek és külső vonzóerejének fejlődésétől. Végül az első tömegfasizmus szekerébe fogottak ideológiájának alakulásától.

De itt már külső behatások síkjára érünk. E rétegek fejlődése függ a németországi események fejlődésének tempójától. Az ezernyi más körülménytől. Az egész fejlődés függ a világpolitika alakulásától. Hogy mikor tör ki a második világháború, amely imperialista háborúba viheti Magyarországot is, lényegesen modifikálva a belső fejlődés „tisztá” erőt. Függ olyan momentumoktól, mint a Dunavölgye körül folyó imperialista huzakodás békés alakulása; a katolikus mozgalmak fejlődése; a Habsburg-restaurációs törekvések sorsa. (Most bontotta ki zászlaját Budapesten a magyar Actio Catholica!) Végül függ a Szovjetunió szociális magnetizmusának és világpolitikai súlyának fejlődésétől.

A P Á K É S F I U K

(Egy új ifjúság természetrajzához)

Irta: E. STROGOVA

A vita már az elején váratlan fordulatot vett.

A színhely a Rózsaszínű Terem volt, a testnevelés hatalmas, fénnel és örömmel teli csarnoka. A szülők is részt vettek a gyűlésen, hogy megismerjék azt a munkát, amelyet gyermekeik, — a felső osztályok növendékei, — az új tanév első hónapjában végeztek.

Másodiknak egy jelentéktelen külsejű férfi kért szót, aki tompa hangon beszélt:

— Nem szeretem a gyermekeinket, — mondotta. — Nem, határozottan nem. A Forradalom 16 éves lesz ebben az évben. A fiam is 16 éves. Egyidős a Forradalommal. A kilencedik csoport növendéke és jelen van itt. Attól félek, hogy az iskola és Önök, pedagógusok, tönkre teszik fiamat és összes társait.

— Micsoda érdektelen és közlépserű nemzedék! Én békés ember

vagyok, de néha kedvem volna kimenni az úcéára és ordítani. Igenis, ordítani. Ez a fiatalság kemény, önző és biztos önmagában. Nem olvastak semmit sem, de mindenről meg van a véleményük. Velünk szemben csak megvetést éreznek, egyedül azért mert mi ismertük még a Gerodovojt.¹ Ez, szerintük, örökre megbélyegezte a gondolkodásunkat. Azt hiszik, hogy valódi meggyőződéseik vannak. De vajjon lehet-e náluk meggyőződésről beszélni? Mi, a mi időnkben, a meggyőződést vér és könny árán szereztük meg, „gyötörtük“ magunkat, hogy megoldjuk az „átkozott“ kérdések egész sorát. Ma a fiatalságnak az iskolában, a katedráról tanítják a meggyőződéseket.

— Száraz és durva racionalisták. Kívülről ismerik az összes autómárkákat és már kölyökkorukban Dnyeprosztrójakat építenek fadarabokból. De nem hallottak semmit Blockról,² s nem hajlandók Dosztojevskit olvasni és mulatni a „fiatal Werther szenvedésein.“

— Tűzzel beszélnek a nyulak párosodásáról, de teljesen képtelenek az ábrándozásra! Pedig jó volna, hogyha néha sirnának is! — A férfi sóhajtott egyet és megrázta szomorúan a fejét. — Azt szerettem volna, hogy a fiam vágyakozzék, kétségek kinozzák, hogy hibákat kövessen el, hogy összeroskadjon, haját tépje, hogy a megismerés felé vezető útja tele legyen tövissel.

A szónok megtörölte homlokát egy nagy darab tiszta zsebkendővel és sóváran megragadta a vizes poharat, amely az emelvényen állott:

— És végül itt van a szerelem! — kiáltott fel.

— Sokáig hallgattam. Talán még ma is hallgattam volna. De az iskola ifjúsági sejtjének a vezetősége nemrég a következő határozatot szavazta meg: „Az ifjúsági szövetség tagjainak tilos beleszeretni a saját iskoláik növendékeibe, minthogy ez ártalmára van az iskolai munkának“. Elborzadtam. Talán teljesen be akarjátok tiltani a szerelmet?

Ekkor egy 16 éves szép nagy lány jelent meg az emelvényen, Granovszkaja Lusja, az utolsó évfolyam növendéke.

— Hazugság! — kiáltott haragosan. Felemelte a kezét és hirtelen elnevette magát.

— Kérem a 9. csoportot, álljon fel egy pillanatra.

Vidám zaj töltötte be a termet.

— Rajta! Fel!

Harminchárom növendék ugrott fel, valamennyi nagy, egészséges, fehérfogú, széles mellkasú 16 éves gyerek. A szülők meghatottan nézték őket.

— Itt fölösleges a sok beszéd: igazi sasok! — mondotta Lusja. — Üljetek le, gyerekek! Amint látjátok, szülő-polgártársak, egészségesek vagyunk. Tisztában vagyunk azzal, hogy rettenetesen szeretnénk neveltségessé tenni ezt az embert és kikiáltani hangosan, hogy semmi közösségeitek sincs vele. De nekünk nincs szükségünk szószólókra. Egyedül is el tudunk vele készülni. Azt hiszem, hogy az a sovány, kis papa, aki az imént felszólalt, igen rút érzés áldozata. Az ő hitvány és szegény évszázada féltékeny a mi korszakunkra, amely tele van vérről és vidámsággal. A gyenge vádolja az erőset középszerűséggel! Micsoda egyenlőtlen küzdelem!

— Erősek vagyunk és vidámak. Ez nem tetszik nektek szülő-polgártársak? Pedig éppen a vidámságot és a bátorságot nézitek közepserűségnek, arcátlanságnak és önzésnek.

— Most kapok egy cédulát, amelyen közlik velem, hogy az előttem szóló intellektuel polgártárs — író. Mi nagyon tiszteljük az írókat. De Ön annyi kellemetlen dolgot mondott nekünk, hogy nem ve-

heti rossz néven, ha mi is egy kissé... indiszkréték leszünk. A régi könyvekben turkálók és ilyeneket találok bennök: „A félelem kék rohadása“, „Az alkony szakadt húrja rezgett“, „A kopasz nap szemtelenül belépett az ablakon“. Azt gondolom, hogy semmi merészebbet és újabbat nem mondhat Ön ezek után a gyöngyszemek után. Mi azonban sok dolgot fogunk mondani. Vannak közöttünk többen, akik irnak. Egyesek jól, mások rosszul. Vannak, akik irodalmi lapokat irnak. De ezekben a lapokban Ön sohasem fog találkozni a „kopasz nappal“.

— Nem vagyunk neuraszténiasok; hogy úgy mondjam, egészen normálisak vagyunk. Nem szeretünk olyan könyveket olvasni, amelyekben a csunyaságról, rendellenességekről, a kilátástalan kétségbeesésről van szó. Dosztojevszki is távol van tőlünk, mert túl betegnek érezzük. Nemrégén olvastam Zola Föld-jét. Mondhatom, hogy lúdbőrzött tőle a hátam. Maguk mindenáron azt akarják, hogy megsirassuk Desdemónát. De a „szenvedélyek“ nyelve idegen számunkra. Mindez lehet érdekes, de egyáltalában nem tragikus. És a Haború és Békében jobban szeretjük Napoleont, mint Natasát. Hogy valaki így „önmagától“ a családi életre szülessék...

— És kicsoda siratta meg, mint egy borjút, a nyáron, a táborban Karenin Annát? — süvített fel egy hang.

A szónok egy pillanatig zavartan habozott, azután így folytatta:

— Igen, mi is sirunk néha, mert a művész rákényszerít bennünket, mert a mű szép. De nem úgy, amint ezt maguk értik, egyáltalában nem úgy. — (A lány hirtelen haragra lobbant.) — Igenis, vegyék tudomásul, hogy nem akarok úgy sirni, mint maguk és tudom, hogy egészen másképp sirtam és egészen bizonyosan nem ugyanazon a dolgokon sirtam!

Az elnök itt közbeszölt és kijelentette, hogy Lusja nem köteles igazolni magát könnyeiért a hallgatóság előtt. Lusja azután tovább beszélt arról, ami a szíven feküdt.

— Azzal vádolnak bennünket, hogy nem ismerjük az ábrándokat. Szabad megkérdézni, hogy miről ábrándoztak maguk? Nem szükséges felelnie. Jobban tudjuk, mint saját maguk. Társaim ki mondja meg, miről ábrándozhatott egy ilyen apa?

Vagy tiz kéz emelkedett fel.

Egy nagy, csupa élénkség fiú kezdett beszélni:

— Ezek az apák először is a gazdagságról ábrándoztak. A legbát rabbak közülök (itt a fiú, összehúzott szemöldöke alól, kételkedően nézett az apa vézna alakjára) „derék és dicső tetteikről“ ábrándoztak. Mások orvosi vagy ügyvédi pályafutásról ábrándoztak, jó anyagi viszonyokról. Különben kár volna sárba taposni ezt a pompás szót: „ábránd“ a történet már régóta kellőképpen értékeli a kispolgár „fenkölt eszményeit“.

— Miről ábrándozunk mi? — folytatta Lusja. — Engedje meg legelőbb is ezt a közönséges gondolatmenetet. A jövőnk biztosítva van, országunk nem ismeri a munkanélküliséget, úgy hogy a „jó anyagi viszonyok“ ábrándjai maguktól elesnek. Az ábrándjaink!... De egyáltalában össze lehet-e hasonlítani az ábrándjaikat a mieinkkel? A személyes jólét kérdését egy oly nemzedék eszményével, amelyet a történet azzal bizott meg, hogy felépítse az új rend államát.

— Lusja, csak semmi álklasszikus pátosz!

Ez a figyelmeztetés a tanulók soraiból hangozott el.

— Igaza van, beszéljünk egyszerűbben. De ne felejtjük el, hogy két korszak vitájában veszünk részt! De hát beszéljünk egyszerűbben.

Itt van, a legelső sorban, Pavlik Ivanov. A szenvedélye a vegytan és különösen a szerves vegytan. Képes arra, hogy egyhuzamban elmondja a legbonyolultabb formulákat, 50-et percenként. És az ihlet lázában mondja el őket, mintha költeményről volna szó.

— Az élettani és természetrajzi könyvek egész hegyeit falta fel. Kívülről tudja Darwin Fajok Eredetét és a szíven valószínűleg Mendeljev képét hordja...

— Mi alkímistának hívjuk. Laboratóriumot rendezett be magánál és ott tölti az idejét egy csomó társával. Bekopogtatnak minden többé-kevésbé ismert tudóshoz és arról ábrándoznak, hogy mesterségesen fogják előállítani a fehérjét. Pálnak tele van a feje „Szintézis Doktor Rejtelmével” és megfogadta, hogy mire 80 éves lesz, nemcsak meg fogja oldani a fehérje rejtélyét, hanem ráadásul ideális polgártársat is fog belőle csinálni. Nem tud aludni a Jó Isten babérjai miatt. Azt hiszem, hogy Páltól megfélelőbb ütemű munkát kell megkövetelnünk!

— Ott van mellette Lavrova Nina, egy építőmunkás leánya. Az a terve, hogy fel fogja építeni a világ fővárosát a világfolyam Volga mellett. Mindig a legjobb tanuló volt ipari rajzban és műasztalosságban. Az ő asztalkái, kalapácsai, háromszögei és virágállványai voltak mindig a legszebbek. Egy csomó gyerekkel együtt már sok tucatnyi tervrajzot készített a jövő város házairól. Egész kerületeket dolgoztak ki már. Igen figyelemre méltó város, függőkertekkel, freskókkal stb. Nina, aki keveset törődik az elvekkel, összetársította Le Corbusiert a korinthusi oszloppal.

— Valamennyien ábrándoznak valamiről. Pedig be kell ismerni, hogy ma nehéz dolog az ábrándozás. Mert ilyen a kor. Manapság annyi minden történik. Ma, mondjuk, felavatják a Bielemor-esaternát és hozzáfognak a Volga-Moszkva esaterna építéséhez. Akkor azután a gyerekek hozzálátnak ahhoz, hogy cikkeket, esszéket, ötletszerű dolgokat írjanak ezekről. Egyik jövőbeli vízitechnikusunk kidolgoz egy tervet: elragadni a tőkésektől az összes meleg tengeri áramlatot és körülvenni, gypajúsál módjára, Szibériát ezekkel az áramlatokkal. És már ott tart, hogy fürdőhelyeket nyit meg a tundrában. A sarki tenger hőmérséklete 25 fokra emelkedik. Nagyszerű északi Riviéra virágozik fel a sarkkörön túl. Azután egyszerre a fejünkre zuhan a sztratosféra-gömb, Sarmolesuk szférikus vorata, az atom felbontása, a Karakum-sivatag, az orosz automobil ipar diadala! Akkor azután megváltoztatjuk a specialitásunkat, megváltoznak az ábrándjaink. A „meleg áramlatok uralkodója”, akit a Golfáramok és Kurosivok egész tömegének a kíséretében láthatunk a fali újságon, most már a kozmikus sugarak nyalábját hordja a táskájában. „Egész világosan látom őket” — mondja a gyerekeknek. — Csak hoznának le egyet belőlük a tudósok a laboratórium számára, amikor legközelebb felszállanak.

— Most éppen nagy izgalom van az iskolában. Sok kutató, a mi Nansenjeink és Pressevalskiink, pályát cserél. Van, aki azt a rémhírt terjeszti, hogy mire elvégezzük az iskolát, nem marad több „fehér folt” a földön. De azért persze némelyek olyan kitaratók, hogy addig is szorgalmasan tanulnak nyelveket és leveleznek Ausztráliával, Kaliforniával: éppen csak hogy a Tüzföldre és Grönlandba nem írnak. Ez az ő romantikájuk. Már nem is tudnának meg lenni ezek nélkül a levelek nélkül...

— És most legyen szabad válaszolnom egy személyes kérdésre. Az az apa, akit itt hallottunk ezt jajveszékelte: „Oh, ezek a közönséges teremtések, a nyúltenyésztésért lelkesednek.” Kedves papa, felhozhatok Önnek fiatalságunk életéből egy másik, még undorítóbb ese-

tet, Engedje meg, hogy felírjam erre a táblára azt a formulát, amelyet ma tanultunk a mezőgazdasági órán:

$$\left(\left(\frac{k}{2} + N \right) 4 \right) 365 = Z$$

— Vajjon mi ez? Maguk a számok is elpirulnak bele, apapolgártárs! ez a trágya algebraja. Azt a trágymennyiséget jelöli, amelyet egy állat évenként adhat. Sokáig dolgoztam az állatkerti körben. Igen érdekes megfigyeléseket tettünk ott a tanárok vezetése alatt az állatok terhességére vonatkozólag, ami lehetővé tette, hogy magának a híres Brehmnek a megfigyeléseit is itt-ott helyesbítsük, különösen a róka terhességének időtartamát illetőleg. Ugyanakkor egy darabot írtam korunk hősről az iskolai pályázat számára. És nagyon szerettem Block verseit is zenekisérettel.

— Az egész osztály érdeklődik a művészet iránt. Hat növendék például komolyan foglalkozik a zenével. Andrej, az atlétabajnokunk, aki dijakat nyer minden olimpiászon, gyönyörűen hegedül, ami nem akadályozza meg abban, hogy a filozófiával és a fizikával is foglalkozzék. Ő a mi könyörtelen dialektikusunk és a noteszéban osztályozza a tanárokat a szerint, hogy a magyarázataikban mennyi logikus szellemről tettek tanúságot. Van egy kis lányunk, aki zeneszerző. A festőink egy nagy albumot készítettek: „Egy nagy város típusai“, amely, szavamra, megérdemelné, hogy az állami kiadó kiadja.

— De kezdek már elfáradni! Pedig még be kell bizonyítanom, hogy többet tudunk, mint a régi gimnáziumok növendékei! Az apa polgártárs azt mondta itt, hogy semmit sem tudunk, hogy kész filozófiát tanítanak nekünk. Ez azután egyszerűen aljasság, közönséges hazugság! Elég, ha felsorolom, hogy mit tanulunk most az iskolában. Élettantól a fejlődéstudományokig tanuljuk. Ez a tárgy adózó vitákra ad alkalmat: vitatkozunk a variabilitáson és Darwin elméletének a hibáin. Közgazdaságtanból a piacokat tanuljuk. A minap heves vita tört ki az elvont munka kérdésében. Az egyik növendék Rubin elméletét védte; maguk a növendékek elbántak vele, de azért kitarított amellett, hogy a tanár „legalább két logikai hibát“ követett el az elvont munka meghatározásánál. Nemrég, az egyik óra alatt, vita folyt az egyén szerepéről a történetben.

— Megpróbálkoztunk azzal, hogy áthelyezzük az egyes történelmi személyiségeket más korszakokba. Thomas Münzert feltámasztottuk a mi időnkben. De az óra túl rövid volt ehhez. A vita tovább folyt a szünetekben is. Amikor a francia forradalmat ismételtük, néhány napig a vezetői szerepét játszottuk. Én voltam a Megvesztegethetetlen és könyörtelen vádat emeltem az iskola „siksága“ ellen. A Dantonnal és Marattal folytatott harcok még ma is tartanak, bár a játék előrehaladása már régen meg kívánta volna bukásukat.

Fouché szerepére senki sem vállalkozott. Amikor az „Apák és fiúk“-at tanulmányoztuk Turgenyevtől, majdnem összeverekedtünk a Bazarov filozófiája feletti vitában. A dialektikus materializmus körében bármely tárgy élénk vitákra vezet.

Ekkor a szegyenkező apa dörögve távozni készült a csatatérről.

— Maradjon polgártárs! még szükségünk van Önre — kiáltott az elnök.

S az élettan kövér tanárnője már ott állott az emelvényen.

— Ne menjen még el, Lusja még nem mondott el mindent, — kérte az apát. — Az Ön vádja, hogy a növendékeknek kész elméletet

tanítunk, mélyen megdöbbsentett. De ezzel szemben már bebizonyították, hogy fejlett kritikai érzékkel fogadják azt, amit nekik tanítanak és hogy mindenben hevesen vitatkoznak. És ezek a viták boldog viták, nincs bennük semmi kinlódás. Mire volnának jók a könnyek és a szenvedés? Mi, pedagógusok, igyekszünk minél jobban megkönnyíteni számukra a „tudás fénylő csúcsai“ felé vezető utat. És hogy tanultunk mi magunk? Milyen uton haladtunk a filozófia meghódítása felé? Én a tanulmányaimat 1917-ben fejeztem be és ekkor megválasztottak városunkban az első gimnáziumi természetrajzi kör elnökévé. Emlékszem arra, hogy hogyan kíséreltük meg először egy béka élveboncolását. Beleszurtunk a fejébe egy tűt, anélkül, hogy pontosan tudtuk volna, hogy hová kell szúrni. A béka, a tüvel a fejében, egészen a mennyezetig ugrott örült fájdalmában. Ujra megfogtuk és elkezdtük vagdálni rozsdás zsebkésünkkel. A béka visitott és védekezni próbált, kis lábaival igyekezett elhárítani a zsebkést. Én elsapadtam; egy érzékeny lány elájult és maguk a fiúk is könnyeiket törölték. A kör felbomlott ezután a jelenet után. Csak sokkal később sikerült újból felállítanunk. És mit olvastunk mi? Büchnert és valami dilettáns természetfilozófiát a „Nívá“-ból. Valóban szükséges volna, hogy a mi gyermekeink is vak kutyakölykök módjára tapogatózzanak és megismételjék minden hibánkat?

— Azonban az a szomorú, gyermekeim, — és most elsősorban hozzátok fordulok — hogy Lusja a beszédével megerősítette az apa egyik vádját: az igaz, hogy szerelmesek vagytok magatokba és képmutatók vagytok. Valóban annyira tökéletesek volnátok? Szó sincs róla. Abból a képből, amit Lusja festett, sok vonás hiányzik. Hol marad a gyermekek? Az ostobaságok, a gyermekességek? Mintha a szünetek alatt nem lovagolnátok koffereken, mint a bolondok, minden ismeretetek és a quantum-elmélet ellenére? És miért nem mondtad el, hogy a felső csoportban, a kilences csoportban, létezik egy „fajankó“ nevű szervezet, amelynek a rossz természetű gyermekek a tagjai és amely azt tűzte ki céljának, „hogy boszantsa az órák alatt az egész osztályt?“ És miért nem ismerted be, hogy sokban közületek tényleg van valami abból a kellemetlen racionalizmusból és amerikanizmusból. Mi volna más, mint képmutatás, az a csoportokban népszerű osztályozás, amelyet magatok vezettek a magaviseletetekre vonatkozólag, amikor felállítjátok a havi mérleget, a pozitív, vagy negatív eredményt, ez az „erköcsi könyvvitel“ amint nevezitek. A tornacsoport naplójában szüntelenül az akaratról beszéltek; minden oldalára beírjátok: „Megint elvesztettünk öt percet az órából ostoba vitákkal“, vagy: „Ez meg ez megérdemli hogy bevezessék az energiapiacesékolók lajstromába.“ Nem érzitek, hogy mily' kevésbé őszinte ez a flört az amerikanizmussal? Azután itt van ez a ti csúf határozatokat a szerelemről. Mekkora öncsodálást árul el és ugyanakkor mekkora hazugság: ne hazudjatok, gyerekek! Ti is szoktatok szerelmesek lenni, barátait, jól tudjátok és én magam is kívülről ismerem az összes regényeiteket. Összezavarodtatok. Harmónikus személyek akartok lenni és száműztétek a szerelmet. Mintha Desdemona érzelmeit nem is ismernétek? A szerelem feszélyez benneteket tanulmányaitokban? Utálatos gyerekek vagytok!

Kínos csend fogadta ezeket a szavakat. Proskovia Fedorovna volt a legkedveltebb tanítónő az iskolában. És fáj, hogy éppen tőle kellett hallani ezt a szemrehányást. A sarokban az osztály sejtvezetősege, összedugott fejekkel, lázasan tárgyalt.

— Proskovia Fedorovna! — Szólt meg akadozó hangon a sejt-

titkárnője, — Proskovia Fedorovna! Azért ez nem igazságos dolog! Mi nem így gondoltuk, Mi csak jót akartunk. Csak ideiglenesen határoztuk el... És már vissza is vontuk. Azt gondoltuk, hogy úgy is olyan kevés időnk van csak a tanulmányainkra... Mi nem vagyunk közönséges fabábok.

— Hagyjuk most már! — szakította félbe az elnök. — Lesz még időtök, hogy bebizonyítsátok. Most áttérünk a kölcsönös segítség megvitatására, amelytől eltávolodtunk egy kissé.

¹ A cári rendszer rendőrije. — ² Híres orosz költő, aki 1921-ben halt meg. — ³ Idézet Bloknak egy misztikus lirizmussal telített verséből. — ⁴ Családi Szemle a cárizmus alatt.

A HITLERIZMUS SZOCIÁLPOLITIKÁJA

Irta: SÁNDOR PÁL (Budapest)

Altalános felfogás, hogy a hitlerizmus az olasz fasizmus német kiadása; hogy Mussolini nem-exportárának mondott rendszere mégsem állt meg az olasz határnál. Hogy a hitlerizmus tulajdonképpen másolata, követője, tanítványa, fegyvertársa, stb. a fasizmusnak. Lényegük, elméletük, módszerük és gyakorlatuk egy és ugyanaz. S valóban: kézenfekvő a két országbeli fasizmusnak az összehasonlítása, ha mindjárt nem is azért, hogy a föltétlen azonosság megállapíttassék, aminek alapján olyan messzemenő következtetéseket lehetne levonni, hogy a fasizmus ugyanolyan kemény és kikerülhetetlen törvényszerűségeket mutat fel, mint maga a kapitalizmus, — hogy tehát hiábavaló minden erőfeszítés és áldozat: a fasizmus előretörése adott körülmények között, az állam és társadalom átfarmálódása a fasiszta elmélet mutatta uton, épp annyira társadalmi szükségszerűség, mint a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet, vagy a szociáldemokrácia „tragikus“ szerepe, amelynek össze kell omlani a fasiszta periódusban, akár ellene szegül a fasizmusnak és megteremti az egységfrontot, akár pedig békétűrőssel viseli sorsát. S még kevésbé azért, hogy a különbségek, amelyek a két fasizmus között észlelhetők, a két „nép“ faji tulajdonságaira vezettessenek vissza, hogy ezzel is igazolódjék a fasizmus elmélete, amely önmagát nem az osztályra, hanem a fajra, természeti és nem társadalmi adottságokra igyekszik felépíteni.

Azonosság természetesen megállapítható, még pedig elsősorban a célban: a léteben fenyegetett uralkodórendszer megmentésében és fenntartásában, másodsorban az eszközök egy csoportjában: a munkásmozgalom erőszakos letiprásában, az osztályöntudatos munkások szervezeti, ideológiai, sőt fizikai megsemmisítésére való törekvésében. Ezek az azonosságok ugyszólván magától értetődőek, hiszen a fasizmus éppen ezekben találja létalapját és értelmét. Vannak azonban olyan azonosságai is, melyek egyik oldalról azt mutatják, hogy a proletariátus nem tanult eleget a történelemből, így pld. a szociáldemokráciának a magatartása a feltörő fasizmussal szemben, a mechanisztikus demokrácia felfogása és az „igazság“-ban való hite, a legalitás fetisizmusa, stb., — másik oldalról pedig azt, hogy az uralkodó osztály sokkal tanulékonnyabb és rugalmasabb, mintsem a proletariátus nagyrésze feltételezte volna róla. Példa erre a hitlerizmusnak a fasizmustól eltanult és továbbfejlesztett tömeg-megmozgatása, a hatalom meg-

ragadása előtti demagógia és a hatalom meghódítása utáni megfélemlítés a tett ígéretekről; a kísértetiesen ugyanúgy-elbánás a disszidensekkel (az SA-lázadások és Mussolini „legjobbainak” lázadása), a „fasiszta forradalom” gyors likvidálása és az „evolúcióval” való felváltatása, stb. Vannak végül egyszerű átvételek is, így elsősorban a fasiszta szociálpolitika alapelméletének a kikölcsönzése, amit maga Hitler szerez még 1930-ban a disszidens Gregor Strasser ellen: „Maga a szocializmus kifejezés rossz és elsősorban is nem jelenti azt, hogy az üzemeket szocializálni kell, hanem csak azt, hogy azokat szocializálni lehet, ha ugyanis azok a nemzet érdekei ellen támadnak. Amíg azonban ezt nem teszik, valóságos gazság volna a gazdaságot szétrombolni... Van már erre egy mintaképünk, melyet minden további nélkül átvethetünk, a fasiszmus! Éppen úgy, mint a fasiszták már megalkották, a mi nemzeti szocialista államunkban is a vállalkozók és munkások egyenjoguságban fognak egymás mellett állni, az erős állam pedig konfliktusok esetében dönteni fog és gondoskodik róla, hogy gazdasági harcok a nemzet életét ne veszélyeztessék.” (Braun-Buch 30. o.) A Carta del Lavoro szavai ezek, melyekben nem az a fontos, hogy már jó eleve nyitott ajtókat teremtek, amelyekkel lehet illanni a szocializálásra tett ígéretek beváltása elől, — hanem az, hogy ezek a szavak már tartalmazzák a fasiszta ideológia minden fontosabb fogalmát. Az erős állam, a nemzet érdeke az osztályok felett, a munkáltatók és munkások egyenjogúsága az olasz fasiszmus alaptételei és funkciójuk, szerepük, a hozzájuk fűzött tőkés osztályuralmi várakozások is pontosan megfelelnek az olaszoknak. S ha ebben az azonosságban sok a tudatosság, a kényelemből, vagy tehetetelenségből levezethető szándékos átvétel, — mégis fontos megállapítani, hogy ez az átvétel társadalmilag megtörténhetett. A feudális társadalom értetlenül állna szemben például a liberális kapitalista ideológiával, az orosz fiatalság értetlenül áll szemben a ténnyel, hogy a kapitalista országok proletáriátusa, a tulnyomó többség, kényre-kedvre kiteszi magát a csekély kisebbség uralmának és kizsákmányolásának. Vagy még világosabban: a francia forradalom eszméiről tudomása volt a kortárs-Magyarországnak, de talajt számukra csak a későbbi, a 48-as Magyarország adott. Bizonyos gondolatmeneteknek, eszméknek, törekvéseknek meg kell hogy legyen a társadalmilag megalapozott akusztikája, a hatáslehetőségek szigorú törvényszerűségeinek vannak alávetve és a szociális appercepció csak megfelelő adott-ságokon keresztül működhetik.

S hogy a fasiszta elmélet oly sima utat talált a németországi tömegekhez, az azt mutatja, hogy az olasz és német társadalmi viszonyokban, az osztályerők egymáshoz való állásában adekvanciák uralkodtak. De ugyanígy szolgálnak magyarázatul a különbségekre, melyek az olasz és német fasiszmus között felfedezhetők. Ezek az elméleti különbségek gazdasági, társadalmi, osztályviszonylati konkrét különbségeknek felelnek meg, — természetesen anélkül, hogy a különbségek pontos paralleljeinek rendszerét lehetne felállítani. Még a közvetlenül észlelhető viszonyok is annyi vonatkozásban érvényesülnek, hogy a legszélesebb alapon lefolytatott analízis is csak a tökéletlen indukció által kapható, teljes érvényre számot nem tartható eredményt hozhat létre. E tanulmány keretein belül nem is ilyenfajta indukcióról lesz szó, hanem csupán egy általános törvényszerűségnek a felmutatásáról, amelyhez, ha az olasz fasiszmus alapot, akkor a német fasiszmus példákat, kiegészítő színeket adhat. De még mielőtt a különbségek lényegének a felmutatásba fognánk, éppen ennek vilá-

gosabbá tételére fontosnak látszik egy, az eddig érintett azonosságoknál mélyebbre nyúló azonosságnak a megemlítése.

Honnan adódik ugyanis a lehetőség, hogy mindkét országban ugyanakkor, sőt ugyanolyan aktussal semmisítsék meg a munkásság osztályöntudatos, szervezeti létét, vegyék el tőle, mint osztálytól a levegőt, törjék le, mint osztálynak életmegnyilvánulásait, amikor egyuttal „testvéri ölelkezésre” hívják. Hogyan lehetséges ez a látszólagos önellentmondás, hogy egyszerre akarja megmenteni, felmagasztosítani egyfelől és leigázni, megsemmisíteni másfelől. A magyarázat erre az olasz és német imperializmus különleges formájában rejlik. Az olaszországi imperializmus már a fasizmus előtt problémájává volt nemcsak a világpolitikának, hanem a reformista szocialista teoretikusoknak is. Keresték a gazdasági motívumait a kétségkívül észlelt imperialista törekvéseknek s amikor ez a gazdaság csak arra tudott felelni, hogy Olaszország tőkeexportra képtelen, hiszen még ma is összes állami bevételeinek mintegy 60 százalékát adósságai kamattörlesztésére kénytelen fordítani, sőt dacára a „gabonacsatának” és annak a ténynek, hogy Mussolini szerint „az olasz paraszt szerencsére megszokta, hogy egyszer egyék naponta”, végeredményben még áruban is inkább import-, mint export-állam, — akkor még Robert Michels (*Sozialismus und Faschismus in Italien*) is olyan bölcsességhez jut, hogy az olasz imperializmus „ressentiment”-ből, „imitációból” történik, azaz abból a hiúságból, mely azt diktálja, hogy Olaszországnak lépést kell tartania nagyhatalomtársaival, Angliával és Franciaországgal. Ennél az „idealisztikus” felfogásnál sokkal közelebb áll az igazsághoz az a tétel, hogy az olasz imperializmus tulajdonképpen népesedési politika, amennyiben a mai olaszországi tulajdonviszonyok mellett Olaszországnak nem áruban, nem tőkében, hanem munkaerőben, emberanyagban van tultermelése. S amikor ennek a relatív túlnépesedésnek az ellensúlyozására (miután a kívándorlási politika, a gyermeknevelési költségekben, munkaerőben (adózás szempontjából is), véderőben, a kívándorlott magával vitt, vagy odakint megtakarított tőkéjében az államra nézve mindenképp veszteséggel végződik,) a gyarmatosítási kísérletek lépnek előtérbe, akkor még a szocialista Antonio Labriola is szolgálatába áll ezeknek a törekvéseknek. Az olasz nacionalista imperializmus, éppen úgy, mint később a háborús beavatkozásra való uszítás, proletár jelszavak alatt született meg; képviselői így állították fel a tételt: ami a proletáriátusnak a burzsoázia, az nekünk (olaszoknak) a francia, angol, amerikai: a gazdagok, akik a mi ellenségeink. A háború előtti gyarmati politikában a burzsoáziának és a reformista szocialistáknak az egységfrontja egyik nem elhanyagolható motívuma annak a lehetőségnek, amely a fasizmusban valósult meg az osztályharc felfüggesztése, az osztályellentétek látszólagossá deklarálása révén. Még erősebb motívum adódik hasonló, gyors tempóban előállott helyzetben a németországi események számára. A háború előtti német imperializmus „klasszikus” tőke-export-imperializmus volt; a háború segítségével az entente-imperializmus megsemmisítette a német imperializmust eredeti formájában, de megteremtette a gyarmatok elvételével, a jóvátételi kötelezettségekkel, a külföldi kölcsönökkel az „olasz”féle imperializmust. A tőke exportból tőkeimport lett, a német munkásságból, amelynek széles rétege élvezte az extra-profitot a háború előtt, gyarmati munkás, amelyet nemcsak a német burzsoázia, hanem a német burzsoáziának nyújtott kölcsönök és a német vállalatokba bevonult külföldi tőkék révén a külföldi kapitalizmus is kizsákmányol. A német burzsoáziának tehát

egyfelől meg volt adva a lehetőség, hogy a munkásság gazdasági helyzetének romlását a külföldi tőke kizsákmányolásával okolja meg s ezzel egységfrontot igyekezzék teremteni a munkássággal az entente imperializmus, a Versailles és az ezeket jogilag elismerő „Novemberverbrechen“ reprezentánsai ellen, — másrészt pedig ennek az egységfront-megteremtésnek ideológiai előfeltétele azoknak az elnémitása, akik rámutatnak, hogy a kizsákmányolás láncolatában a német burzsoázia nem ugyan az utolsó láncszem, de láncszem, — és a német imperializmusban bekövetkezett funkció változás akként tükröződik, hogy a gyarmatvá súlydelt német munkásság által létrehozott extra-profitot a német burzsoázia kapja a nemzetközi burzsoáziától azokért a szolgálatokért, melyekkel a német burzsoázia a maga állami erőszakszervezeteivel és inflációs, stb. politikájával a német munkásság gyarmatvá sülyesztését elvégezte. A hitlerizmus „újjáéledt“ imperializmus, minthogy annyit lát, hogy az eredeti „klasszikus“ imperializmusra belátható időn belül nem kerülhet sor, népesedési politika címén kapesolódik szorosan az imperializmus módszeréhez. Hitler a NSDAP programjához fűzött, 1930 márc. 6-ról keltezett „párthivatalos-nyilatkozatában a pártnak a parasztsághoz és mezőgazdasághoz való viszonyára vonatkozólag“ pontosan leszögezi, hogy „nagyban táp- és településterületet előteremteni a növekvő német nép számára a német külpolitika feladata.“ (Gottfried Feder: Das Programm der NSDAP, 10. o.)

Ami már most az említett különbségeket illeti, két alapvető különbségnek az állandó szem előtt tartása szükséges ahhoz, hogy az olasz és német fasizmusok eltérő vonásai magyarázatot nyerjenek. Az egyik általános-gazdasági, objektív, — a másik osztályviszonylati, szubjektív. Az egyik az a tény, hogy Olaszországban a fasizmus előretörése idején a háború utáni konjunktura-periódus kezdetén voltak. A háború okozta ziláltság a termelésben még nem rendeződött el, nyersanyag beszerzés, forgalom, finanszírozás, piac, valutaviszonyok a legteljesebb káosz képét mutatták, a munkásmozgalom spontán akciói, sztrájkok, gyármegszállások, a munkabéreknek a munkástanácsok által való meghatározása stb. a kapitalizmus számára lehetetlenné tett minden biztos kalkulációt és megakadályozta, hogy a burzsoázia előkerüljön a kezdődő konjunktura kihasználására. A helyzet világos volt: vagy forradalom útján el fog következni a szocialista termelésre való átmenet, vagy a burzsoázia fegyveres ereje fog „rendet“, illetve a zavartalan kizsákmányolásra lehetőséget teremteni. A forradalmi mozgalom a munkásság szindikalista beállítottsága, az állam problémájának fel nem ismerése és a reformista vezetők miatt félúton megállt, elakadt, a munkásság kivonulván a megszállott gyárakból maga számolta fel a megkezdett forradalmat és félig elvégezte a munkát, amelyet a fasizmus aztán befejezett. Ezzel szemben a német fasizmus kifejlődése, majd uralomra kerülése a kapitalizmus struktúrális válságának időpontjára esik. A helyzet a német kapitalizmus számára is tarthatatlanná vált, hogy a fordulat elérkezett, — proletár forradalom, vagy fasiszta diktatura — azt mutatták a sorozatos eredménytelen választások és az osztályok és pártok késhegyig menő harca. A proletárforradalom nem következett el, — a kommunista párt egyedül nem volt képes megcsinálni és az egységfront megteremtésére való törekvése a szociáldemokratapárt ellenállásán megtörtött. A forgalmi sztrájk, amely az akcióban való egységfrontot célozta, azzal, hogy a szociáldemokrata párt visszatartotta tömegeit a részvételtől, nem tudott általános sztrájkká és utána fegyveres felkeléssé kifejlődni, — s ezzel az iniciatíva a fasizmus kezébe került. Győzelem Olaszországban és

győzelem Németországban, — a lényeg azonban mégis az, hogy az olasz fasizmusnak a konjunktúra kezdetén szüksége volt a munkásság széles tömegeire mint munkásokra, — a hitlerizmus a válságban nemcsak, hogy nyomasztó ballasztnak érzi a munkanélküliek tömegeit, hanem még saját aktiv párthívei elhelyezése céljából is kénytelen kitenni az üzemekből a „marxista“, kevésbé megbízható munkásokat. A második lényeges különbség pedig az, hogy Olaszországban annak idején nem volt egy erős, osztályöntudatos proletárpárt, — Németországban pedig van.

Ezekből a különbségekből azután lényeges következmények határoznak az olasz és német fasizmusok egész ideológiájára, de különösen szociálpolitikai beállítottságára. Mindenekelőtt az olasz fasizmus elismeri az osztályok létezését; törekvése csak abban áll, hogy a közöttük fennálló ellentétek jelentőségét kisebbitse, magasabb egységbe feloldja. A német fasizmus azonban tovább megy: tagadja az osztályok fennállását, külön érdekeiket; az osztályharc nem egyéb, mint „zsidó-marxista kitalálás“ és a termelésben elfoglalt szerepet nem az határozza meg, hogy a termelő milyen viszonyban van a termelőeszközzel, annak tulajdonosa-e, vagy nem. Az egyetlen különbség csak abban áll, hogy az egyik szellemi, a másik fizikai munkát végez. Hogy ezt a felfogást végigvezethesse, kénytelen különbséget tenni személyes tőkés és személytelen tőkés között. Ez utóbbi, amely részvénytársaságok formájában jelentkezik és amely tulajdonképpen azért nem jelenik meg a színen, mert nem dolgozik, hanem csak a kamatból él, — ami egyébként egyértelmű a zsidó tőkével — ez káros a nemzet életére, abból tehát kikapcsolandó: éppen, mert zsidó. A másik tőkés, a — vállalkozó, — „aki magas feladatának, mint a gazdaság vezére tudatában van, az ilyennek már erkölcsi személyiségnek kell lennie, legalább is közgazdasági értelemben. Az ő feladata elsősorban is a nép igazi gazdasági szükségleteit megismerni, — gyakran mint feltaláló személyesen végzi el ezt a pionir munkát, — azután a legjobb és legolcsóbb termelési eljárást kell kikutatnia, az árral a legalsó határig kell elmennie, hogy termékeit bevezesse, kifogástalan árut kell szállítania“, stb., stb. — így jellemzi őt Gottfried Feder, a NSDAP programjának megalkotója és kommentátora, a párt theoretikusa (Das Programm der NSDAP. 46—47. o.), és midőn még megjegyzi, hogy az ilyen vállalkozó számára azután, anélkül, hogy mindenáron a profitra törekednék (mert szerinte az ilyen vállalkozó célja a „szükségletkielégítés“) a nyereség egészen „magától jön“, — ugyanakkor konkrétan meg is mondja, kikre gondol: „A legkiválóbb és legismeretesebb példa erre az ilyfajtajú vállalkozóra Henry Ford; de nem kevésbé nagyok e tekintetben a mi nehéziparunk igazán nagy megteremtői, Krupp, Thyssen, Abbé, Mannesmann, Siemens, hogy csak taláломra néhányat nevezzek.“ Hogy e felfogást komolyan kell vennünk és hogy micsoda szociális és történelmi perspektívák nyílnak e szavak által, azt igazán csak akkor ítéldhetjük meg, ha meggondoljuk, hogy többek között Heinrich Ströbel, a német szociáldemokratapárt egyik vezér nagysága is Fordért így lelkesedik: „Henry Ford — anélkül, hogy sejténé — a szocializmus leghatalmasabb és legszivesebben látott szövetsérese. Az ő tettei megcáfolatlanul igazolják a termelés hatalmas fokozásáról való szocialista felfogást, mielőtt oly gazdasági organizátorok, mint Ford, veszik kezükbe az ügyet.“ (Freie Presse, Erberfeld-Barmen, 1925 IV. 9.) Ennek az elméleti egységfrontnak megnyilvánulásait a szociáldemokrácia és hitlerizmus között, valamint a vállalkozó mint a termelés vezére szerepét a maga messziro vezető

jelentőségében még lesz alkalmunk látni. Most egyelőre csak annyi a fontos, hogy az osztályviszonyok meglazításának, sőt teljes megszüntetésének jeleivel állunk szemben, amely nem áll meg a tétel ki nyilatkoztatásával, hanem azon van, hogy tételét a valóságba is átvigye.

Hogyan történik ez az átvitel, hogyan konkretizálódik az osztályviszonyok meglazítása? A hitlerizmus az analógiát valóságnak veszi és amikor arra a megismerésre jut, hogy a kapitalista társadalomban a kispolgárság (azaz kisparaszt, kisiparos, szabadfoglalkozású és intellektuel) az a réteg, amelynek osztályhelyzete nem pontosan meghatározott, amelynek keretén belül még viszonylag érvényesülhet a társadalmi kapillaritás, — akkor feladatul tűzi ki, mint az osztályellentétek megoldását a kispolgárság erősítését, valóságos termelését. A burzsoáziának, amennyiben tömegmozgalomra van szüksége, a kispolgári rétegek a faltörő kosai. Az ellenforradalom aktív véghezvitelét kispolgári elemekre bizza és csak miután pozícióit megerősítette, lép megint az előtérbe. Ez történt Magyarországon, ez Olaszországban és ez fog történni Németországban is. Egyelőre azonban még a kispolgár ágál a színpadon és nem látja, hogy mi megy végbe a kulisszák mögött. A színpad pedig azt mutatja, hogy a hős a kispolgár, akit fel kell emelni és a happy endhez kell segíteni. A Program 16. pontja megteszi ebben az irányban az első lépést: „Követeljük egy egészséges középosztály megteremtését és fenntartását, a nagy áruházak azonnali községi üzembe való vételét és a kisiparosok számára való olcsó bérbeadását, a kisiparosság legmesszebbmenő részesítését az állami, vagy községi rendelkezésekben.“ Megtoldja Hitler a már idézett „párthivatalos nyilatkozat“-ban a parasztságra vonatkozólag (6. pont): „Az életképes kis és középparaszt birtok nagy száma... mindenekelőtt fontos“, — rákontráz Feder (Program 13. o.): „Egészséges, erőteljes parasztságra van szükségünk, amely mentes minden kamatrabzsolgaságtól és adóbolsevizmustól“, és általában is (50. o.) „lehetőleg sok önálló exisztencia alkossa az államot“, mert „százezer szabad önálló cipészmeister pl. gazdaságilag és állampolitikai szempontból is jobb, mint öt óriási cipőgyár“. Természetesen hiábavaló lenne vitába szállni ezzel a programmal és rámutatni arra, hogy a kapitalizmus általános tendenciája éppen a középrétegek elproletarizálódását hozza magával, tehát ha a NSDAP ez ellen a tendencia ellen akarna sikra szállni, akkor a kapitalista gazdasági rendszer és magántulajdon ellen kellene harcolnia, nem pedig annak elvi alapjára helyezkedni, mint azt a nemzeti szocializmus alapvető munkájában Feder (Der deutsche Staat auf nationaler und sozialer Grundlage) 8. pontjában teszi: „A nemzeti szocializmus alapvetően elismeri a magántulajdont és azt állami védelem alá helyezi.“ A kispolgárság erősítésénél nem a kispolgárságról van szó; a kispolgári lét negáció úgy a proletariatussal, mint a burzsoáziával szemben, — nem-osztály — és a cél nem az, hogy ez a nem-osztály az előbb említett osztályokkal dialektikus viszonyban állván, szintézist, a totális osztálytársadalmat alkossa, — hanem éppen ellenkezőleg: hogy megmerevedjen negáció, nem-osztály voltában és hypostazálja önmagát, mint az egész társadalmat, a totalitást. És ezzel a világképből valóban kiküszöbölődöttnek látszik az osztályellentét, az osztályharc és elfoglalja helyét a „Werkgemeinschaft“, amely a társadalom építményéről alkotott univerzalisztikus képzetének a gazdaságpolitikai visszfénye. Minden munka, minden alkotás az általánosság számára való szolgálattétel magasabb gondolata keretében állhat meg.“ (Feder, Programm, 50. o.) A kispolgár

univerzalisztikus látóköre ez, amely igényt tart rá, hogy a mikrokozmoszban meglássa a makrokozmoszt és a maga szűk horizontját a világ végének hihesse. A burzsoáziának szüksége van erre a kispolgár-tenyésztésre: az erős kispolgárság, amennyiben a burzsoázia el tudja érni, hogy benne, illetve államában lássa boldogulásának hátvédjét, amint ez Németországban általában véve sikerült is neki, természetes ellensúlyul szolgál a proletariátussal szemben; másrészt pedig a kispolgári rétegek még akkor sem lépnek fel olyan igényekkel az állammal, illetve a burzsoáziával szemben, ha érzik a kapitalizmus válságának rájuk nehezedő súlyát. Mert a kispolgárság nem „osztályöntudatos”, nem lép fel szervezeten, nem juthat eszébe, éppen osztálybizonytalanságánál fogva, hogy munkanélküli segélyt, stb. követeljen, a legtovább ha elmegy, az az adó elengedésért folytatott harc, azaz a harc az adóknak a kispolgárságról a proletariátusra való áthárításaért, aminek a burzsoázia lehetőleg nem áll ellent, erősítvén ezzel is a kispolgárság és proletariátus közötti antagonizmust. A kispolgárság bármilyen ellenzéki támadása is tehát nem a burzsoázia profitja ellen irányul, azaz a burzsoáziát nem osztály voltában támadja, így támadása nem léteben fenyegeti az uralkodó osztályt. Amíg tehát a proletariátus nem ragadja magával a forradalom viharában (és ez általában egész rétegekre és nem egyedekre vonatkozóan csak ebben sikerül) a kispolgárság egyes rétegeit, addig a kispolgárság, legyen bármilyen „szélsőséges”, bármilyen „ellenzéki”, a burzsoáziára nem jelent veszélyt. Ezért nincs jelentősége a hitlerizmus uralomra kerülés előtti „támadásainak” a kapitalizmus ellen, — még ha nem is korrigálta volna magát arra, hogy ő mindenkor csak az idegen tőkét, a nem dolgozó tőkét, a spekulációs tőkét gondolja. (L. többek között Hitler nyilatkozatát a Program sokat vitatott 17. pontjához 1928. ápr. 13-ról stb.) Más oldalról viszont a fennálló társadalomért, „lelkesező” kispolgárság jó szolgálatot tehet a burzsoáziának, falaz a diktaturának, „tömegszentesítést” nyújt a rémuralomra és mindennapi érintkezéseiben (mert a burzsoázia és proletariátus között ez az érintkezés nincs, illetve csak osztályviszonylatban van meg) iníciálja a gyenge lábon álló proletár rétegeket. Ebben a perspektívában azután nem önellentmondása a hitleri kapitalizmusnak, hogy gazdasági törvényszerűségei ellentmondásai ellenére olyan intézkedéseket hajt végre vagy enged meg, melyek a kispolgárság előnyére, társadalmi helyzetének megerősítésére irányulnak.

Mert ha kispolgári beállítottságu a NSDAP. 25 pontból álló programja, úgy számszorosan az az a két pont, amely a szociálpolitikával foglalkozik. Mert felveszi ugyan (21. pont) programjába az anya- és csecsemővédelem mellé a fiatakoruak munkától való eltiltását, de ezt nem szociálpolitikából, azaz a „munkaerő védelmére” teszi, hanem — mint a pont befejező részében világosan olvasható — militarista megfontolásból. Ténylegesen szociálpolitikai intézkedéseket csak a 14. és 15. pont követel (14.: Követeljük a nagy üzemekben való nyereség részesedést, 15.: Követeljük az öregség-biztosítás nagyarányú kiépítését.) Hogy az utóbbi milyen kispolgári tendenciákat takar, (egyébként is a weimari alkotmány soha be nem váltott ígéretei közül van kikölesönözve,) világos. És pedig világos akkor, ha emlékeztetbe idézzük mindazt, amit ennek a pontnak tartalmaznia kellene, ha nem volna kispolgári osztálytartalma. Mert bizonyos az, hogy a proletár élete fölött is sötét árnyékot vet az öregség bizonytalansága, sőt lényegében csak is őt érinti, hiszen a munkabérek az imperialista-kapitalizmus korszakában, a racionalizálás, az ipari tartaléksereg rohamos

növekedése következtében már nem tartalmazza többé sem az utód-munkaerő nevelési költségeit, sem a család fenntartásának költségeit, sem azt a lehetőséget, hogy a munkás öreg napjaira valamit is félre-tehessen. A munkabérből legfeljebb az elhasznált munkaerő egyik napról a másikra való regenerálására telik s így az öregség, a munkából való kidőlés fenyegető réme ma sokkal elevenebb, mint volt bármikor; helyesebben elevenebb volna, ha a probléma abból állna, hogy a munkás mit tegyen, ha munkaképtelenné válik. A fenyegető rém azonban ma nem ez, — hiszen a munkában lévőkre a Bedaux és egyéb munkamódszerek mellett ez az öregség úgy sem vár, — hanem a munkaképes munkásoknak a munkanélkülisége. A munkanélküliség elleni biztosítás volna az öregségi biztosítás mellett vagy helyett a proletár követelés; erről azonban a programmban nincsen szó és amikor Feder (Programm 16. o.) kénytelen legalább előszavakban, előmagyarázkodásokban ezt a problémát érinteni, akkor csak taktikai okokból nem lép fel nyíltan ellene, csak „vállvonogatás”-a van arra a kérdésre, amelynek meglevő pénzügyi terheit az előbbi kormányok bünei büntetésének tekinti, viszont elvileg nyíltan leszögezi, hogy „önmagában véve nem az állam feladata, hogy munkaképes embereket államköltségen tartsanak el”. Az öregségi biztosítás programja csak eltérítés a tényleges problémáktól és funkciója abban van, hogy a kispolgárban szociálpolitikai reményeket és illúziókat keltsen.

Az öregségi biztosításnak a maga izolált formájában való felvetését hatásában passzívnak kell jelölni, mert a ma megoldatlan problémáival vívódó proletáriátust alapjában véve nem érinti, viszont azon túl, hogy a kispolgárság „nyugodt öregségébe” vetett hitét erősíti és ezzel egy okkal több, hogy ne keresse existenciájának végleges biztosítását a proletár megoldásban, a kritikáját sem hívja ki lényegesebben maga ellen. Ezzel szemben aktív támadásnak kell megjelölni a proletár koncepció ellen a másik említett szociálpolitikai pontot, a nyereségrészesedést. Ez a követelés elavult rekvizitum a szociáldemokrácia „gazdasági demokrácia” néven ismert fegyvertárából és ezen a ponton mutatkozik meg legvilágosabban az előbb említett egységfront a szociáldemokrácia és hitlerizmus közt és az osztály-öntudat és osztályharc elleni támadásban, amit ez az elmélet jelent, a különbség nem a minőségben, hanem a mennyiségben, tempóban és intenzitásban van. A gondolatmenet itt is, ott is a gazdasági egység fogalmán épült, amely konkrét megjelenésében nem más, mint a termelés egysége: a termelés értelme és célja pedig nem a profit, mint a marxizmus tanítja, hanem a termelésben résztvevők együttes boldogulása (Programm 45—51. o.) A prosperitás egyformán érdeke a munkáltatónak és munkásnak, a konjunktura egyforma előnyöket, a dekonjunktura egyforma hátrányokat rejt magában. Amíg azonban a munkás mint bér munkás jelenik meg a munkaerőpiacon és munkája ellenértékeképpen bért kap, addig az ellentét a munkáltató és munkás között, dacára a deklarációnak és ünnepi nyilatkozatoknak, megvan, mert amíg vevő és eladó van, amíg a munkaerő árú, addig az ellentétes érdekek is fennállanak: a munkásság minél több bért és minél rövidebb munkaidőt, a burzsoázia pedig ennek éppen az ellenkezőjét akarja. A szembenállás gyökere tehát a bérrendszerben van: meg kell tehát szüntetni, de úgy, hogy azért a termelés struktúrája (a termelő eszközök monopolisztikus birtoklása egy osztály által) ne változzék meg. Ellenben a munkásnak a termelésben ne mint munkaerőnek legyen része: illetve ne a termelő eszközzel és nyersanyag-

gal alkosson egységet, hanem magával a termelővel: a munkaerő ne árú legyen, hanem tőke, és a munkás, amikor részt vesz a termelési munkában, ne az elhasznált munkaerő helyreállítására szolgáló bért, a csereértéket kapja meg, hanem mint munkaerőt tőkeként befektető társ a profitban részesedjék. „Teljes részt akarunk annak a hozamából, amit az ég adott nekünk és amit mi kezünk és agyunk munkájával alkottunk. Ez az igazi szocializmus“, — kiált fel patetikusan Goebbels (Der Nationalsozialismus. Fragen und Antworten für den Nationalisten) és hozzátehetjük: kispolgári szocializmus, „nemzeti szocializmus“. Mert ebben a „társulási rendszerben“ a termelési konjunktúrának nem a béremelésben, hanem a nyereségrészesedés, az osztalékok nagyságában kellene megnyilvánulnia, — a bércsökkenés viszont természetes következmény volna (ami ellen tehát nem tanusíthat a munkásság ellenállást), ha a termelés nem mutat fel rentabilitást. A nyereségrészesedés intézményével tehát a munkás a termelés kockázatát teljesen magára vállalná: s amellet együtt reszketne a profitért a munkálatóval, együtt igyekezze „megoldani“ a termelési krízist, — s ami Hitlerék legszebb álma „az átkozott marxisták“ elleni küzdelemben együtt harcolna a kapitalistával az ellen, aki az ő harmónikus viszonyukat és ezt a viszonyt szabályozó rendet megbontani igyekszik. Így hozná létre a hitlerista szociálpolitika nyereségrészesedése a maga pszichológiai hatásait. A munkásban polgári ambíciókat ébresztene s ha ténylegesen, osztályhelyzeténél fogva továbbra is proletár marad, gondolkodásában, ideológiájában, átmenne a másik oldalra. Maga a hitlerizmus is tisztában van vele, hogy az egész osztály átmenetéről, aminek a látszatát akarja keltetni a hitleri szociálpolitika, szó sem lehet: a proletariátus csak a munkája után, munkaereje eladásából élhet, akármilyen nevet is adnak neki. Ellenben újjá éleszti a szabadversenyos kapitalizmus kispolgári életideáljait, a „karriert“, az „erős akarat“ self made manjeit, egy új réteget a munkásságon belül, amely felváltja a munkásmozgalom extraprofitja élvezetében a „szabad“ szakszervezeti bürokráciát, a kapitalizmus titkos szövetségeseit, a hitlerizált szakszervezeti bürokráciával, a kapitalizmus nyílt szövetségeseivel.

Hogy a hitlerizmusban a „munkáskérdéssel“ kapcsolatosan mindig csak erről a kis felső rétegről van szó, az kitűnik nemcsak a fasiszmus eddigi gyakorlatából, hanem „elméleti“ állásfoglalásából is. Hitler a Strasserrel folytatott vitájában pontosan megmondja: „a munkások nagy tömege semmi mást nem akar, mint kenyeret és játékot. Nincs érzéke valamely eszme iránt és mi sohasem számíthatunk arra, hogy a munkásokat lényeges mértékben megnyerjük. Mi az új uralkodó réteg kiválogatódását akarjuk, amit nem hajt a szánalom morálja“. (Braun-Buch 29. o.) S ezen a ponton elérkeztünk nemcsak a hitleri szociálpolitika legfőbb problémájához, hanem egyúttal — Nietzsche-hez is. A legfőbb probléma a már érintett különbség a német és olasz fasiszmus között, amit ez utóbbi hívei a két nép, a két faj közötti különbségből akarnak levezetni. Nincs értelme őket ezen a — mondjuk — metafizikai úton követni, elegendő cáfolatukra anélkül, hogy a faji problémát még csak érintenénk is, rámutatni arra a pleonazmusra, amibe lényegében minden ilyen gondolatmenet vezet. Minden egyes jelenségre külön egy-egy faji tulajdonságot felfedezni, — ez nemcsak, hogy nem magyarázat a jelenségre, hanem egyszerűen ugyanannak az elismertlése más szavakkal. Már pedig itt két lényeges dolog magyarázatra szorul. Az egyik az, hogy az olasz fasiszmus a Carta del Lavoro-ban az üzleti munkában bizo-

nyos demokratikus fikciókat állít fel, sőt az állammal szemben a felelősséget éppen a „vállalkozóra” hárítja. Ezzel szemben a hitlerizmus az üzemben belül is a Herrenmoral-Sklavenmoral álláspontjára helyezkedik és az előbbi képviselőit Goebbels szavával élve, a „munka új nemeseit” (Braun-Buch 131. o.) a tömeg fölét igyekszik emelni. Ennek a kiemelésnek is osztályelmosó szerepe van, amikor a „kapitalista” fogalmát a „vállalkozó” fogalmával helyettesíti. A „vállalkozónál” ugyanis nem az volna a lényeges, hogy termelő eszközzel rendelkezik, hanem, hogy egyéni, megint csak nem társadalmi, hanem természeti tulajdonságainál, veleszületett képességeinél fogva, amire lehetőséget a nemes (germán) fajhoz való tartozás nem kis részben nyújt, kiemelkedik a többi közül, azaz a tömegek feletti uralkodásra nem a termelő eszközök monopoliuma, hanem szellemi magasrendűsége jogosítja. Ebben az esetben micsoda értelmetlenség volna, ha a munkások, a szellemiekben alacsonyabbrendűek lázadoznának a vállalkozó, a termelés spiritus rectora, irányítója, a munkalehetőségek megteremtője s ezzel éppen az alacsonyabbrendűekről gondoskodó, azoknak munkát és megélhetést adó ellen. A kizsákmányolásból így gondoskodás, az elnyomó kapitalistából pater familias lesz, a munkások osztálygyűlöletének ilyen perspektívák mellett fiúi szeretetté kell átváltoznia. Az apa, a vezér szeretete viszont nem lehet a szánsalom érzésével telített, az apának, a vezérnek irányítania, uralkodnia kell, diktátori hatalmat kifejtenie, (természetesen gyermekei, alattvalói, a köz érdekében.) A vállalkozó „vezérségének” ilyen alapon az üzemben korlátlanul helyre kell állnia, — mondja dr. Ley, a „Német munka védelmére szóló akcióbizottság” vezetője, a „Grundsätzliche Gedanken über den ständischen Aufbau und die Deutsche Arbeitsfront” c. cikksorozatában (Völkischer Beobachter 1933. június 8–10.), — mert szerinte a „rendi felépítés első kelléke, hogy az üzem természetes vezérének, azaz a vállalkozónak ismét kezében legyen a teljes vezetés... dönteni egyedül a vállalkozó dönthet”, — természetesen a bért illetőleg is, ami úgy érhető el, hogy a múlt „merev” kollektív szerződéseinek „oly elevenné és rugalmassá kell lennie, amennyire csak lehetséges”. A munkások magasabb bérekért való harcát is el kell tiltani, mert az nem más, mint a „pénzvág” kifejezése. „Mi tudjuk — írja dr. Ley — hogy a profitszellem mennyire hatalmában tartja az embert, mi tudjuk, hogy mennyire eleven minden emberben a pénzsóvárság. Az egyik több bért akar, a másik több osztalékot...”, amivel újabb dokumentumát szolgáltatja a fasiszmus alaptételének, hogy a munkás és munkáltató egyugyanazon osztályszinten mozog, bér és profit között csak mennyiségbeli különbség van és a magasabb bérré való törekvés az emberben az a „Schweinehund”, amelynek — „magasabb erkölcsi és állampolitikai okokból” — „ha másképp nem megy, akkor brutálisan korlátokat és határokat kell szabni”.

A nietzschei Herrenmoral eme nemes képviselői, Hitler, Ley és a többiek tehát végeredményben mint a kérlelhetetlen osztályelnyomás és munkákizsákmányolás bajnokai álcáznak le, ha filozófiai pá-lástjunktól kifejtjük őket. Ugyanerre az eredményre jutunk persze akkor is, ha az olasz Carta del Lavoro intézkedéseinek a lényegét tekintjük; és a módszerek különbsége nem azért adódik, mert az északi germán szellem a németekben tökéletesebben nyilvánkozik meg, mint az olaszokban, — amennyiben pld. Kurt van Emsen szerint (Adolf Hitler und die Kommanden, 10. o.) „maga a fasiszmus semmi mást nem jelent, mint Olaszország germanizálását” és „Olaszország a fasiszmussal egyszerűen a germán erényeket vette át”, — hanem

azért, mert az olasz munkakodex-alkotás idején a kapitalizmus bizonyos átmeneti konjunkturát élt át, amikor tehát a fellendülő ipar felszívta az ipari tartaléksereg egy részét, egy szóval a kapitalizmusnak munkásokra volt szüksége, — a német fasizmus viszont a milliós munkanélküliség idején bátran követheti a munkaerővel való „rabló-gazdálkodás” politikáját (v. ö. Kovrik Béla: A magyar szociálpolitika igaza 6. o.) és megfelelő erőszak szervezeti apparátus segítségével kitermelheti magából a „hadd hulljon a férgese” szociálpolitikai elméletét. Az „erőseké”, a Herrenmoral követőie, a szánalomerkölcsötől menteseké, a „vállalkozóké” kell, hogy legyen a hitlerizmus, a Reventlowi „német szocializmus” világa, amely a munkáskérdést pozitív irányban Hugó Stinnes ama javaslatával akarja megoldani, amelyet a birodalmi gazdasági tanácsban adott elő: „sürgősen kívánatos, hogy a munkásság legderekabbjai és legtehetségesebbjei már fiatal éveikben kinőhessenek osztályukból, mert a felsőbb rétegekben sok az elhasznált vér és a munkásság elhasználatlan derék elemeivel való felfrissítése már valósággal szükségletté vált”, (Graf E. Reventlow *Deutscher Socialismus*, 193. o.) Ez más, mint a liberális kapitalizmus szabadversenye: „Wer Knecht ist, soll Knecht bleiben!” — hangzik a Hitlerelmélet alap gondolata (R. G.: Die Abschaffung des Klassenkampfes. Probleme des Faschismus. Der Gegenangriff, No. 12.), ami annyit jelent, hogy az a munkás, aki nem képes felemelkedni a nemzeti gondolathoz, aki külön érdekeket (osztályérdekeket) követ, annak nincs helye a nemzettestben, az idegen, amelynek a „homogén” német népből ki kell válnia, fizikailag el kell pusztulnia. „A nemzet megvalósításának követelménye, valamennyi nemzettagnak megnyerése, a totális nemzet valóságába való bevonása” — írja Rohan herceg (Európai forradalom. Magyar Szemle 1933. október 108. o.) Ez a nemzettest azonban a „kiválogatás rendszerében” valósul meg, mert „nem az egyenlőség fikciója alkotja a nemzeti közösség törvényét”... „nem az uniformizált tömeg, hanem a közösségérzettel által megkötött személyiség és a közösség, amely a vezért, mint saját legmagasabbrendű megvalósulását örömmel ismeri el, akaratának magát természetszerűen aláveti” (u. o. 109. o.) A nietzschei germán romantika állítólag természeti-biológiai törvények és az olasz fasizmus adják a hitleri szociálpolitikai elmélet motivumait, melynek lényege az, hogy a német fináncfőke a kapitalizmus válságában nem képes a legcsekélyebb engedményre sem a munkásság gazdasági helyzetének javítására, nem képes munkába állítani a munkanélküliek milliós tömegeit. — ezért „méltatlanokká degradálja őket az életre, kiválasztván belőlük azt a réteget, amelyre még szüksége van a redukált üzemek fenntartásához és az autarkizált termeléshez, és új nemességgé keni fel, hogy az egyedül tőle várja üdvét és kiváltságait. Az olasz szociálpolitika azt mondja a munkásnak: légy állampolgár; a német szociálpolitika ezt: légy kispolgár, — vagy pusztulj.

EZ IS MEGOLDÁS: „Szokásban van pár Csendes-Oceáni szigeten, hogy minden év végén a nép betegeit és vénait a legmagasabb kókuszpálmára kényszerítik mászni. Amikor a vénak és a betegek elérik a fa csúcsát, a fiatalok lent elkezdik rázni a fát. Aki a rázás ellenére fennmarad a fán, az még élhet egy évig. Aki leesik az persze meghal. Nos... nálunk is vannak hivatások és közületek, akik alatt kissé szívesen ráznám a fát.” (Ernst Wiecherts. *Literarische Welt*. 1933. 31. szám.)

UTAZÁS: EZERKILENC SZÁZHARMINCHÁROM

Irta MANDY TERÉZ (Budapest)

A gazdasági válság: a pénztelenség és a valutatilalmak ma szinte lehetetlenné teszik az utazást. Talán éppen e kényszerű helyzetkötöttségük miatt él ma az emberekben mind elevenebben az utazási vágy. A könyvtárakban az utazási regények forognak a legtöbb kézben; az exotikus vidékeket bemutató filmeknek van a legnagyobb közönségük; az utazási vállalatok kirakatai előtt állandó csoportosulás; s vasárnaponként minden európai kis és nagyvárosban megnövekedő helyi forgalom, a „filléres” vonatok kultusza, a weekend-mozgáalom, a turisztika népszerűsödése mind — a kis keretek között kiélt — utazási vágy bizonyítékai. Ezt az emberekben élő utazási vágyat használja fel a tőkeérdek akkor, amikor versengve szervezi meg az olcsó társasutazásokat. Egyik utazási vállalat a másik után alakul; egyik napilap a másik után nyit utazási osztályt. Jól szervezett reklám: plakátok, prospektusok, körlevelek, hirdetések! Az újságok tele vannak az olcsó társasutazások hirdetéseivel: Filléres utazás! ide-oda, közel-messzire, hajón, vonaton, autóbuszon. Garantált jóézés! Már 12 P. 50-ért is lehet! Persze csak Bécsbe, 2 napra. Több időre és meszszebbre többre kerül. S lehet 3. osztályon és lehet 2. vagy 1-ső osztályon utazni. De némely élelmes hajóstársaság kiküszöböli ezt az osztálykülönbséget és az „egységes osztály” ígéréssel vonzza magához a közönséget. Az egységes osztály persze nem azt jelenti, hogy a happy-endre éhes pesti gépírólány egy osztályon utazik az amerikai milliárdossal, mert az amerikai milliárdosok (ha, ugyan vannak még) nem igen utaznak egységes osztályon. Egységes osztályon az internációnálisan pénztelen, de mégis a nagyvilági élet illúzióját kereső polgárság és kispolgárság utazik. Az egymással versengő hajósvállalatok szinte kényszerítve voltak, hogy ezeket az olcsó társasutazásokat szervezzék: miután luxusutas ma gyéren akad. A társasutazások résztvevői: hivatalnokok, orvosok, ügyvédek, tanárok, iparosok, kereskedők, kisbirtokosok stb. Az utazási vállalatok megingott profitja a fix fizetések félretett filléreiből és az intellektuelek nehezen keresett pengőiből táplálkozik.

Nézzünk meg közelebbről egy ilyen társasutazást — mi az előnye? mi a hátránya? Előnye: taláncsak az, hogy a vámvizsgálat, útlevél- és vizumvizsgálat kollektív alapon folyik le, tehát egyszerűbb. Előnye: hogy olcsó, egyedül kb. ötszörannyiba kerül. — Hátránya: a személyes élmények háttérbeszorulása, a baedekersystemás városnézés, az idő megkötöttsége, a személyekhez való kötöttség s hogy szinte kizorul ily módon minden közvetlen kapcsolat a megnézett helyek lakosságával. A társasutazásoknak ezt a hátrányát már azért is előre bocsátjuk, mert az alábbi beszámoló vázlatossága nagyrészt ennek tudható be.

Az itt vázolt társasutazás egy hajóút — u. n. crociera (körutazás) a Földközi tengeren. Kikötők: Albániában, Görögországban, Törökországban s pár mitológiai emlékü szigeten.

A hajó. Hatalmas, modern motorgőzös — rádióval, telefonnal, hideg-meleg vízzel és jó ventillátor berendezéssel. Olasz hajó, olasz személyzettel (csak a mosodában 5 kínai kuli) — olasz himnuszsal és Mussolini-egységes osztállyal. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a tömegszállások (16 személyes cameronek) utasai, azaz a legkevesebbet fizető emberek ugyanugy használják a hajó minden részét (uszo-

da, sportfedélzet, olvasóterem, filmszínház, dohányzó, bár stb.) és ugyanazt a luxusszállást kapják, mint a jóval többet fizető kabinutasok. Másrészt azt jelenti ez az egységes osztály, hogy a tömegkabinok közönsége részére is kötelező a luxusszállás (vacsorához smoking, estélyiruha). És, ha valaki történetesen nem rendelkezik ilyen ruhameűekkel és áttöri ezt a szabályt, akkor igen rossz néven veszik tőle, hogy nem szerelte fel magát kellőképpen a jólöltözöttek egységes osztályára.

A hajóutasok száma 1090 volt — a hajószemélyzeté 456 — ez az arány már jelzi azt az életmódot, melyre a hajó berendezkedett. A reggeli istentisztelettől, a délelőtti úszóversenyen keresztül az esti lóversenyig és táncig a polgári társadalmi élet minden megnyilvánulása sürítve volt itt. A hivatalba gyalog járó, az otthon 100—150 pengőért robotoló gépirókisasszony (az utasok 30 százaléka) megkaphatta itt azt, amire vágyott: az ugynevezett nagyvilági életet. A többi utas is — akár magyar, akár olasz, akár osztrák, akár cseh, akár belga stb. — habzsolva illeszkedett a hajó luxuseletébe. Többnyire politikamentes, kislátókörű felszínes emberek, kalandéhesen, egyre fokozódó igényekkel és kevés pénzzel. Csak néhány mogorván baedekerező és nyugágyazó, néhány folyton fényképező és folyton távesővező képviseli a rideg elkülönülők minden utazásnál megszokott típusát.

De nézzünk körül azokban a kikötőkben, ahol dús jövedelem reményében már sóvárogva várják a hajót. A Kelet, mely évszázadokon át a Nyugat kizsákmányolási területe volt, ráébredt a megváltó idegenforgalom jelentőségére. Az idegenforgalom jövedelemmel kecsegtető varázsszáva a legtávolabbi szigetekre is elhatolt már. A nincstelen lakosság néhány árusa már a hajó elé jön — csónakkal akarják megelőzni a parti konkurenciát. Emléktárgyak, himzések, faragványok, bőr-, porcellán-, gyöngymunkák, mindig a helyi népművészet stílusában, képeslapok, bélyegek, cigaretta, édességek, déligyümölcs stb. — előbb drágán, aztán olcsóbban, majd még olcsóbban. A helyi valuta nem kérdéses — lehet vásárolni! mindenütt líráért is, az olasz pénz jőpénz, dollárszerű érték a Földközi tenger mentén. Dehát hiábavaló minden kínálgatás, rábeszélés, minden ostrom — és hiábavaló az árak leszállítása és a valutáris nehézség kiküszöbölése is, a várva-várt idegenek, a luxushajó álmutasai nézegetnek, alkudoznak de — nem vásárolnak. A társasutazóknak erre már nem telik, hisz a magukkal hozott pénz nem igen lépi át a valutakiviteli tilalmat.

Albánia. Homokos, terméketlen föld, kopár sziklák, piszok, bűz, — kanalizáció, villanyvilágítás nincs. Rongyos kiéhezett emberek, mezitlábak, félmeztelen gyerekek, a nők még fátyolban, a férfiak alban fezenben. Az uccákon keleti forgalom. Sok ember, nagy láрма. Villamos nincs, vasút alig, rozoga autók a jómódúak, megnyergelt szamarak, vízhordó szamarak a „nép” számára. Kiirtott erdők, kiégett fű, kecskék, juhok (sajt és gyapot!) Egyrészt ebből él, azaz hogy tengődik Albánia. Másrészt a homokos földben megtermő dohányból (olcsó albán cigaretta!) és szőlőből (bor!). Albániát teljesen letarolta a nemzetközi tőke. Nagykiterjedésű petróleummezői (400.000 hektár) vannak pld.; ebből az Anglo Persian Oil Co. a felére, az olaszok 70 ezer, Franciaország és Egyesült Államok 50.000 hektárra szereztek koncessziót. Albániában ma mindinkább erősödik az olasz befolyás: egyrészt fontos stratégiai pont Mussolini számára, másrészt az albán lakosságot az olasz militarizmus jól és könnyen használhatja fel. Kulturálatlan és szívós, tehát jó ágyútöltelék az albán katona.

(A világháborúban is tapasztalhattuk.) Sok új kaszárnya és néhány repülőtér hirdeti Mussolini Albánia iránti érdeklődését. Az új és régi kaszárnyák, meg az új és régi templomok dominálva emelkednek ki Albánia nyomoruságos viskói közül. Csak Tiránában, Zogu I. király székvárosában, az albán kultúra ugynevezett központjában van a kaszárnyákon és templomokon kívül néhány nagyobb köépület: pl. a királyi kastély, a parlament. (Albánia névleg parlamentáris királyság) néhány állami hivatal és egy-egy iskola.

Görögország. A mai Görögország legkevésbé sem azonosítható az antik Görögországgal. Hellász elpusztult; a rabszolga munkára felépített termelésnek el kellett pusztulnia. A mult csak uccanevekben, néhány antik stílusban épített új középületben és a kávéházak, vendéglők mythológiai tárgyú képeiben maradt meg. Amint az ógörög nyelv nem azonos az újgörög nyelvvel, úgy a régi Görögország sem azonos a maival. Hellász Kr. e. 46-ban pusztult el. Róma szabad kiszákmányolási területe lett. Megmaradt értékei a népvándorlásnak, a keresztes hadjáratoknak, majd az ozmán imperializmusnak estek áldozatul. A görög templomok keresztyén templomokká, majd mohamedán mecsetekké alakultak. A megmaradt műkincsek a római Vatikán-Muzeumban és a londoni British-Muzeumban vannak. Az újgörögök csak elkésve fogtak hozzá a műgyűjtéshez és rekonstruáláshoz. A múzeumok szegények; alig egy ép szobor. Az athéni Akropolisz rekonstruáltan is egy romhalmaz csak. Kövek, oszlopok, torzók, melyekhez az idegenvezető történelmi kommentárt fűz; elmeséli milyen volt Pallas Athéné ércszobra és milyen volt az arany-elefántesontszobra, elmagyarázza a minden történelmi tankönyv I. kötetében feltüntetett különbséget a dór-, az ion- és a korinthusi oszlop között. Ugyancsak az idegenvezető — aki Olympiában (ahol hajdan nők nem jelenhettek meg) csodálatosképpen nő volt — a helyszínen mindig felrajzolja, hogy nézett ki ez-az, ez a templom, az az épület. A Parthenont, az Erechtheiont, a Theseus-templomot és még párat, valafennyre rekonstruáltak, de Nikének, a győzelem istennőjének temploma, az Areopagos (a demokratikus Athén törvényszéke) a beavatottak eleusisi misztériumtemploma, a Dyonisosz-színház, az Odeon-színház néhány kódorab csak. Ugyanez a kép Olympiában — és mindenütt. Csak az athéni Stadiont rekonstruálták teljesen az 1900-as modern Olympiasz céljából. Jelenleg futballpálya! A történelmi mult romokban hever — csak a Parnasszus és Olympos, melyeknek örök hóval borított csúcsait hajdan istenekkel népesítette be a primitív fantázia — maradtak meg a maguk időtől független természeti szépségükben.

Újgörögországot 1832-ben keltette életre a világhatalmak balkánpolitikája. Szükség volt egy stratégiai pontra Törökország ellen. Görögország ma köztársaság, látszatdemokráciával, formaparlamenttel és Venizeloszal, aki véres terrorral folyt el minden megmozdulást. És mégis! Hallottunk a terror ellenére megtartott gyűlésekről, a dohánymunkások 24 órás sztrájkjáról, a nyomdai munkásság és vasutasok szervezkedéséről, parasztmegmozdulásokról, a mezőgazdasági munkásság sztrájkjáról, az adóhivatalnokok elűldözéséről. Hogy mennyi igaz ebből, azt nem ellenőrizhettük. Tény az, hogy Görögországban a nyomor és nincstelenség még a középeurópai szemnek is szokatlan méretű. A Homeros-megénekelte fürtöshajú görögök utódai rongyos, piszkos, rosszul táplált emberek. Mindenütt sápadt, vézna meztelbás gyerekek, akik hol eldurvultan hajigálnak köveket a járókelők után, hol könnyes meghunyászkodottsággal koldulnak. A 8—

10 évesek pedig már, mint cipőpuccolók vagy sorsjegyárusok szaladnak az ember után. Koldusok mindenfelé, még a postaszekrények előtt is, amit nyilván egy, a jólsituált emberek számára teremtetten berendezkedésnek tartanak. Árúkat kínálják: görög vázákat, görög himzéseket, görög csipkét: versengve taszigálják egymást és kilométerekre szaladnak az után, akiben vásárlót sejtjenek. Idegenvezetők, primitív apparátusok előtt mesterkedő fényképészek, pénzváltók, cipőpuccolók, vízárusok spekulálnak az idegenforgalomra. Mocskos üzletek ablak nélkül, függönnyel vagy anélkül; keletlen kenyér a pékek üzletében, melegtől olvadó, romlásnak induló hús a mézsárosoknál, gyümölcs-felyelékféle a felynergelt szamarak kosarában. Lebujyszerű kocsmák, melyek napnyugtáig telve vannak, mert Görögországban a meleg miatt nagyrészt csak napnyugtakor indul meg a munka. Por, piszok, egészségtelen, meleg víz. Borbélyüzletek egy labor vízzel! A külvárosok düledező nyomortanyái vízellátás nélkül! A nők, a „felszabadult”, aktív választójjal bíró görög nők a vízhortástól előregörbült fejjel ülnek a kapuk előtt és végzik kizsákmányolt otthonmunkájukat s kézimunkát vagy rózsafüzérszerű celluloid láncokat pergetnek. Ez nagyjában Athén, Saloniki — és ez Ujgörögország képe. A városokban a szociálpolitikának és higiéniának nyoma sincs. Csak a városok középpontja: néhány ucca és egy-egy tér világvárosi jellegű. Itt villamosok, autóbuszok — Athénben földalatti is! Forgalom! autók! közlekedési rendőr! tilalomfák a parkokban, árúházak, bankok, újságkioszkok, vendéglők, kávéházak és európai ruhák balkáni izléssel eléktelenítve. Görög katonák nemzeti uniformisban, napernyővel, szakállas pópák, cilinderszerű kalapban! Görög felirások mindenütt! Görögbetűs plakátok! Görögbetűs újságok! Ujgörögország ezirányban se kíván európaizálódni. Este: világítatlan uccák, a zsebmetszőknek alkalmas terep; jó talaj a balkánromantika számára. Az uccasarkokon és nemuccasarkokon, a lokálokban és lebujokban prostituáltak hemzsegnak — fillérékért; a syphilis olcsón szedi áldozatait. Az újságok tele vannak a venereás betegségeket gyógyító orvosok hirdetéseivel. Dehát az orvos pénzkérdés — pénz pedig nincs.

Görögország mostani krízise a kapitalizálódó ipar krízise. De a munkanélküliség valahogy más jellegű itt; van hal, olajbogyó — akad kikötői munka! — az életstandard alacsony, az igények minimálisak — eltengődnek valahogy...

Törökország. Kemál pasa modernizált, A fez lekerült a férfiak fejéről, a fátyol a nők arcáról, a háremeket csak múzeumba mutogatják, az eunuchok múzeumörökké váltak. A bigámia ritkán előforduló büneselemény; az ópiumbarlangok megszűntek. A törökök nem ülnek a hagyományos töröklülésben, a törökkávé nem kereveten, hanem asztalok mellett ülve fogyasztják. A keleti zenét nagyrészt felváltotta az „európai” jazz. Latinbetűs felirások, latinbetűs újságok! A mecsetek, minaretek ittfelejtett kulisszái csak az újtörök életnek. Törökország fővárosa már nem a multtól terhelt Konstantinápoly, hanem Angora az új, modernépitkezésű kormányváros. De Pera, Konstantinápoly újabb része is teljesen európai jellegű. Megmosolyogják a török romantikát kereső idegent. Kemál pasa egyrészt európaizált, de másrészt nacionalizált: a török forradalom nemzeti forradalom volt. Az újtörök nacionalizmus eltüntette az arab betűt, az arab zenét, kiirtotta a nyelvből az arab és perzsaredetű szavakat; kipusztította az örményeket és kiutasította a görögöket. Az uccák, a vendéglők, kávéházak török neveket kaptak. Még a mecsetek

monoton alilahl-allahl-jába is beiktattak pár török imát. Törökország ma az újtörököké: a fiataloké, — az öregek, akik nem tudtak behelyezkedni az újtörök életbe háttérbe szorultak.

Kemál pasa valóban megkísérli azt, hogy a politikai és a gazdasági elmerülés kátyujából kiemelje Törökországot és keleti emberanyag-gal meg kevés pénzzel kiépítse Újtörökországot. A kísérlet természetesen csak részben sikerülhet. Inkább a külső kép alakult át valamennyire, de az emberek, az életforma maradt a régi. A háremélet-hez idomult török nő csak törvény szerint, csak papíron emancipált; a török nők nagyrésze ma sem dolgozik, ma is otthon ül, gyámoltalanul tekintget ki volt háremének ablakából és feszélyezetten mozog az utcán. A török férfi pedig, amint számos európai társa is, konkurenciának érzi és nőietlennek találja a női munkát és minden töle telhetőt elkövet, hogy a nőket a munkafolyamatból kiszorítsa. A fejlődést persze ezzel nem lehet feltartóztatni; a dohánygyárak, a textilgyárak, a kapitalizálódó termelési processzus mindinkább magába szívja az olesó női munkaerőt. És növekszik a fiatalabb generációból kikerülő intellektuális foglalkozású nők száma is. De lassan megy a fejlődés. A konstantinápolyi női klubnak pld. csak 500 tagja van, akik inkább táncolnak és sportolnak (hisz a török nők számára ez is újság) és csak mellesleg foglalkoznak egy gyermeknapközi otthon tervével, diákmenzák alakításának szükségességével. A munkaközvetítéssel, jogvédelemmel stb.

A háremélet lelki béklyóinál talán még nehezebben irtható ki a török lelkületből a mohamedán vallás tunyító fatalizmusa, az Allah akaratában való megnyugvás tana. De a Kórán olvasások ájtatos hallgatósága, a mezitláb Allah elé járuló had mindinkább öregekből áll. Az újtörök ideológia Allah helyére Kemált lépteti és az izlám-fatalizmus helyébe a nacionálfanatizmust iktatja. Újtörökországban nem várják már Mohamed hívei a megváltót, a mozlim világuralmat kiépítő messiást: a török messiás elérkezett Kemál személyében. Az újtörök ideológia nem Mekka, hanem Angora felé fordul. De csak az új generáció! Az idősebb generáció alig változott. És nem változott lényegében az élet se.... Fez nélkül és fátyol nélkül, de lényegében a régi, az átöröklődött életforma. 13 millió ázsiai (Európában csak 1.5 millió török lakik) nehéz európaizálni. Szakállas törökök, arabok turbánban (a turbán nem tilos), a mecsetek kútjánál lábmósó koldusok, gyümölcsárusok megnyergelt szamarakkal. A vasut még nem szorította ki teljesen a tevéskaravánokat, a villamos a lóvasutat. — Smyrnában még mindig végzik misztikus szertartásaikat a táncoló és üvöltő dervisek. A lokálokban keleti zene mellett szivják a nargilet (vízipipa) és köpködnek, kártyáznak meg kockáznak hozzá. Maoskanyávogás a mellékucakban; az emeletnyi szemétdombokon ezernyi macska (Konstantinápolyban is!) és terjengő, mindent émelyitőn betöltő ürühússzag Törökország felett. Stambul rozoga viskóiban, Skutari faházaiban és a leégett Smyrna új téglatetői alatt az évezredes ázsiai módon pereg a mindennapi élet. A bazárnegyedekben keleti tarkaság és keleti forgalom. Üzlet üzlet mellett; ember ember hátán; árusok és üzletek előtt versengve kínálják áruikat és szinte berángálják a vásárolni nem akarókat. Az iparok céhszerűen elkülönítve: textilesek, szőrmések, szelyemkereskedők, szőnyegárusok, ékszerészek, ötvösök, bőr-, fa- és bronzmunkák, porcellán- és üvegtárgyak, ruha kereskedők, cipészek, kalaposok, illatszerek, édességek — büffék fagylalttal, hűtőkkel és antihigiénikus berendezkedéssel. Minden van, minden kapható itt — mint egy nyugati nagyáruházban.

Az uccákon sok a néger (olesó munkaerő!) és sok a koldus (elhasznált és fel nem használt munkaerő!) A milliárdokat felölölő Serrail (a szultánok palotája) előtt, az Aja Szofia (a szent bölcsesség temploma) előtt és a többi száz meg száz mecset előtt egész koldushadak, akik a mohamedán vallástól feljogosítva szinte követelik az alalmazsnát. Európaizáló törekvésekkel és nacionalizmussal u. i. még nem lehet a nyomort megszüntetni. Hiába igyekszik a Kemál-rendszer a mezőgazdaságot reformálni, a kivitelt feljavítani, hiába törülte el a feudális rendszer adómaradványait, a ninestelenséget így nem lehet megszüntetni. A török forradalom polgári forradalom volt, csak nacionalizált, de nem szocializált. Hogy Törökországban nincs minden rendben, azt a török miniszterelnök ellen nemrég elkövetett merénylet is bizonyítja. „30 évre van szükség, hogy Törökország meg erősödjék és megváltozzék” — hirdeti az újtörök nacionalizmus. Törökország ezért egymás után köti a baráti szerződéseket (Görögországgal, Bulgáriával, Olaszországgal, Oroszországgal, Magyarországgal) és erősen dolgozik a Balkán-unió megvalósításán. A török hadsereg még nem elég erős! A hadsereg létszáma megbízhatatlan adatok szerint jelenleg 500.000 és 1 millió között mozog. Katonák gyakorlatoznak mindenfelé, hadihajók, repülőterek, kaszárnnyak épülnek. Skutáriban — Azsia bejáratánál pld. egy hatalmas, eddig nem látott méretű kaszárnnya jelzi az erőskezü Kemál uralmát. Az újtörök militarizmus építményei stílusban szinte illeszkednek a történelmi mult militarizmusának maradványai közé. Rombadólt várfalak, összelőtt várak és új erődítmények mindenfelé. A Boszporus költöktől annyiszor megénekelt szépségét is ez adja. A görög-, a római-, az ozmán korszak nyomai, a krimi háború emlékei! A Dardanellákon pedig ott diszeleg a legújabb török győzelmi obeliszk: a világháborúban elesett angol katonák siremléke. A tropusi fény megvilágította természet minden szépsége, a déli vegetáció minden szimpompája néma kulisszája volt csak az évszázados harcoknak.

A szigetek. A legkisebb sziget is az évszázadok harcainak emléket hordozza. Az Iliászban megénekelt szigetek az ókori államok hegemoniatörekvésének, a görög, a trójai, a perzsa háborúknak színterei. Minden szigeten végigszárguldott aztán a római, a byzanci korszak, a népvándorlás, a keresztesháborúk, a reneszánsz-városállamok gyarmatpolitikája, Mohamed II. világhódító törekvése stb. stb. — ismerjük a világtörténelemből — majd a francia, az angol, az olasz, a német imperializmus versengtek egyaránt a szigetekért. Mindenütt várak és erődítmények: az uralkodó osztály védbástyái, templomok és kolostorok: az egyházak védbástyái és végül fogházak meg temetők. A szigetek külsején meglátszanak a különböző történelmi korszakok: görög oszlop, római diadalív, byzanci várfal, góttíli lovagi vár, ókeresztény templom, a mohamedán templomok gömbkupolái és minarettjei, velencei kastély, genuai emlékmű, olasz piazza — és a történelmi mult e múzeumai felett diadalmasan lebeg a sziget jelenlegi tulajdonosának (olasz, görög, török, angol stb) zászlója. Az évszázadok épületmaradványai közül büszkélkedve emelkedik ki az újjáhatóság új kormánypalotája. És a várromok mellett ott áll keményen és kötelességtudóan a jelenlegi ágyútöltelék: az 1933-as katona.

A szigetlakók háborúban megtört, elszegényedett emberek. A lakosság összetétele is vegyes: a történelmi rétegek! Nemzetiségek szerint elkülönülten élnek. Rhodosban pl. van görög, török, olasz, spanyol, zsidó stb. városrész. Corfuban még németek is vannak, hiszen a Habsburg családnak volt itt egy nyári kastélya, melyet később II.

Vilmos császár vett át. A szigetlakók a világtól elzárt helyhez kötött emberek, akik számára az egyedüli szenzációt a kikötőbe érkező hajók jelentik. Ezt várják, ezt bámulják, ezt bucsuztatják. Álomszerű jelenésként szemlélik a szigetre tévedő idegent. A szigetekre a kulturát a megszálló hadsereg szállítja — s a nemzetközi filmkapitalizmus. A legelhagyottabb szigeten is van filmszínház, ahol a szigetlakók beszívhatják az amerikai, a német, az olasz, a francia stb. filmek által feltálatalt „kulturszellemet“. A rhodosi kislány is gyűjti a filmsztárok képeit és Marlene Dietriches mosolyt erőltet egészségesen szép arcára. A corfui görögifjú is Gustav Fröhlich módon igyekszik hódító lenni. Lesbos szigetén a cenzura vlószínűleg törli majd a „Lányok az intézetben“ félre nem érthető részleteit... Krétában Venizelosz hazájában esetleg betiltják majd a „Nyugaton a helyzet változatlan“-t, s talán ebben igazuk is lesz, mert nyugaton a helyzet valóban változatlan. Ázsia-Európa, a határok, elmosódnak; mindenütt ugyanaz, talán csak az emberek és eszközök ázsiaiabbak erre (ha ugyan az ázsiai szónak van még ma létjogosultsága.) Ex oriente lux! — de itt a Földközi tenger mentén a fejlődés lassabb, az ernyesztő klíma, a folytonos harc, a ninestelenség elfásította, igénytelené tette az embereket. Tűrneik! Cyprus szigete — mintegy két évvel ezelőtt — felkelt ugyan a kizsákmányoló angol imperializmus ellen, de kevés eredménnyel. Erős a megszálló sereg; hadihajók a tengeren, repülőgépek a szigetek felett. Egy ideig eltart még, amíg a szigetlakók megtalálják a valóban kivézető utat a kapitalista molochot talán legteljesebben symbolizáló, embervérrel táplálkozó kréta! Minotaurusz labirintusából.

MAI OLASZ KÖLTŐK VERSEI

(A fasizmus „lelki“ világához)

Fordította: MÁRIA BÉLA (Milano)

C. L. FABBRI: GÉPFEGYVER

Egy gépfegyver szeretőjének lenni!

Érezni — taktilis élvezet! — tenyerünkön a sebesen csapkodó kabátujjunk szenvedélyes mozgását, forgatni fekete csővét — szerető szép szája — emberi céltáblák felé, különálló hasak, lábak, tüdők felé!

Egy vidám, egészséges, fekete gépfegyver szeretőjének lenni — sebesbeszédű, gyors, dühös gépfegyveré!

Nincs női varázs, mely felülmúlná!

Énekelni kell hallani őt. Nincs szebb dal annál, kivéve a repülőgép motorjának dalát.

És ellened kell énekelni hallani — mint 1922 augusztusában Milánó uccáin a királyi őrség védett váraiból kémlelt akkor minket.

*Gépfegyver = hatalom + uralom + ravaszság = győzelem!
Külökasztja az emberek hasát. Szétrepeszti a térdeket. Levegőbe röpti a koponyákat.*

Női alattomosággal megkeresi a repülőgépet, a pilóta benzínét és a motor szívét.

Tíz gépfegyver egy nagy város terein képes megváltoztatni egymillió ember világnézetét.

Ajult szerelmi dal: tatatatata tata tatatatata.

Egy gépfegyver szeretője akarok lenni,

Inni akarok víztartályának 100 hőfokos forró vizéből, egy háromórás folytonos tűz után, mintahogy egy nő vérét lehet inni.
A gépfegyver a leggyűlkosabb szerető és a legbájosabb ál-szerszám.

Egy gépfegyver szeretője akarok lenni.

ERNESTO THAYAT: HIDROPLÁN

Uj!

Élesen és fényesen

A hatalmas égbe

Felszáll egy szimbólum.

Idővel minden más jel

Kevésbé világosnak fog tűnni.

Kevésbé jelentősnek és kevésbé tisztának.

Az ember körülnéz

És megtoldja a lépést.

Összedőlnek a régi előítéletek

És átalakul a világ.

Ő előtte

Megnyílik az út

És a nyugodt, öntudatos akarat

Lángja,

Mely összetör és szétporlaszt

Minden akadályt.

Csillog a magasban

A ma szimbóluma.

Arany, ezüst győzelem!

Gyors, fémből való, fényes!

Kítárja ólomból és szenvedélyből

való,

„Giovinezza“-val kierezett szárnyait

És úgy énekel a napba.

NICOLA CUPÍ: ATLANTI ÓDA

Ó isteni Leonardo géniusza,

a drága föld nem kényeztet

puhasággal és ellensége

minden gyáva életnek.

parancsolj

más vakmerőségeket,

többé mi

hajósok és hősök

régi fajából valók vagyunk.

Szárnyak, motorok, csavarok,

északi célok,

állomások,

a legyőzött óceánok titkain túl.

Ha Te akarod,

mi

városokat alapítunk,

ezerévek óta elátkozott,

egészségtelen földeken.

Az erdő enged

a csákányoknak.

Ahol a halál volt az úr,

most harangok zúgnak

és új emberek élnek

új életet.

A te géniuszod fia

a hős,

aki visszahozza a sasfiókákat,

a nehéz próba után

a fészekbe.

Semmi sem fékez minket,

szigorúan a te szilárd akaratod

szerint,

mert te akartad, ó Duce,

hogy egy vezető akadjon, aki

vezessen száz szárnyas,

válogatott embert,

a béke követéit.

Róma diadalmaskodik.

De ez mind kevés.

Kérj más áldozatokat,

Ime visszatérnek
Róma tengeréhez,
legendás kikötőjébe.
Vakon jártak
északi térségek fölött,
fekete felhők között,
az óceáni viharokban
elmerülten, összeforrvan
a Kozmosszal,
mint egy meteor
a csillagok között,
egyedül,
a magányosság csendjében,
vigyázva a törékeny
gépekre, figyelve
a láthatatlan veszélyekre,
mialatt a kontinensen
álmatlanul remegtek
a világ népei
és imádkoztak sorsukért.

Legyőzték szívükkel
a halált és a sorsot.
A római diadal

várja őket
Konstantin oszlopai alatt.

Ahol vezérek és hősök
vitték a legyőzötteket
vasraverve, mi
háborúk győztesei,
katonái az új hatalomnak,
parasztok, mesteremberek,
szépségek teremői,
a márványban,
a szavakban,
a muzsikában;
mi,
a természet rejtett
titkainak feltárói,
— a repülésnek és az éternek —
első a múltban,
első a jövőben.
merész és szilaj nép
üdvözljük a bátor,
szárnyas békesereget,
mely visszatér
Róma dicsőségére.

A GONDOLKODÁS ALAPELVEIHEZ (II.)

(A körülmények és az ember.)

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

Az a tény azután, hogy Plechanov nem ismerte fel az ellentétek azonosságának általános dialektikai törvényét, döntő súlyú tévedéseket vitt be marxista ideológiájába.¹

A marxizmusnak döntő súlyú kérdése az, — állapítja meg Plechanov, Marx ismert 3. Feuerbach-tételéhez kapcsolódva, — hogy „megmagyarázza, hogyan képesek a körülményeket ugyanazok az emberek megváltoztatni, akik maguk is csak ezeknek a körülményeknek a termékei.“ (64. o.)

A körülmények és az ember, az emberi tevékenység ellentétek. A marxizmus szerint a körülmények meghatározzák az embert, az emberi tevékenységet, a körülmények megváltozása maga után vonja az emberi tevékenység megváltozását. De ugyanakkor a marxizmus szerint az ember, az emberi tevékenység megváltoztatja magukat a körülményeket, az emberi tevékenység megváltozása maga után vonja a körülmények megváltozását. Tehát ugyanakkor, amikor az emberek a körülmények termékei, a körülmények viszont az emberek termékei. Ha azonban az emberek a körülmények termékei, akkor úgy látszik, hogy az emberi történetet a körülmények az emberi tevékenységtől függetlenül, „automatikusan“ irányítják. Ha viszont a körülmények az emberek termékei, akkor meg úgy látszik, hogy az emberi történetet az emberi tevékenység irányítja függetlenül a körülményektől. Hogyan egyenlíti ki a marxizmus a történeti fejlődésnek ezt a két ellentétes magyarázatát? Plechanov álláspontját körülbelül a következőképpen fejtjük ki:²

A marxizmus szerint: „A természetes földrajzi viszonyok megha-

tározzák a termelőerők fejlődését. Ezeknek a fejlődése a maga részéről meghatározza a gazdasági viszonyok fejlődését és ezen túl a társadalmi viszonyok fejlődését is." (Plechanov: id. mű. 46. o.) A gazdasági viszonyok nem mások, mint a termelőviszonyok: „Az emberek életük társadalmi termelésében meghatározott, szükségszerű, akaratuktól független viszonyokban állanak, termelőviszonyokban, amelyek anyagi termelőerők meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. Ezeknek a termelőviszonyoknak az összessége a társadalom gazdasági szerkezetét képezi, a reális alapot, amelyen egy jogi és politikai felülépítmény emelkedik." (Marx: „Zur Krit. d. pol. Oek.“ előszava). A természetes földrajzi viszonyok, a termelőerők fejlődése, a termelőviszonyok változásai, egymást sorrendben okszerűleg meghatározva, a körülményeket képviselik. Ezek a körülmények a maguk részéről meghatározzák a társadalom jogi és politikai felülépítményét, a „jogi, politikai, vallási, művészeti, filozófiai, röviden az ideológiai formákat." (Marx: u. o.) Ezek a formák az emberi tevékenység formái. Tehát a körülmények meghatározzák az emberi tevékenységet (a lét a tudatot, a gazdaság az ideológiát). De a termelőviszonyok „vagy, ami csak jogi kifejezés számunkra, a tulajdon viszonyok" (Marx: u. o.): „azok a viszonyok, — mondja Plechanov (65. o.) — „amelyekben az emberek a termelőfolyamatban állanak. Ha azt mondjuk: a termelőviszonyok megváltoztak, ez annyit jelent: az említett folyamatban megváltoztak az emberek egymáshoz való viszonyai. Ezeknek a viszonyoknak a megváltozása nem folyhat le „automatikusan“, vagyis az emberi tevékenységtől függetlenül, mert ezeknek a körülményeknek a megváltozása és az emberi tevékenység tehát nem merev, hanem egymással egybeeső, azonos ellentétek Plechanov szerint is, aki itt öntudatlanul alkalmazza az ellentétek azonosságának a dialektikai törvényét. De a termelőerők megváltozása és az emberi tevékenység már ilyen merev ellentétek volnának? Plechanov persze tisztában van azzal, hogy a társadalmi viszonyok, az ideológia, tehát az emberi tevékenység visszahatnak a termelőerők fejlődésére, épp úgy mint a természetes földrajzi viszonyokra is, a kölcsönhatás dialektikus fogalmát nem tévesztheti szem elől. Azonban az emberi tevékenység egyszerű visszahatása a termelőerők fejlődésére még távolról sem jelenti az emberi tevékenységnek és a termelőerők fejlődésének, ezeknek az ellentéteknek a dialektikus azonosságát. Ellenkezőleg, amidőn Plechanov az emberi tevékenységnek a termelőerők által meghatározott termelőviszonyok megváltoztatásában határt szab, a termelőerők fejlődését és az emberi tevékenységet merev ellentétek gyanánt állítja egymással szembe. És ez az ellentét csak még merevebbé válik azáltal, hogy a termelőerők fejlődését viszont a természetes földrajzi viszonyokra, amelyek „az emberen kívül létező viszonyok" (91. o.), vezeti vissza. Így Plechanov a társadalmi jelenségek okszerű megmagyarázásánál két ellentétes területet állít szembé egymással. Az egyik a természetes földrajzi viszonyoknak és a termelőerők általuk meghatározott fejlődésének a területe, amelyen az embernek a körülményeket megváltoztató tevékenysége végső fokon nem érvényesül. A másik a termelőviszonyoknak és az azokon alapuló ideológiai felülépítménynek a területe, amelyen érvényesül az embernek a körülményeket megváltoztató tevékenysége. A természetes földrajzi viszonyok és a termelőerők fejlődése, mint a körülmények alapvető rétegei, így merev, csupán a kölcsönhatással enyhített ellentétbe kerülnek az emberi tevékenységgel. Az emberek, ha meg is változtatják a termelési viszonyokat, a körülményeknek ezt a felső rétegét, nem változtatják meg a termelőerőket, a körülmé-

nyeknek az alapvető rétegét, amelyeknek így továbbra is csak autómátikus termékei maradnak. Plechanov felfogása tehát, amely a dialektikus szempontokat csak részlegesen érvényesíti, alapjában véve magáévá teszi a mechanikus materializmus álláspontját és ő maga is „így szükségképpen odajut, hogy két részre különíti el a társadalmat, amelyek közül az egyik a társadalom felett áll.” (Marx 3. Feuerbach-tétele).

Mik azonban a termelőerők és milyen viszonyban állanak a természeti földrajzi viszonyokkal, a természettel? Plechanov a szóbanforgó kérdésnél nem elemzi a termelőerők fogalmát és éppen ennek az elmulasztása vezet nála a termelőerők fejlődésének és az emberi tevékenységnek merev ellentétek gyanánt való formál-logisztikus szembeállítására, s idézi elő — nála — a mechanikus materializmus álláspontjára való visszaesést.

A termelőerők az ember munkájának a termelőerejét képviselik. Azt állapítják meg, hogy az ember a termelő munkafolyamatban meghatározott használati érték-mennyiséget milyen munkaidő alatt képes termelni (lásd: „Kapital” I. 278.) Viszont magának „a munkafolyamatnak az egyszerű mozzanatai a célkitűző tevékenység vagy a munka maga, a munka tárgya és a munka eszközei.” („Kapital” I. 141.) A munkafolyamatnak ehhez a három mozzanatához kapcsolódnak azután a termelőerők, amelyeknek a meghatározó tényezői megint egyszerű társadalmiak, másrészt természetiek.³ A termelőerők társadalmi tényezői az ember célkitűző tevékenységéhez, a munkához, a munkaerőhöz kapcsolódva, a munka minősítése (munkaügyesség, tudomány és ennek technikai alkalmazhatósága és a munkaszervezet) „a termelőfolyamat társadalmi kombinációja” (Kapital I. 6.); a munkaeszközökhöz kapcsolódva, a munkaeszközök és a gépek „a termelőeszközök tömege és hatóereje” (Kapital u. o.); a munkatárgyhoz kapcsolódva, a nyersanyagok „korábbi emberi munka által átszűrt” munkatárgyak (Kapital I. 141.) A termelőerők természeti tényezői az ember célkitűző tevékenységéhez, a munkához, a munkaerőhöz kapcsolódva, az emberi természet (élet-tani sajátosságok, faj, nemzeti jellem); a munkaeszközökhöz kapcsolódva a természeti erők (a föld, a víz, a szél, a hő, a gőz, a villamosság stb. tulajdonságai); a munkatárgyhoz kapcsolódva, a természeti anyagok, amint azok az emberi tevékenységtől függetlenül léteznek.

A termelőerők természeti és társadalmi tényezői sem merev ellentétek. A faji jelleget pld. társadalmi tényezők alakítják és a föld termékenysége függ a termelőerők társadalmi tényezőitől. Azonban a termelőerők természeti és társadalmi tényezői között mégis alapvető ellentét áll fenn a változást, a fejlődést illetőleg. A természeti tényezők (természeti erők és anyagok) a maguk adottságában, a munkafolyamat szempontjából és történeti időszakokat nézve többé-kevésbé állandók (ha változnak, mint pld. a faji jelleg és a föld termékenysége, társadalmi befolyások hatása alatt változnak). Ezzel szemben a társadalmi tényezők (a munkaügyesség, a tudomány, a technika, a munkaszervezet, a munkaeszközök, a gépek, a nyersanyagok) folytonos változásban vannak, folyton fejlődnek.

Ebből azután következik, hogy a termelőerők változásait, fejlődését nem idézhetik elő természeti tényezők, mert ezek maguk változatlanok maradnak, hanem egyedül társadalmi tényezők idézhetik elő, amelyek maguk is folyton változnak, fejlődnek és egyedül fejlődnek a termelőerő két tényezője közül. Tehát a termelőerők fejlődését nem határozzák meg az okszerű előidézés értelmében természeti tényezők, a „természeti földrajzi viszonyok”, hanem csak társadalmi té-

nyezők. A természeti viszonyok csupán passzív alapját képezik a termelőerők fejlődését előidéző aktív társadalmi tényezőknek, a termelőerők fejlődésének, az egész társadalmi fejlődésnek. Ebben az értelemben beszélt már Hegel a „Philosophie der Geschichte”-ben „a világtörténet földrajzi alapjáról” és ugyanebben az értelemben állapítja meg Marx, hogy a „föld különfélesége, természetes termékeinek sokfélesége képezi a társadalmi munkamegosztás természeti alapját.” (Kapital I, 524. o.) A termelőerők természeti tényezőinek a földrajzi különfélesége különbözőképpen alapozza meg különböző földrajzi területeken a termelőerők, a társadalom fejlődését, különböző irányokat szab nekik, de termelőerők és társadalom ezeken a különböző természeti alapokon a maguk különböző irányában a termelőerők társadalmi tényezőitől okszerűleg meghatározva fejlődnek. A fejlődés alapjának és a fejlődés okának a fogalmait meg kell különböztetni egymástól. Plechanov ezt a megkülönböztetést nem viszi keresztül, ami hozzájárul ahhoz, hogy a szóbanforgó kérdés ne tisztázódjék előtte.

A kifejtettekből a következők tűnnek ki. A termelőerő az emberi munka, a célkitűző emberi tevékenység tulajdonsága („A legfontosabb termelőerő a munkásosztály” Marx: „A filozófia nyomorúsága”) És a termelőerők fejlődését meghatározó társadalmi tényezők is — egészen úgy, mint a termelőviszonyok — nem az emberi tevékenységtől függetlenül, hanem ellenkezőleg „az emberek között, tevékenységük során jönnek létre.” A munkaügyesség, a tudomány, a technika, a munkaszervezet fejlődése az emberi tevékenység fejlődése során, ennek eredményeként jön létre, a munkaeszközök, a gépek fejlődése az emberi tevékenység fejlődésének az eredménye. Kitűnik tehát, hogy a termelőerők fejlődése és az emberi tevékenység épp oly kevésbé merev ellentétek, mint a termelőviszonyok megváltozása és az emberi tevékenység. A termelőerők fejlődése és az emberi tevékenység is azonos, egy-mással egybeeső ellentétek.

És most már birtokában vagyunk mindazoknak az elemeknek, amelyeknek a segítségével a szóbanforgó kérdés kielégítően megoldható a dialektikus materializmus szellemében. A Plechanov csak részben dialektikus, de alapjában mechanikus materialista álláspontján túlmenő helyes megoldásnak két feltétele van. Az egyik annak a felismerése, hogy a természetes földrajzi viszonyok csak természeti alapját képezik a társadalmi fejlődésnek, de nem határozzák meg azt okszerűleg. Ennek a felismerésnek a folyományaként a természetes földrajzi viszonyok, ezek „az emberen kívül létező viszonyok”, kíválnak a körülményeknek az emberi tevékenység fejlődését meghatározó oksági kapcsolatából. A másik annak a felismerése, hogy a termelőerőknek — amelyek maguk is csak az emberi tevékenység tulajdonságai — a fejlődése épp úgy egybeesik az emberi tevékenységgel, mint a termelőviszonyok fejlődése, annak a felismerése, hogy a termelőerők fejlődése csupán az emberi tevékenység fejlődésének az eredménye. Ezáltal az emberi tevékenység fejlődését meghatározó összes körülményeknek a fejlődése, a termelőerők fejlődése ép' úgy mint a termelőviszonyok fejlődése, egyaránt az emberi tevékenység fejlődésének bizonyul, az egész társadalmi fejlődés összes jelenségei, alapzat és felülépítmény egyaránt, emberi tevékenységre redukálódnak és kibontakozik a társadalmi élet dialektikus egysége, amelynek minden ellentétes oldala azonosan emberi tevékenységből áll. Ennek a dialektikus egységszemléletnek az alapján az a tétel, hogy az emberek a körülmények termékei, csupán azt jelenti, hogy az emberi tevékenységnek az az oldala, amely a természeti viszonyok alapján a termelőerők fejlődését és azon túl a termelőviszonyok változásait meg-

határozza — a technika, a munkaszervezet, a munkaeszközök stb. fejlődése — meghatározza egyben a termelőerők és termelőviszonyok fejlődésének a közvetítésével, az emberi tevékenység politikai, ideológiai oldalainak a fejlődését is. És az a tétel, hogy a körülményeket maguk az emberek változtatják meg, csupán azt jelenti, hogy nemcsak a politikai rend és az ideológia fejlődése, hanem a termelőerők, a termelőviszonyok fejlődése és a természeti viszonyok megváltozása is emberi tevékenység eredménye.

Hova vezet az a felfogás, amely a termelőerőknek és az emberi tevékenységnek a merev szembeállításával, „két részre különíti el a társadalmat, amelyek közül az egyik a társadalom felett áll?” Éppen Plechanov útjára vezet. Arra az útra, amelyen Plechanov szemére vetette „némely marxistának”, hogy 1905 őszén, „lehetségesnek tartottak egy szocialista forradalmat Oroszországban, mintha ennek az országnak a termelőerői egy ilyen forradalom számára már elég fejlettek lettek volna.” (108. o.) És ezen túl a szociálpatriótizmus útjára. Mindenképpen olyan útra, amelyen a marxista elmélet többé nem a szocializmus megvalósításának, hanem a szocializmus hátráltatásának az elmélete. Mert, ha az elmélet kiszakítja a fetissé torzított termelőerők fejlődését az emberi tevékenység egységéből, ha az emberi tevékenységet alárendeli rajta kívül létező társadalmi erőknek, akkor megcsönkítja és ezáltal megbénítja az emberi tevékenységet, amely csak a maga mindenoldalúságában képes a körülmények, a társadalom megváltoztatására.

Igy váltak a Plechanov dialektikus gondolkodásában fennmaradt formál-logisztikus, mechanikus elemek azokká az ideológiai tényezőkké, amelyeknek a segítségével az idegen osztályérdek nyomása Plechanovot a marxizmus nagy tanítómesteréből szociálpatriótává változtatta át.

¹ Amikor arra a kérdésre, hogy egy meghatározott alanyhoz hozzátartozik-e egy meghatározott állítmány, egyszerre felelünk igen-nel és nemmel, azt juttatjuk kifejezésre, hogy a kérdéses állítmány és annak az ellentéte, tehát ezek a meghatározott ellentétek áthatják egymást, egybeesnek, azonosak, — vagyis elismerjük az ellentétek azonosságát ebben a meghatározott összefüggésben. Amikor tehát Plechanov elismeri az egyidejű igen és nem felelet lehetőségét meghatározott összefüggésekben, így a változás területén — és ezenfelül az egymással érintkező fogalmak, jelenségek határterületein — tényleg az ellentétek egybeesését, azonosságát ismeri el ezeken a területeken. Azonban ugyanakkor ezekre a meghatározott összefüggésekre korlátozza az ellentétek azonosságát, tehát nem ismeri fel, hogy az ellentétek azonossága a dialektikának minden jelenségre, minden fogalomra kiterjedő általános törvénye. Ez a hiba a közelebbi alapja azután ideológiai tévedéseinek.

² A körülmények és az ember ellentéteinek a viszonyát itt mint a gazdaság és az ideológia ellentéteinek a viszonyát fogjuk fel és erre alkalmazzuk Plechanov felfogását. A körülmények és az ember ellentéteinek a viszonyát úgy is fel lehet fogni, mint az egész objektív társadalom (gazdaság és ideológia együtt) és a szubjektív emberi cselekvés ellentéteinek a viszonyát. Az utóbbi ellentétpárral azonban felesleges itt külön foglalkoznunk, mert Plechanovnak — aki egyébként a két ellentétpár között nem különböztet — a felfogása egyformán érvényesül mindkét ellentétpárral szemben.

³ A termelőerők osztályozásánál azt az összeállítást vesszük alapul, amelyet K. A. Wittfogel ad a „Geopolitik, geographische Materialismus und Marxismus” című munkájában. Wittfogeltől egyébként eltérünk a természet és a társadalmi fejlődés összefüggése megítélésének a kérdésében.

Irta: VAJKAY LAJOS (Budapest)

1.

Kis fiú voltam, semmi más,
futkostam, feeskeként csapongtam;
-- mit tudtam én, hogy mennyi gyász;
és mennyi küzdés, néma gond van.

Kis fiú voltam, semmi több,
ki játékokban lelte kedvét;
— s a gyász, a gyász szíven ütött,
mikor anyámat sírba tették.

És egyszer este, téli estén,
anyámat hívtam és kerestem,
nyugtalanul, szüntelenül.

Alltam oly árván, egyedül,
mint akit ellöttek, kivertek,
— szűkülve nyíttam, mint kivert eb.

2.

Mint a kivert eb... új csapás
hajszolt tovább, döntött nyomorba;
apánk kórházban, árvaház, —
családunk szerkesztet sororva.

Igy éltük át, szétszórta család,
a háború sok szenvedését,
nem hallottuk egymás szavát
s a kin torkunkra tette kését.

Katona lett édes apám,
mi hárman testvérek lelenceek,
egyenruhás, apró fegyenceek.

Láz és éhség tépte a szám
a amíg csak folyt a vér körültem,
hallgattam és sosem örültem.

3.

(1919)

Tavaszi volt ez, s áradva nőttem
és ember lettem, senki én.
Új élet lángja gyúlt előttem,
ó mennyi láz és mennyi fény!

Sugárzó jóság lett a lelkem,
ittam a fényt és az erőt,
szerettem minden szenvedőt,
a dolgozókat átöleltem.

Hogy égtem és hogyan lobogtam!
Ott álltam az első sorokban
új életért a mult helyett!

És a bukás földre vetett,
vergődtem vereten, eldobottan,
elvesztem, mint víz a homokban.

4.

Fölittak szürke, csendes évek,
homokba fúltam, cseppre csepp,
de tisztítottak szenvedések
és lelkem fénylőbb, egyre szebb.

Szegények sorsa fájva nyom,
köröttem minden szennyes, álnok,
nemessé szűrt a fájdalom,
szívemben éltek Krisztus álmok.

Pogány létemre benne hittem,
földi hazát álmodtam itten,
nincs elnyomott, nincs több szegény.

Vigasztalásnak jöttem én,
új megváltás — ez volt az eszmém,
s az ember Krisztus volt az eszmény.

5.

Krisztusi élet... tiszta álomom
mily zavaros, mily szürke lett,
a földre kellett visszazállnom
és elmaradt a büszke tett.

Csak álom ez, szép és hazug,
pehellyé hullt, foszlott a jóság,
szó nem elég, hosszú az út,
dörömböl az acélvalóság.

Ki hallgat rám? — és elhúzódtam,
magamba hulltam néma-szótlán,
érdekek és célok között.

De kinzottan meg öntudatlan
egyre kerestem és kutattam
és újjam vérbe ütközött.

6.

Mint aki ájulásból éled
s nyögve, hörögve fölvacog,
agyába markol már az élet
s riadtan kérdi: hol vagyok?

Aléltam én is, elbukottan,
— kavargó, vérbe fúlt világ —
így kérdeztem: hová jutottam?
miért a bűn s a kapzsiság?

Mért esorbul semmivé a szellem?
 milyen erők szegülnek ellen?
 miért van gazdag és szegény?

És szinte kábulatban érzem,
 fordul a föld, vágatva vérben,
 a tőke roppant tengelyén.

7.

Mint házat, mely viharok enged
 s maltere hull, áll csupaszon,
 látom a társadalmi rendet,
 — lelke a pénz és a haszon.

S ahogy a ház vesztí díszét
 s csupán üres falak maradnak,
 szabadság és testvériség
 semmibe hulló szép szavak csak.

Győz a könyörtelen erősebb,
 a gyenge roskad és merő seb,
 erőszak fojtja el szavát.

Szememről lassan hull a hályog,
 nem égnek benne látomások,
 mindent gyökérig látok át.

LI-FU-SZUN GAZDA ÉS CSELÉDEI (III.)

Irta: REMENYIK ZSIGMOND (Budapest)

Alig hogy ezt a hírt megtudták a lakók, azok is szanaszét szaladtak, mindenkinek volt valami ismerőse vagy rokona a gazda többi házaiban, ahová elvitték a hírt. Olyanok voltak a házak akár a hangyaboly. Mindenki össze-vissza ordítozott, a gyerekek üvöltöttek és az asszonyok elszaladtak pisicéért és pálinkáért. Friss pacal rőtyogott a fazekakban és akinek volt citerája, az kiült vele ajtaja elé és ott pengette azt. A lakók hangosan gajdoltak, nyakalták a pisicót és zabálták a pacalt. A lakók tort ültek.

Közben beesteledett. A csillagok ezüst gombokként ragyogtak a gazda házai fölött, ahol lant pengett, citera zengett és mindenki mulatott. En magam is, hátrálékos lévén az őszi negyeddel, felháborodásomban hozattam haszontalan gyerekeim egyikével egy félliter pisicót. A gazdát ünnepelték az egész házban és a hirthez enyveskező Ángelt. Mindenki ivott és mulatott. Leghangosabb volt közöttünk Csang-Szi-vei, a nyomorék koldus, aki a csendbiztos don Martin magyarázatai nyomán már kezdte tisztán látni a dolgokat. Azóta új rongyaiba burkolózva, Csang-Szi-vei, a nyomorék koldus, tekintet nélkül nyomorék voltára, akkorákat ugrott mint egy bakkeeske és olyanokat ordított, akár egy fiadzó számára. Kalapját örömeiben az éjig hajigálta.

A gazda leleményessége és annak eredményei. Eközben Li-Fu-szun gazda kétségbeesetten gondolkodott és gondolkodásának eredménye vala. Végiggondolta az éjszakát, mint ahogy én végigkөрmölöm, vagy a szerencsétlen Vang-Kai-jün sarukészítő végigkalapálja azt. Egészen hajnalig spekulált, akkor homlokára bökött újjával és megnyugodva vakargatta nadrágján keresztül hasát. Hogy kipihenje fáradalmait lefeküdt és elaludt.

Másnap kora délelőtt az ügyvéd Li-Dei-ping és annak két irnoka társaságában, követve vagy féltucat asztalosmestertől, egy tucat ablakkészítőtől és vagy két tucat kőművestől megindult irodájához legközelebb fekvő házának irányába. Ez a ház a calle Ajacuchón feküdt, attól a nyomoruságos callejontól, ahol én is meghuztam magam munkanélküliségemben, csak egy kőhajításra. A menet, melynek élén a gazda haladt szájában sárga cigarettával, kerekaszélű szalmakalapját homlokáról feltolva, vastag bottal kezében, lelkesítő dalokat énekelt és hangos dicsőítésekkel halmozgatott el az útjukba eső uccaseprőktől, adóvégrehajtóktól és csődörszamarherélektől, akikkel találkozott.

Végighaladtak a calle Ajacuchón, ott befordultak egy feneketlen, sárgára mázolt földszintes ház tekervényes udvarára és egyidőre elnyelte őket a föld. Csak hangos nyögések és eszeveszett siránkozások jelezték megérkezésüket.

A gazda megállt a kövel kirakott nagy piszkos udvar közepén, feje fölött lukas ingeket és rongyos lepedőket rázott a szél és lábai előtt döglesztő párolgásban folydogált a csatorna. A lakók ösztönszerűleg visszahúzódtak oduikba, ijedten és fejüket válluk közé huzva. Még a leghangosabbak is befogták a szájukat. A gyerekek az ágy alá bujtak és akik rossz szalmazsákon a földön heverték, nyomasztó álmukban nagyot sóhajtottak és fejükre huzzák a rongyos takarót.

— Egyetlen amit tehetünk, — fordult a gazda Li-Dei-ping ügyvédhez, aki minduntalan gamánis lábait emelgette és megértően bólintott, — *Que les lleva el putissimó diabló,* — folytatta tovább, — *hijos de la putissima madre.* Nem fognak a falhoz állítani, ha nem fizetnek és ha már nem rugdoshatom ki őket egymásután az uccára, majd ők maguk szedik a sátorfájukat. Szerencse hogy itt a tél, a tél, ami nekem házaimmal törődő jó cimborám. A szél, az eső meg a köd. Nem fognak a falhoz állítani, — ismételte újból és vastag botjára támaszkodott. Majd az asztalosokhoz, ablakkészítőkhez és a kőművesekhez fordult. — Szedjétek ki a lakásokból az ajtókat meg az ablakokat, — mondotta, — itt vannak megjelölve, hogy milyen számú lakásokról van szó, ha a többiek sem fizetnek, azokra is rákerül a sor. Ha megfizetik tartozásukat, az ajtók meg az ablakok újra be lesznek helyezve, — fejezte be mondókáját, mire is a napszámosok munkához láttak.

Egymásután emelgették ki a munkások a ház ajtajait és ablakait. Lassú, sűrű és hideg eső szemelt. Az udvarról benyomult a lakásokba a köd, a nyitott ajtókon befolyt az eső és az ablakokon át beszívített a szél. A gazda feje fölött vésztijszólan lebegtek a lukas lepedők és rongyos pelenkák. A gyerekek reszkettek és sirtak, az asszonyok kétségbeesetten csapkodták kezüket, a férfiak pedig szótlanul kiálltak az ajtókbá.

Mi ezekben a pillanatokban még javában mulatoztunk. Én, restellem ezt bevallani, Csang-Szi-veijel, a nyomorék koldussal táncoltam, aki akkorákat ugrott akár egy bakkecske, amikor meg akar lovalogni egy rugós csikót, és hangosan orditoztunk, kezünkben a piscós üveggel. Mintha megszállt volna az ördög, mintha elment volna csekélyke eszem, ittas állapotomban mintha csak kicseréltek volna, mintha elfelejtettem volna tiszteletreméltó gazdánk iránti kötelességeimet, úgy mulattam. Hogy mi üthetett belém, még ma is titok, érzékeny lelkiismeretem azonban ha visszagondolok e szégyenletes pillanatokra, azt sugja nekem, hogy derék gazdánk kárára örvendeztem. Haszonatlan feleségem már aludt és említésre sem méltó alávaló gyerekeim egymás hegyén hátán döglöttek. Ekkor jött újra az enyveskező Angel, kétségbeesetten hozva a hirt, sápadtan, akár egy hal. Homlokáról törölgette a hideg esőcseppeket és bebújt odujába.

Mi is bebújtunk ágyunkba, fejünkre huzzuk a pokrócokat, fülünket betapasztottuk, szemünket behunytuk és még lélegzetünket is visszafojtottuk, hogy ne halljunk, ne lássunk semmit. Így multak el fölöttünk az órák, csak arra ébredtünk, mindnyájan az egész callejónban, akik hátrálékosak voltunk a lakbérfizetéssel, hogy ajtónkon befolyik az esővíz, ablakunk helyén a szél besüvit és nyomoruságos szobánkat megtölti a köd. Késő éjszaka a callejón lakói arra lettek figyelmesek, hogy valaki az udvaron sir. Angel sirt az udvar közepén a vizesap mellett mélyen meghajolva és a lefolyó vizsugár alá tartva

ragadós, enyves kezét. Sokáig sirt és sokáig mosta kezét.

Igy azután ezekben a ködös, esős, hideg szél járt napokban a gazda házainak lakói vagy beadták derekukat, loptak, raboltak vagy eladták holmijukat, hogy kifizethessék a lakbért, amiért is visszakapták ajtójukat és ablakukat a lakáshoz, vagy mindezek híján és bátortalanságuk miatt inkább elhagyták a lakást. Sokakat a védőrség vitt be és gondoskodott részükre szállásról. Voltak, akik megbetegedtek, eípusztultak vagy egész életükön át viselték ennek a télnek a nyomait. Ezek közé tartozott a szerencsétlen enyveskező Ángel, a félkegyelmű, aki tüdőgyulladást kapott és ezzel aztán bekapta a legyet. Temetésére a gazda a gyászoló rokonoknak egy kis hordó pálinkát és pár kiló szárított húst küldött, amiért is sokáig dicsőítettük újból tiszteletreméltó urunkat és jóakarónkat. Ebből az alkalomból egy, kizárólag az ő személyét és nemes tulajdonságait dicsőítő költeményt is irtam, amelyben hosszasan ecseteltem isteni tulajdonságait és tiszteletreméltó szívének nemes érzületét.

Ingyenebéd és létánia. A tél beálltával a nyomoruság is nőttön nőtt. En még csak valahogy eltengődtem, hizlaltam magam silány költeményeim eredményezte dicsőségen, de élhetetlen családom összevissza kódorgott, gyerekeim a szemétdödröket turták, kitartás nélküli feleségem pedig óbégatva egész nap a piacokat járta. Reggeltől estig élelemért pletykázott, összeveszített boldog boldogtalant, és piszkos szájjával már hogy nem tudott egyebet csinálni, kikezde még tiszteletreméltó urunkat és pátrónusunkat Li-Fu-szunt is, a gazdát, hogy mennyire alaptalanul, és igazságtalanul, azt éppen most vagyok soron elmondani.

— Valamit tenni kellene a téli helyzet megjavítására, — mondotta pádre Infeliz is, a meztlábás barátok szentéletű és jámborgondolkodású főnöke, amikor felkereste a nyomorenyhítés megbeszélésének céljából áldottlelkű urunkat, Li-Fu-szunt, a gazdát, — mert arra is gondolni kell hogy az ember kiérdemelhesse a tulvilági boldogságot a földi pokol után irgalmas cselekedetek által. A szegényeket segíteni, az egy olyan fogás, ami módfelett tetszik a jóistennek. Persze ki kell válogatni, hogy kikkel teszünk jót, nehogy mindenféle méltatlan, istentagadó alakkal szemben gyakoroljuk a felebaráti szeretetet és az irgalmasságot, arra nagyon vigyázni kell.

Irgalmasszívú gazdánknak nem is kellett sokat könyörögni, egyéb fontos dolga volt, ráállt hát a lelkes pádre Infeliz szavaira. Trujillói udvarának hátsó végén egy nagy csűr állott, azt felosztotta kis kamarákra, bevakoltatta a falat és nagy cédulákon hirdette, hogy ájtatos emberek részére lakás kiadó. Kiadatlan házaí uccái frontján falat töretett, uccái üzlethelyiség részére. Ebben az üzletben lehetett kapni viaszgyertyát, kegyzsereket, imafüzéreket, imamalmokat, szentképeket, mindenféle rendű és rangú isten dicsőítésére megfelelőt. Egy másik üzlethelyiségében egy szentéletű szabó, a valamikor lilíomtiprásért elítélt, de azóta megjavult Mu-Fi-csu ütötte fel tanyáját, aki részletfizetésre dolgozott papoknak, papi személyeknek, papi rokonoknak, templomszolgáknak és papi adóbehajtóknak.

Trujillóban igen nagy vala a szegénység. Ez irgalmaslelkű gazdánknak, Li-Fu-szunnak is valahogy a fülébe jutott, és az örökké gyűjtögető meztlábás pádre Infeliz rábeszélésére el is határozta magát magasztos szívének minden lelkesedésével és eszének józanságával, hogy istennek tetsző módon jótékonykodik, levessel és ingyen ebéddel segíje az abban szűkölködőket. Az udvarra egy nagy bódét állított fel, abban elhelyezett egy nagy tűzhelyet, arra egy kondért és a kapu.

föle feliratta nagy betűkkel, hogy Ingyenebéd. Ennek hamarosan híre ment és nem telt bele sok idő, a város minden szegényasszonya, éhes gyereke és gyenge férfia, közöttük én magam is ott rostokoltunk a kis uccában, kezünkben rossz pléhesajkával, várva az ingyenebéd-osztást.

— Istennek tetsző dolgokat művelsz uram, — mondotta a gazdának a töprengő pádre Infeliz, a mezitlábás papok főnöke, — az egész ucca tele van, mindenki híret vette már a dolognak, itt vannak az ebédért.

— Nem egészen úgy van ám a dolog, — válaszolta tiszteletreméltó urunk, Li-Fu-szun, a gazda, — nem egészen úgy van ám a dolog. Istennek tetsző jótékonykodást akarok ünni, ingyenebédet csak az kap, aki elmond ebéd előtt egy szép imádságot, elmondja a maga módja szerint, csajkával kezében, térdenállva vagy meghajolva, összetett kézzel. Másféleképpen az egész város idejönne zabálni és az isten tudomást sem szerezne jótékonykodásomról, a fene essen a hasukba. Irjad ki egy táblára a ház elé, — fordult most nemes gazdánk énfelém, aki kezemben csajkával szájtátva hallgattam jámbor okoskodását, — te ugyanis betűpíngálással meg mindenféle hülye költeményekkel foglalkozol, irjad hát ki szépen egy táblára a ház elé, hogy csak az kap ebédet, aki elmond a kiosztás előtt egy valamirevaló imát. Te, vagy én ott leszünk és elbíráljuk, hogy jól mondotta-e. A szakácsné már meríti is a levest vagy a csuzpajzt, de csak akkor lóditja a bádogesajkába ha elhangzott az ámen. Ekkor mehet zabálni, akár mindjárt tömheti is a hasát.

Fogtam magam és dicső gazdám utmutatásai szerint ki is irtam a rendeletet szép klapanciákba foglalva a ház kapujára. Aznap így igen kevesen jöttek ebédért. De másnap, harmadnap megtelt az ucca, a környék minden szegény embere, munkanélkülije és rongyos éhezője az imádságokat tanulta, amint megtanulták jöttek a kis csajkával, letérdeltek és elmondták az imát. Voltak nehezebb fejűek, akiknél egy hétbe is telt míg fejükbe verték az imádságot, de ezek azután nem is felejtették azt el soha.

Igy az egész környék, későbbben egész Trujilló lakossága, nincstenje, munkanélkülije és rongyos éhezője mind megtanult imádkozni. Aldottlelkű gazdánk telkén igen nagy volt a forgalom. Minden vallásos és jólfizető lakó nála vett bérbe lakást, és mindenki aki csak hitt istenben, az ő üzletében dolgozó jóutratért Mu-Fi-csu szabónál csináltatott részletfizetésre ruhát vagy kabátot.

Délben megtelt az ucca és az udvar. Mi mindnyájan, rongyos éhezők és munkanélküliek, egymásmellett térdeltünk a nagy hombár előtt, ahol illatosan párologt a sovány leves és a sóltan főzelék. Aldottszívű pátrónusunk Li-Fu-szun, a gazda, vagy távollétében pádre Infeliz egy kis emelvényen állt és intett. Egymásután mondta mindenki a rászabott imádságot. A kövér szakácsné már lóditotta is a levest vagy a tésztát, újabb imádság és újabb leves. A tudatlanok, kónokak, nehézfejűek sokszor nem kaptak ennivalót az ingyenkonyhából.

De ott, ahol mi, ingyenebédre várakozók térdeltünk, soha többé fű nem nőtt. Az udvar és az ucca a hulladékok nyomán megtelt patkányokkal, tetvekkal és élősdiekkal. A ház fölött keselyűk keringtek, és elviselhetetlen volt a bűz. De mindenki, akinek nem volt senkije és semmije, a tányér ingyenlevesért a nagy mosókonyha előtt térdenállva imádkozott. Egyidőre gonoszlelkű feleségem is befogta hát a száját és ha éppen nem zabált, ő is a gazda dicsőségét zengedezte.

Tiszteletreméltó urunk viszonya az égi és a földi hatalmasságok-

hoz. Közben nyomorúságos sorsom is valamicskét javult, a gazda hatóság közbenjárására alkalmazást kaptam, a csendbiztosnak lettem a fullajtárja és fizetésem felét botban, másik felét pedig szidásban kaptam. Mint a csendbiztos fullajtárjának, nekem is jogomban állt hogy döglött madarak tollát tűzzem lukas kalapom mellé és bizonyos alkalmakkor vastag bunkós bottal kezemben járjak. A bunkós bot használatára azonban már nem voltam feljogosítva, annak a használata csak a csendbiztosnak állt a jogában, aki ezzel a joggal elég gyakran is élt vala. Nem egyszer megtörtént, bár annyi szem rizs kerülne napenként nyomorúságos asztalomra, ahányszor kikapta kezemből a vastag bunkós botot és hangos szidalmak között végigvert hátamon. Nekem természetesen jó képet kellett vágni mindezek dacára hozzá, sőt ha a bot eltörtött vagy megrepedt, gondoskodnom kellett részére új bunkós botról. Nagyszáju feleségem és haszontalan gyermekeim mégis irtóztatóan büszkéek voltak magas állásomra, főnekednek azzal dicsekedtek, hogy én vagyok a csendbiztos fullajtárja, milyen magas is az én tisztségem és ennek a hatalmas urnak mennyire a szívéhez vagyok növe.

— Alcaguete, — mondotta többször áldottemlékű fellebbvalóm, don Martin, a csendbiztos és vastag görbe lábait felrakta az asztalra a kancelláriában, — ha ez sokáig így tart, megesz mindnyájunkat a penész. A számban hamarosan pókok szövögetik hálójukat és a talpam berozsdásodik. A kóterek is olyan üresek akár a zsebem. Ez a nyomorult ültetvényes népség már nem is berzenkedik, a gazda is egy idő óta úgy elkerüli házunktáját, mintha tartozna nekünk valamivel. Azelőtt mégis csak volt valami kis forgalom. Hamarosan bezárhatjuk a boltot ha ez így megy tovább, — mondotta don Martin a csendbiztos és nagyot sóhajtott. Én a számat kitátottam és minden szavát esodálattal hallgattam akár az isteni ígét.

— Valamikor városunk pátrónusa, derék Li-Fu-szun, a gazda olyan ígéretet tett nekünk, hogy minden egyes esetben szolgálatunkat külön is honorálja. Minden egyes szökött cselédjéért járt nekem a megegyezés szerint egy font, minden gyujtogatónak elfogásáért kettő és minden alávaló gazemberért, aki őt személyében akár szemtől szemben, akár álnok módon szavakkal bántalmazza vagy ingerli, egy fél font. Volt idő mikor ez bőségesen hozott is a konyhára. De egy idő óta minden befagyott, se nem szökdösnek a cselédek, se nem gyujtogatnak és még csak nem is ingerlik a gazdát. Neked kéne most ezen valahogy segíteni.

Megállít az eszem és akárhogy is ráncoltam össze homlokomat, el sem tudtam képzelni hogy mire céloz a derék csendbiztos. Tenyorem tele volt nehezen összefogdosott legyekkel, kinn éppen harangoztak a mezitlábás papok templomában, szerettem volna éhségemben már a legyeket elfogyasztani.

— Nem érted alcaguete, — folytatta szánakozva a csendbiztos és megcsikorgatta fogait, — nem érted, te egészen a fejed lágyára estél és állandóan csak a legyeket fogdosod, meg a piócákat, de nincsen benned semmi üzleti vállalkozás. Ha még egy hülye költeményt írsz, a legvastagabb dorongot töröm el a hátadon. Nem vagyunk mi végeredményben papok, nekünk pálinka kell nem pedig létánia. Jól is néznénk ki ha a védőrök is költeményeket faragnának, mi lenne akkor a világból. Valamit kell csinálnod a gazdával, hogy legyen megint elfoglaltságunk és megállapodásunk szerint fizesse is a fontokat, — tette még hozzá és vastag száját, ami akkora volt akár egy kifordult marhapacal, összezsucsorította.

— Legjobb lenne ha kérnénk pénzt a gazdától a védőrség céljaira, — mondottam magam is belátva feledhetetlen parancsolóm helyzetét és boldog voltam, hogy megajándékoz ilyformán bizalmával. Miközben ő istenáldotta szájával beszélt, én titokban néhány sovány legyet torkomba csusztattam.

A csendbiztos szánakozva nézett végig, szájába bagót dugott és azt keservesen rágtá. Két szeme kidülledt és homlokán kidagadtak az erek. Már ismertem ezt az állapotát és jól tudtam sajnos, hogy ezután mi következik. Káromkodás, bunkósbot és rugdosás. De most tévedtem, a csendbiztos széttátotta száját és nyájasan a lelkemre beszélt. A következőket mondta:

— Ismerem a tiszteletreméltó Li-Fu-szun gazda természetét, néhez fickó a gazda és szép szóval nem lehet bőre alól kiszedni a garast. Azok közé a vadállatok közé tartozik ő, akik tiz körömmel fogják a pénzt és egyéb jószágukat. Igéreteit is csak akkor tartja be ha már minden kötél szakad, úgy kell tehát a dolgoknak történnie, hogy szakadjon a kötél. El kell szökni néhány cselédjének, le kell égni egypár kazlának vagy bódéjának és este ha egyedül megy haza, annak kell előfordulnia, hogy valaki jól elpüfölje vagy meghajigálja. Akkor majd jön esze nélkül és hozza a pénzt. Mert ha mindez nem történik, akár itéletnapig is várhatunk, tétlenségünkben beroszdásodik a talpunk és bepókhálósodik a szánk meg a fülünk. Erről kell neked gondoskodnod hogy a dolog így történjék, mégsem fordulhatunk feléhen, legényeim is elégedetlenek és nyomorúságukban már kílóg bakan-csukból a lábuk. Ezzel bizlak én meg tégedet, mert vagy a fullajtárom vagy, vagy nem vagy a fullajtárom, a dög essen a hasadba meg a feleséged hasába, hijó de la grandissima puta, — mondotta dicsőséges fellebbvalóm, don Martin, a csendbiztos és hatalmas tenyerét korgó gyomrára helyezte és hosszadalmasan nyomogatta azt. Fellebbvalómat módfelett megsajnáltam, felkeltem tehát hogy távozzak és munkához lássak.

A kerekorru disznókról szóló költemény megszületik. Mondanom sem kell hogy nyakamba szedtem lábaimat és silány költeményemet, amelyen éppen hét nap és hét éjszaka keservesen dolgoztam s tudolgatva munkához láttam. Kitrappoltam a gazda egyik közeli ültetvényére, közben a szotykos réteken teleszedtem zsebeimet kövér tücskökkel, hizott dongókkal és kíváncsok piócákkal. Jó étvággyal elfogyasztottam azokat, nyomorultul elfelejtkezve haszontalan gyermekeimről és átkozott feleségemről, akik az éhségtől kidülledt szemekkel várták hazaérkezésemet. Kis pálcikával kezemben végigtrappoltam jókedvűen a rozstáblák között és torkom szakadtából üvöltöttem szívhezszólo költeményemet a holdról, a halakról meg a csillagokról.

Nem is kellett nagyon vesztegetnem a szót, hogy megbízatásomat pontosan elvégezzem. Még aznap délután vagy féltucat cseléd szökött meg a gazda közeli birtokáról és alig hogy beesteledett, nem kevesebb mint két kazal egybegyűjtött rizsszalmája, egy gépraktár a kávépörköldében és Trujilló szélén fekvő üresen álló istállója kapott lángra. Li-Fu-szun nemesszívű gazdánk hosszú ingben szaladt a tűzoltók után, hangosan üvöltözve és a védőrség után kiabálva. Alig hogy a bőreserzötelepekig ért, vagy egy féltucat rongyos ismeretlen elkapta a sötétben, jól elagyabugyálták és követ meghajigálták. A gazda hangos siránkozása felverte az éjszakát, boglyái égtek, cselédei pedig nyakukat lábuk közé szedve menekültek.

Még ezen az éjszakán megjelent a gazda a kancellárián, ahol már várta őt don Martin, a csendbiztos. Mint aki semmit sem sejt a

dologból, don Martin roppant meglepődött és módfelett felháborodott. Vastag dorongokat kapott kezébe, fellármázta legényeit, akik a hálóingben didergő gazdát hazakisérték. A csendbiztos is ment velük, felvenni a pénzt. Engem a kutyaólbán hagyott, rámozgatta annak ajtaját és szigorúan megtiltotta hogy onnan eltávozzak. „Iráj addig, míg vissza nem jövök, költeményeket“, parancsolt rám szigorúan, „de vigyázz nagyon arra, hogy kutyáim meg ne vaduljanak.“

Sokáig kellett az ólba bezárva várakoznom. Homlokomon esurgott a veríték és kinomban valóban költeményeket faragtam. Ujjaimon számolgatva az előírászerű szótagokat, rimeket és klapanciákat, sikerült is kiizzadnom a következő kezdetű versemet: „Az én kondám olyan konda, orrán nő a bolondgomba,“ amivel módfelett meg voltam elégedve és békésen elszunnyadtam.

Az ól rácsain bevilágított a hold. Arra ébredtem hogy vastag kezével valaki az ólba benyul és vállonragad. A csendbiztos volt, két hatalmas kezével nyakonragadott és kihuzott az ólból akár egy kutyát. Irgalomért könyörögtem és térdénállva összetettem előtte két kezem. A csendbiztos megragadta galléromat becipelt a szobába, ott meggyújtotta a lámpást és maga elé állított.

— Most azután mehetsz a fenébe, — mondotta don Martin, a csendbiztos és láttam hogy módfelett meg van elégedve, hasa akkora akár egy hordó és ruhája tele van rántott hal hulladékaival, kenyérmorzásával és sörfoltokkal. Állandóan gégejét szorongatta és jóllakottan böfögött. Nehezen letette magát egy székre és az asztalra rakta lábait. — Te már ugyis többet tudsz a kelleténél. — folytatta tovább, egyelőre nincs rád szükségem, mehetsz az anyád kinjába, majd ha szükségem lesz rád megint értesítelek. Legjobbna tartanám ha szednéd a sátorfádat és elmennél innen messzire, akár Arequipába, vagy Cuzeóba, ott van egy bolondos cimborám, bizonyos Pintó nevezetű, aki mindenféle hülye dologgal foglalkozik, békákat meg cinegéket rak el spirituszbá és azt állítják róla, hogy kiváló tudós. Arra azonban vigyázz, hogy a szemem elé ne kerülj, és el ne járjon valahogy a szája.

Késégbeesésemben még sokáig könyörögtem don Martinnak, hogy tűrjön meg környezetében, de a csendbiztos hallani sem akart róla. Végső szalmaszálként abba kapaszkodtam hogy elszavaltam neki legújabb költeményemet a kerekoru disznócskákról, mire is a csendbiztos oly dühbe gurult, hogy hátamon eltörte a kezeügyébe került legvastagabb botot. Kinn esett az eső, hideg szél fújt a tengerről és szégyenemben nem mertem még alávaló gyermekeim előtt sem mutatkozni. (Folytatása a következő számban.)

A HITLERIZMUS VILÁGSZEMLELETÉHEZ: „Most csak az az ember számít, aki mer... Az az ősrégi barbarizmus, amely évszázadokon keresztül egy magas kultura forma-szigora alatt rejtőzött ismét ébredésében... A nyugateurópai népiségekben még nagyon sok él ebből... A történelemnek semmi köze az emberi logikához. A vihar, a földrengés, a tűzhányó kitörés, amik életüket semmisítenek meg a világtörténelem tervnélküli, elementáris eseményeivel rokon jelenségek... Az ember ragadozó... A világjavítók származás felvonulása... amely Rousseau óta tapos a történelmen keresztül s létele egyetlen emlékjelül csupán a nyomtatott papír heglámcait hagyta maga mögött, vége. A Cezárok lépnek a helyébe... akik a világot, mint a jó lovas, combszorítással kormányozzák“ (Oswald Spengler, *Jahre der Entscheidung München 1933*.)

KULTURKRÓNIKA

A FOTOGRAFIA: NAPJAINK OBJEKTIV LÁTÁSI FORMÁJA

Irtta MOHOLY NAGY LÁSZLÓ (Berlin)

A látás új eszköze. A fotográfiában az ábrázolás szempontjából rendkívüli eszközzel rendelkezünk. Sőt ennél még sokkal többel: a fotográfia ma — optikailag — valami alapvetően új létrehozatalára van útban. A fotográfia specifikus elemei a fotográfia szövevényeiből nemcsak elméletileg, hanem kézzelfoghatóan is kibonthatók.

A fotográfia abszolút sajátyszerűsége. A fotográfia tulajdonképeni kulesa a fotogramm, a kamara nélküli fényképalakítás. A fotogrammban testesül meg a fotográfiai eljárás abszolút sajátyszerűsége, amikor fényérzékeny réteg segítségével, minden kamerától függetlenül fényfolyamatok direkt lerögzítését teszi lehetővé. A fotogramm egy saját törvényekkel rendelkező, eddig teljesen ismeretlen optikai formálás ígérete számunkra. A szellemiséggel leginkább átítatott fegyver az új látásért folytatott harcban.

Az „optikai” minőség fogalma. A fehér-fekete fotográfia fejlődése révén fedeztük fel először igazán a fényt és árnyékot s használtuk fel helyesen az elméleti megismeréseken túl. (A festészeti impresszionizmus egyidőben lefolyt akciót jelent.)

A magasértékű művészi, főleg elektromos fényforrások fejlődésével és szabályozhatóságával az áradó fény s a gazdagon elosztott árnyék fokozott alkalmazása vált lehetővé s ennek következtében a felületek élettől való megtöltése, az optikai elfinomodás. Az értékek széles skálájúsága az optikai alakítómunka alapvető eszközét jelenti, még akkor is, ha a fekete-szürke értékeken túl színes értékekben próbálunk gondolkodni és dolgozni.

A tiszta szín mellé helyezett tiszta szín, a tónus mellé helyezett tónus a legtöbbször egy dekoratív, kemény, plakátszerű benyomást idéz elő. Ugyanezek a színek viszont közbeeső tónusaikkal kapcsolatban fellazítják a plakátszerűséget s a színes hatások valami finom oldalát hozzák létre. Bármely színjelenség fekete-fehér-szürke hatásokkal való visszaadásával a fotográfia — úgy a szürke-, mint a színes-skálában — a legfinomabb valeur különbségek felismerésére vezetett. Az eddigi standardon túl az optikai kifejezés új skálája ez.

Mindenesetre ez csak egyetlen egy pont a sok közül. És pedig az a pont, amelynél inkább az optikai feldolgozására való belső képességről, inkább a kifejezősszerű, a művészi funkciójáról, mint az ábrázolás másoló tevékenységével számolunk.

A technikai szublimálódás. Ábrázolás, azaz valamely tényállás objektív fixírozása esetében az eddigi optikai formálással szemben, ugyanolyan alapvető előrehaladásokat és változásokat állapíthatunk meg, mint a direkt fényalakítás esetében. Ennek a fejlődésnek a részletei ismereteseek (madártávlat, átvágás, tükrözés, áthatás stb.) Ezeknek a részleteknek a rendszerezése azonban az optikai ábrázolás új platformját adja, ahonnan kiindulva új eredmények várhatók. Így pl. a másodperc század, vagy ezred részében, még a tárgyak precíz fixírozásának legkomplikáltabb esetében is az optikai ábrázolás-lehetőségek nagymérvű kiterjesztése lehetséges. Ez a technikai kiszélesí-

tés viszont szinte szemünk fiziológiai átalakításához vezet, amidőn a lenese hibátlan pontossága és erőssége valamely tárgy leírásában olyan megfigyelőképességet enged meg s olyan látásra nevel, amelynek standardja ma a tuldimenzionált, tulgyors, pillanat- és mikró-képek felvételéig terjed.

A teljesítményi többlet. A fotográfia így egy fokozott, illetve érzékenyebb látással ajándékoz meg bennünket (a szemünk számára adott) időben s (a szemünk számára adott) térben. Ebben a vonatkozásban elegendő a specifikus fotográfiai — nem művészi, hanem tisztára technikai — elemek egyszerű, száraz felsorolása s már érezhető a beléjük zárt erő és sejtethető, hogy hová vezet az út.

A fotográfiai látás nyole neme. 1. Az absztrakt látás a direkt fényalakítás, a fotogramm révén, mint a fényértékek (világos-sötét, illetve színek) legfinomabb elosztása.

2. A precíz látás valamely tényállás (reportage) normális lerögzítése segítségével.

3. A gyors látás a legrövidebb időben lefolyt mozgások lerögzítése révén: pillanatsfelvétel. (Zeitlupe.)

4. A lassú látás a hosszabb időtartamban lefolyó mozgások rögzítésének segítségével, pl. tovahaladó kocsik fénynyoma az éjszakában. (Zeitraffer.)

5. A fokozott látás: 1. a mikrofotográfia és 2. a szűrőfotográfia révén, amidőn a fényérzékeny réteg kémiai tulajdonságait a teljesítmény fokozása céljából variálják. Pl. távoli, ködbe vagy gőzbe burkolt táj felvétele, egész a teljes sötétben való fotográfálásig. (Infrarot fotográfia.)

6. Az érzékeny látás a roentgen-fotográfálás segítségével.

7. A szimultán látás az átblendolás révén. Ide tartozik az automatikus fotomontage jövőbeli eljárása.

8. A másképp-látás, az optikai vicc, ami automatikusan készíthető: 1. felvétel közben a lenese, illetve prizmak, tükrözések és 2. felvétel után a fényérzékeny fotóréteg mechanikus kidolgozása segítségével.

Mi a célja ennek a felsorolásnak? Mi a tanulság ebből a listából? Az, hogy a fotográfiai anyagban még rendkívüli lehetőségek szunnyadnak, miután minden egyes pont kimerítő elemzése alkalmazásuk, beállításuk stb. tekintetében az értékes utalások nagy számát tartalmazza.

A mi vizsgálataink azonban más irányba tartoznak. Azt akarjuk megtudni: mi a lényege és értelme a fotográfiának:

Az új látás. A fotográfia minden eddigi értelmezését a festészet esztétikai, filozófiai megfontolásai befolyásolták. A festészet volt hosszú időn keresztül a fotográfiai gyakorlatra is irányadó. A fotográfia eddig meglehetősen mereven ragaszkodott a tradicionális festői kifejezés formákhöz s a fotográfia is, mint a festészet keresztül ment a művészeti izmusok valamennyi állomásán. De nem az előnyére, mert tartósan nem lehet valamely teljesen új találmányt elmúlt korok szellemi szerkezetébe és gyakorlatába belekényszeríteni. Ha ez történik, úgy minden produktív tevékenység elakad. Ez derül ki világosan a fotográfia esetében is. Ezért a fotográfia csak azokon a területeken hozott létre termékeny eredményeket, ahol művészi ambíciók nélkül — lehetőségei objektív alapján — pl. a tudományos fotográfia területén dolgozott. A fotográfia csak ezen a területen volt úttörője egy sajátos, új fejlődésnek.

Ebben az összefüggésben nem emelhetjük ki elég világosan, hogy

számunkra teljesen közömbös vajjon a fotográfia „művészet“-e vagy sem. A fotográfia jövőbeli értékelésének mérő egységét egyedül a saját törvényszerűsége — s nem a művészettörténészek véleménye — szolgáltatja.

Már az hallatlanul sok, hogy a „mechanikus“, művészi, formálói értelemben oly kevésbé becsült fotográfia alig százéves fejlődése alatt uralomra került s az idők objektív látási formája lett. Azelőtt valamely kor látási formáját a festő alakította ki. Emlékezzünk csak arra a módra, ahogy egykor a tájat láttuk s ahogy ma látjuk! Gondoljunk csak fotografált kortársaink áttekintett, pórusokkal beszórt, ráncokkal keresztül-kasul szelt portréira, avagy légi felvételére valamely uszó hajónak, a tenger fénybe merevült hullámképével, avagy valamely szövedék megnagyítására, vagy egy közönséges fahasáb cizellált finomságaira, bármely tárgy nagyszerűen visszaadott strukturális, texturális és fakturális részletére.

Az új térélmény. A fotográfia révén (s még fokozottabb mértékben a film révén) egy új térélmény részesei lettünk. Segítségével — kéz a kézben az új építészet törekvéseivel — térkulturánk új kiépítéséhez és szublimálásához érkezünk el. Ezekből az előfeltevésekből kifolyólag csak most vagyunk képesek környezetünket s életünket újra látni.

A magaslati pont. Mindezek azonban csak egyes vonások, egyes teljesítmények, amelyek félig még a festészet vonásaira emlékeztetnek. A fotográfiában azonban mi ne a „képet“, ne a szokásos esztétikumot, hanem a pedagógiai és kifejezési célokra szolgáló sajátos eszközt tanuljuk meg keresni.

A széria. Nincs váratlanabb, természetességében és organikus kötöttségében mégis egyszerűbb forma a fotográfiai szériánál. A fotográfia egyenesen ebben kulminál; a széria már nem „kép“, a szériára már nem vonatkoztathatók semmiféle képesztétikai mértékegységek, az egyes kép — mint olyan — a szériában elveszti egyéni életét, mondtárs-rész lesz, támogatója egy egésznek, amely maga a szóbanforgó dolog. Bizonyos cél szem előtt tartása mellett egyes részeinek ebben az összefüggéseiben a széria a legerősebb fegyver lehet, de a leggyöngédebb költészet is. A széria valóságos jelentőségét egy a mi időnknel sokkal későbbi, kevésbé bizonytalan és tántorgó idő fogja felfedezni. Az előfeltétel mindenestre az, hogy a fotográfia ismerete ugyanolyan fontos, mint az írás ismerete. A jövőben az analfabetizmus nemcsak betű, hanem foto nemismerést is fog jelenteni.

A GONDOLKODÁS VALSÁGA ÉS A FASIZMUS

A jelenkori gondolkodás válságában három fő mozzanatot különböztethetünk meg. Először megrendült a hit a kapitalizmus állandóságában és mindenhatóságában; másodsor élesen elfordult a gondolkodás a tudományoktól, a misztika és a vallás homályos területei felé; harmadszor a szorosan vett politikai ideológia területén válságba került a polgári demokrácia, illetve megkezdődött és folyamatban van a polgári demokráciának a fasizmus ideológiájába való átalakulása. Ami az első mozzanatot illeti erről már nagyon sokat írtak. A legtöbbször azonban elfelejtették kihangsúlyozni, hogy az uralkodóosztály ideológusainak kiábrándulása a tőkés rendszerből sokkal több porhintést, mint meggyőződést tartalmaz s hogy minden esetben, amikor ezek a gondolkodók az angol, amerikai vagy európai civilizáció bomlásáról beszélnek gondolkodásuk célja mindig a

rendszer további foltozása. Kétségtelenül akadtak olyanok is az uralkodóosztály gondolkodói közt, akik a világgazdasági válság nyomása következtében végleg elvesztették hitüket a rendszer társadalmi rendjének állandóságában és mindenhatóságában. Nagyon sokan kétkednek ezek közül abban, hogy a rendszer a válságból kiútát találhat. Az oroszországi megújulások befolyása alatt kezdik megérteni, hogy a jövő a szocializmusé. A következmények levonásának képtelenségében azonban a legtöbben haboznak a régi rendszer egy regresszív-utópikus „reform” tervezete s a régi rendszer végleges és kikerülhetetlen összeomlásának elismerése között. Ezeknek a bizonytalan gondolkodóknak az írásait nemcsak könyvek, de a napi sajtó is bőven tükrözi. Meg van ennek az alapos oka. A fenyegető hanyatlás hírlelői (Spengler, Wells stb.) a tömegek figyelmét a rendszer válságának nagyon fontos kérdéseiről terelik el. Nagyon jók ezek az írások arra, hogy a válság megoldásának valóságos perspektíváit elhomályosítsák.

Mélyebb jelentőséggel bír a misztika és a vallások felé való fordulás ténye. Ezt a tünetet megfigyelhetjük úgy a filozófia, mint a művészetek és az irodalom terén. Ebben a vonatkozásban már nem pillanatnyi pánikhangulatról van szó, amit a gazdasági válság katasztrófális kiéleződése idézett föl, hanem az egész polgári ideológia mélyenjáró regresszív átalakulásáról. Ez az átalakulás az imperializmus korának, közelebről a kapitalizmus hanyatlási szakaszának szerves jelensége. A kapitalizmus relatív stabilizálódásának végső éveiben azonban az átalakulás tempóját különösképpen felfokozták. A rendszerváltozástól való félelem természetesen szintén erőteljes tényezője a regresszív irányokban való fejlődésnek. Amikor egy csomó ismert angol fizikus és biológus odanyilatkozott, hogy a tudomány új felfedezései megcáfolják a materializmust s a vallás igazságainak feltámadását tűzik napirendre Russel angol filozófus joggal jegyezte meg: „Amit ezek a tudósok a tradicionális vallási képzetek alátámasztására felhoznak, azt nem mint tudósok, hanem mint jó polgárok terjesztik elő, akik tulajdonaikért és „erköléseikért” aggódnak. A háború és az orosz forradalom ezeket a félénk embereket konzervatívokká változtatta át, jóllehet a professzorok már temperamentumuk következtében is épp eléggé gyávák.” (B. Russel, *The scientific outlook*, 105. o.)

A polgári társadalom ideológiai krízise ma egész meghatározott pontra koncentrálódik. Ez a pont a polgári demokrácia. Nem túlzás megállapítani, hogy a demokrácia ideológiája a XIX. századon keresztül a legerősebb támasza volt a polgári társadalomnak. Az a válság tehát, amely a polgári ideológia tartóoszlopát megragadta, az egész polgári eszmévilágnak, a tőkés társadalom alapvilágnézetének a tulajdonképpeni válsága.

A legújabb kísérlet, mely a demokrácia válságát, mint valami egységesen összefoglaló nemzetközi ideológiát kíséri meg feltartani Emile Vandervelde-től származik. Nem rég megjelent *L'Alternative* című könyvében a világot két, illetve három földrészre osztja. Az elsőbe tartoznak a demokratikus, a másodikba a demokrácia nélküli, a harmadikba pedig azok az országok, amelyekben a demokrácia sorsa döntés előtt áll. Ez a felosztás tartalmazza mindazokat a téves képzeteket, amelyek a demokrácia válságáról forgalomban vannak. Vandervelde úgy tünteti föl, mintha volna egy demokratikus és nem demokratikus földrész, mintha a demokrácia összeomlása s a fasizmusra való áttérés az egyes országokban valami

gyors katasztrófa formájában történne. Vanderverdelde felfogása szerint Németországban is egy ilyen gyors katasztrófa történt Hitler hatalomra kerülésével.

A valóságban sohasem történtek ilyen gyors katasztrófák. Klasszikus bizonyíték erre a német weimari demokrácia sorsa. A papíron ez a demokrácia is a szabadság és egyenlőség eszményeinek a megvalósulása volt. A papíron itt is az áll, hogy: „Az államhatalom a népből indul ki.” A valóságban azonban ez a demokrácia a német monopolkapitalizmus regresszív diktatúrája volt a kapitalizmus egyetemes válságának időszakában. Ezért voltak üresek kezdetől fogva a weimari demokrácia formái, amelyek még arra sem voltak alkalmasak, hogy a regresszív tartalmakat leplezzék. Megfelelt ennek a weimari köztársaság demokratikus ideológiájának belső érzületnélkülisége. Megfelelt ennek az a határtalan erőtlenség, amelyet a polgári demokrácia képviselői a fasiszmussal szemben tanúsítottak s az a gyors illeszkedés, amit a demokrácia ideológiai képviselői a német fasiszmussal szemben fölvettek. A weimari köztársaság-nak még egy Nittije és Amendolája se volt, akik készek lettek volna a polgári demokrácia érdekében harcolni, ahogy előbbieket Olaszországban megtették. Már jóval Hitler hatalomra kerülése előtt a szocialfasizmus az „autoritativ demokrácia” ideológiájának formájában, a „weimari liberalizmus” leküzdésével megtagadta azokat az ideálokat, amiket 14 éven keresztül a legmagasabb kulturértékeknek s a „demokratikus szocializmus” megtestesülésének nevezett.

Ami Németországban történt az csak egy részlete a nemzetközi fejlődésnek. Vegyük azt az országot, melyet általában a demokrácia végső és legbiztosabb fellegrvárának tekintenek: Franciaországot. Ahogy a weimari demokráciának a szavakon kívül semmi közös vonása a demokratikus ideálokat illetőleg egy Lessinggel, Kanttal és Fichtevel, ugyanígy semmi köze a mai francia imperializmus regresszív monopolkapitalista demokráciájának a francia nép nagy forradalomból kelt demokratikus tradícióival. Franciaországban is teljes a demokratikus teóriák, programok és módszerek válsága. Ezt a válságot a polgári ideológia képviselői már nem is tagadják, ha külpolitikai okokból az olasz és német imperializmus elleni harcot a demokrácia és fasiszmus harcának is tüntetik föl. Ennek a demokráciának viszont, mint ahogy a Temps egyik programadó cikke mondja, „autoritativ demokráciának kell lennie”. Már nem a demokrácián kívül álló monarchisták és klerikálisok, hanem a nagypolgárság befolyásos ideológusai, mint pl. Lucien Romier és Caillaux azok, akik nyíltan a demokrácia válságát hirdetik s annak fasiszta átalakulását készítik elő. Nagy jelentőségű a neoszocialistának jelzett neofasiszta csoport fellépése is a francia szocialista párt legutolsó kongresszusán. A francia szocialista párt kongresszusán és a második internacionálé párisi konferenciáján először szerepelt nyíltan ez a fasiszta ideológia s kényszerítette ki legalitását ezeken a helyeken. Természetesen a neofasiszmus képviselői, Deat és Marquette a „demokráciát” védelmezik. De a jelszavaik: „tekintély és fegyelem” és „erős állam”. S nem a szociáldemokrácia demokratikus elméletének fasizálódását jelenti-e az, amikor Leon Blum, a neofasiszták „baloldali” megkritizálásában a fasiszmust úgy definiálja, mint a kapitalizmus és a szocializmus közti átmeneti szakaszt.

Az ugynevezett klasszikus, angol-szász demokráciájú országokban is ugyanez a helyzet. A kapós újdonságok címe: „A demokrácia a válságban” (Laski), „Degenerált demokrácia” (Mackee) stb. A

nagy amerikai folyóiratok teli vannak olyan cikkekkel, amelyek az amerikai fasizmus kérdését tárgyalják. Egyáltalán nem csinálnak titkot abból, hogy Roosevelt „újjaépítési programja” sajátos amerikai fasizmus, illetve ahogy az amerikaiak könnyed teoretikus gondtalansága nevezi: „demokratikus fasizmus”. „Ha pillanatnyilag fasizmusról van szó, úgy ez mindenesetre amerikai fasizmus” — írja Francis Brown. (The american Road to fascism című sokat emlegetett cikkében: The current History, July 1933.) Amint látjuk, a polgári ideológia válsága a legnagyobb „demokratikus” országban ugyancsak a fasiszta diktatura irányába mutat. Az a tétel, hogy a demokrácia organikusan alakul át fasizmussá, teljesen beigazolódott. A fasizmus nem a polgári gondolatvilág „végét” s nem is az „alkonyát” jelenti, ellentétben a polgárság eddigi kulturájával. A fasizmus a polgári kultúra mindazon progresszív elemeinek lépésenként és ugrásszerűen történő leépítését jelenti, amelyek forradalmi múltjából még megmaradtak. Ez a lényege a fasizmus kulturbarbarizmusának is. A fasizmus levonja a tudományellenes és antiracionális fordulat mindama konzekvenciáit, amiket a polgári filozófia és társadalomtudományok már régebben megtettek. Az az elkeseredett harc, amit a weimari demokrácia tudományos szóvivői, mint pl. Max Weber és Alfred Weber a materialista racionalizmus ellen vezettek, nemcsak a materializmus, hanem annak tudománya ellen is fordul. Mindenesetre a fasizmus a polgárság egykor haladó, racionalista, felvilágosult ideológiájának regresszív, misztikus konzekvenciáit radikálisan vonja le. A polgárság a „gondolkodók és költők hazájában” annál a Spengler-nél kötött ki, aki Kant és Hegel eszményei helyére a rohamszakasz parancsnok eszményt tette: „A valóságos történelemben Archimedes minden tudományos felfedezésével talán kevésbé volt hatékony, mint az a katona, aki Siracusa ostrománál Archimedeest agyonütötte” (Spengler: Der Untergang des Abendlandes, 36. o.)

Ha a polgári demokrácia válsága megszülte az „autoritativ demokrácia” leplezett diktatura-ideológiáját, úgy a fasizmus militarizált ideológiája nyíltan megmondja, hogy miféle autoritásról van ezzel kapcsolatban szó. „A fasiszta milícia tizparancsolatá”-nak (ami a német nemzeti szocialisták számára is mintául szolgál) 8. pontja röviden és velősen hangzik: „Mussolininak mindig igaza van.”

A demokrácia ideológiája a tudomány szkeptikus tagadásába, a társadalmi és technikai haladás elvetésébe s egyetemes relativizmusba oldódik föl. Ezek a mozzanatok teremtették meg azt az atmoszférát, amely a fasizmust mindenütt jellemzi. A fasizmus mindenütt kerüli az értelem fényét: „Megteremtettük a mithosunkat. A mithos hit és szenvedély. Nem szükséges, hogy valósága legyen” (Mussolini). A fasizmus a polgári ideológia összes regresszív tendenciáinak foglalata az imperializmus korában, a kapitalizmus egyetemes krízise szakaszában. A legkevésbé sem „gaz”, hanem a „bomlás” virága.

A fasizmus a polgári ideológia krízisét felhasználhatja a saját céljaira, a krízisből kivezető utat azonban nem találhatja meg. Sem a szociál-fasiszták kétségbeesett erőfeszítése, hogy a fasisztált demokrácia új ideológiáját megfabrikálják (Deat, Montagnon, Marquett) sem Mussolini mithosz káprázata s a német fasiszta professzorok fajelmélete nem enyhítheti a polgári ideológia mély krízisét, nem is említheti, hogy legyőzze. Ellenkezőleg mindez a válság további elmélyülését és kiélesedését idézi föl. Azok a nemzeti szocialista kísérletek, amelyek a hanyatló kapitalizmust középkori ideológiákkal akar-

ják alátámasztani éppen úgy hiábavalók, mint Rooseveltt törekvései, aki a tervgazdaság eszméjét akarja a kapitalizmusba oltani. Szabadjára engedett sovíniszta demagógiával s gazdasági csodakurák ígéretével egy olyan átfogó és hatalmas történeti jelenséget, mint a jelenlegi rendszer egyetemes válsága, nem lehet a világból kiküszöbölni.

(Berlin)

Szeremley László

FAJBIOLÓGIA ÉS STERILIZÁLÁS. Az eugenia, amelynek köztudomásúan Galton vetette meg az alapját, az a tudomány, mely a nemzési faktorok szelekciója révén minél jobb egészségügyi és szociális feltételek kreálását tűzi ki abból a célból, hogy a lehető leg sikerültebb utódok jöhessenek a világra. Galton előtt Lamarck a fajok fejlődését illetően azt tanította, hogy az egyéni élet folyamán tovább fejlődő öröklött tulajdonságok átmennek az utódokra is. A leghelyesebben Darwin tapintott rá a lényegre, amikor kimondotta, hogy a fejlődést az öröklődés variációi s az existenciáért folyó harc alatti természetes szelekció determinálja. A későbbi fajbiológusok megállapították még, hogy az egyén öröklött konstitúciója és fejlődési képessége a megtermékenyített petében levő patrimoniumban van meghatározva. Ez a patrimonium szerintük (mint a szülőktől és ősöktől kapott legfontosabb örökség) nem képvisel komplex és kifejlődött tulajdonságokat, mert ezeknek a kifejlődési képessége az egyénre ható befolyásoktól függ. Az eugenia a Galton részéről megállapított formában ezek szerint csupán azokkal a tényezőkkel foglalkozik, amelyek a jövő generáció sorsát befolyásolják. Ezzel szemben éppen román szerző: Moldovan egyetemi professzor a nemzeti higienia fogalmát állítja fel s ez, mivel a nemzet biológiai és faji formáció, egyrészt azokkal a tényezőkkel foglalkozik, amelyek az egyéni képességeket meghatározzák, másrészt pedig azokkal, amelyek a jövő generáció számbeliségét biztosítják. A nemzeti higienia ezenkívül az adott generáció számára biztosítani igyekszik, hogy mindenki a maga biológiai képességének megfelelően működhessen. Röviden: foglalkozik azokkal a faktorokkal és intézkedésekkel, amelyek meghatározzák a nemzet jelenlegi és jövőbeli prosperitását, így magába foglalja az eugeniát, a népességi problémát, s az eubiotikát. Ezeknek az elgondolásoknak az értelmében pl. a jövő generációinak kvalitatív szempontokból való biztosítása céljából a defektusokkal rendelkezőket ki kell zárni a termékenyítés lehetőségéből, viszont mindenféleképp favorizálni kell a magasabb biológiai képességekkel rendelkezőket. A polgári morál azonban azt vallja, hogy biológiai szempontból abszurdum a jogokban és kötelességekben való egyenlőség s a nemek közti teljes egalitás, aminek, mint alább látni fogjuk, az orosz doktrína ép az ellenkezőjét állítja. A nemzeti higienia gyakorlati keresztülvitelében az alap a család szentsége. Ezért a család egészségének biztosítására gyakorlati szempontból a következőket ajánlja: 1. A házasulandók kötelező megvizsgálása; 2. Az imbecilek, epileptikusok, elmebajosok, bűnözők és hasonlók szaporodásának megállítására kettős intézkedést: az operációs uton végzett sterilizálást, és az elkülönítést; 3. Az önkéntes abortus eugéniai szempontból való engedélyezését.

Az itt felsorolt 3 pont közül mint tudjuk, a hitlerizmus elsősorban a műtéti uton végzett sterilizálást tartja a fajtisztaságot és felsőbbrendűséget legradikálisabban biztosító eljárásnak. Az egyébként régebbi sterilizáló teoriákra támaszkodó hitleri sterilizációs törvény az erőszakosan keresztülvitt sterilizálásban kulminál, ami valójában az

egyéni szabadság legdurvább megsértését jelenti.

Az eddig ismertetett eugéniai tételek, a hitleri sterilizációs törvény kivételével, mind olyan teóriák, amelyekből eddig vajmi kevés jutott a megvalósulás stádiumába. A válsággal küzdő államok nagyrésze sokkal inkább el van foglalva egyéb problémákkal, minthogy a fajbiológia követelményeinek keresztülvitelével törődhessek. Am az is tény, hogy van a polgári eugénisták között olyan is, aki heves pártfogója lévén a természetes szelekciónak, elvet minden mesterséges beavatkozást. Szerintük maga a természet gondoskodik a faj megővéséről. A természetes szelekció leghivatottabb reprezentánsa még mindig Darwin, akinek tételeiből maguk az orosz eugénisták is merítettek.

A polgári eugéniai törekvésekkel szemben, mint köztudomású, a mai orosz törvények megszüntetik a család szentségének a fogalmát. Így már az 1917-es novemberi és decemberi dekrétumok megszüntetik az egyházi házasságot, a törvényes és törvénytelen gyermek közti különbséget. A családi kötelék alapja ezek szerint nem a házasság, hanem a tényleges leszármazás. A rokonság alapja kizárólag a valószínű vérvérközség. A biológiai leszármazás ténye mellett a házasság és a családi jog másik fontos tényezője a nő és férfi közti teljes egyenlőség. Az 1918 szeptemberében kiadott kodex az összeházasodás akadályait 5 pontban foglalja össze: túlfiatalkor, (a férfi 18 éves, a nő legalább 16 éves kell hogy legyen), elmebeli defektus, bigámia, felszálló, vagy leszálló rokonság, valamelyik fél beleegyezésének hiánya. A válásokról is intézkednek. A válás egyik fél kívánságára is kimondható. Az apasági kérdést illetően a gyermeket a szülők közösen jelentik be még az esetben is, ha egyébként mással éltek bejegyzett házasságban. Tehát itt sem a családi szempontok fontosak, hanem a biológiai tény. Az anyának egyedül is joga van az apa kielégését bejelenteni, de a hamis bejelentést szigorúan büntetik.

Az 1927-es törvény ezekből a rendeletekből többet megváltoztatott. Így eltörölt minden különbséget bejegyzett és be nem jegyzett házasság között s a házasságkötésben mindkét fél számára 18 éves kort ír elő. Maga a válás is teljesen magánügy. Ellenben a házasság kötésnél megkövetelik annak igazolását, hogy a felek pontosan informálva vannak-e egymás egészségi viszonyairól, különösen a nemi betegségeket, tbc.-t, elmebeli állapotot illetően. Aki akár bejegyzett, akár be nem jelentett házasságon belül a másik felet megfertőzi, rendkívüli szigorú büntetésben részesül.

Itt kell rámutatnunk azokra a rendelkezésekre is, amelyeket az orosz büntetőjog ír elő s amelyek éppen eugéniai szempontból jelentősek s az erőszak fegyvereivel szemben megtalálták a módját a mesterséges sterilizálás elkerülésének. Az egyik legfontosabb idevonatkozó rendelkezés a következőképpen szól: A szociális védelemre vonatkozó intézkedések értelmében a törvényes ítéletek alapján hozott büntetések belátás szerint helyettesíthetők, illetve a büntetések kitöltése után elrendelhető: a) a szellemileg vagy morálterheltek intézetekbe való felvétele; b) kényszerű gyógykezelés elrendelése; c) a közszolgálatokból és bizonyos foglalkozási ágaktól való eltiltás; d) egy bizonyos tartózkodási helyről való kitiltás; e) kiskorúaknak szigorú szülői felügyelet alá való rendelése, előbb azonban a bíróság az illetők életkörülményeiről és személyéről teljes információt szerez be; f) a szülői jog megvonása. — Eugéniai szempontból a rendelet tartós és szükség esetére huzamosabb intézetbe történő utalást ír elő azok számára, akik gyógyíthatatlan aszociális elmebetegségben szenved-

nek. Kétségtelen, u. i., hogy a súlyosan öröklött degeneráltak és kriminális terheltek esetében társadalomvédelmi szempontból a sterilizálás egymagában mit sem ér, mivel az csak utódkreáló képességüktől fosztja meg az illetőket. Ilyen esetekben a jelen és a jövő szempontjából csakis a tartós elkülönítés járhat sikerrel. A büntetőködex külön intézkedik a szexuális deliktumokról, amiket mint olyat nem ismer s csak akkor büntet, ha kiskorúak ellen, avagy erőszakkal irányul. Itt aztán nincs különbség abban, hogy nő-e vagy férfi a tettes.

Mivel az eugénia kérdése szorosan hozzátartozik a születési és népesedési politikához, szólnunk kell az orosz törvényesített abortuszról is. Az 1920. nov. 18-án kelt dekrétum kimondja, hogy fel kell világosítani a munkásnőket a titkos abortusok veszélyes voltáról s amennyire csak lehetséges, ki kell szélesíteni az anya- és csecsemővédelmet. Míg azonban ezek teljes mértékben realizálhatók, a dekrétum elrendeli az abortusok kórházban való ingyenes végzését, kizárólag orvosok által. Azok az ápolónők és bábák, akik magzatelhajtással foglalkoznak, szigorúan büntetendők, sőt azok az orvosok is, akik haszonlesésből végeznek ilyen műtéteket. Ellenben az anya nem büntethető. Az orosz törvény az abortusokat illetőleg 3 alapgondolatból indul ki: 1. A magzat élete nem tekinthető védelemre szoruló jogtulajdonnak. 2. Minden nőnek joga van arra, hogy maga állapítsa meg, akar-e anya lenni vagy sem. 3. Minden etikai fontoskodás visszautasítása mellett az abortus kérdése kizárólag fiziko-higiénikus szempontok szerint ítélendő meg. A nőnek viszont, aki az abortus végrehajtását kéri, egyebek közt igazolnia kell, hogy mekkora a jövedelme, milyen a családi állapota. Ugyanakkor körülményesen felvilágosítja az abortus káros következményeiről, a műtét veszélyességéről és arról is, hogy ebből mekkora kár származik a köztársaságra. A nőt, ha kéri, ellátják terhességet megakadályozó utasításokkal, azonban az ilyen gyógyszerek hirdetése szigorúan tilos.

Az orosz eugénia, amint látható, nem ismeri el döntő befolyású tényezőnek az átöröklőképeességet. Annál inkább, sőt szinte kizárólag, a szociális környezethatást tartja meghatározónak. Slepckow megkísérli annak a valódi marxista eugeniának kifejlesztését, mely az öröklött tulajdonságoknak az alkalmazkodás folytán történő alakulásán alapszik. A szelektív fajhigiéniaát Oroszországban elvetik. — Oroszországban nagyon jelentős ma az eugeniának az az iránya, amelynek Wolotzkoy a képviselője. Ez az irány az u. n. bizsocioális engeniát támogatja, amely a nőgyógyász Florinski tételein alapszik. Florinski a népi erőben látja az erők egyik kitermelhetetlen forrását s ezért harcolt oly' hevesen a proletárszármazással szembeni előítéletek ellen s ítélte el a fajok leigázását és elnyomatását. A polgári beállítással ellentétben Florinski a proletáriátusban magasabb és alkotóképesebb intelligenciát lát, s ennek megfelelően helyezi előtérbe a szociális környezet befolyást az átöröklés jelentőségével szemben. Timirjasew az átöröklést konzervatív elvnek veszi s egyenesen a tehetetlenségi momentummal hasonlítja össze, a környezethez való alkalmazkodásban viszont a tulajdonképpeni aktív, teremtő és haladásképes mozzanatokot látja. Wolotzkoy a darwinizmus alaptételeiből indulva ki összeköti azokat a marxizmussal. Mivel szerinte ezen a téren is csak materialista világnézeti szempontokból lehet felállítani tételeket, az eugénia is olyan világképnek rendelve alá, amely tagadja a lélek létezését s kizárólag az anyag érzékelhető valóságtételein nyugszik. Minden kutatás ennek alapján áll. A szel-

lem nem egyéb, mint feltételezett reflexek összessége és belső szekréciós apparátusok kiválasztásának produktuma, ami következőképpen a testieknek alávetett önálló szellemi principium tagadásához vezet.

(Nagybánya)

László Dénes

A TENGERALATTI HÁBORU. A jövő flotta stratégiájának legfontosabb eszközei a tengeralatti fegyverek, amelyek vagy — közvetlen emberi kiszolgálásra, — a direkt támadás céljait szolgálják, vagy pedig indirekte — elektromos, illetve automatikus úton — az ellenfél vízi haderőinek támadását vannak hivatva visszaverni.

A tengeralattjárók stratégiai értékéről a múltban meglehetősen megoszlott a szakértők véleménye. A tengeralattjárók technikai fejlődése is egyenetlen volt. A legutolsó amerikai és francia flotta-mánőverek eredményei azonban a különböző véleményeket közös nevezőre hozták s ma a tengeralatti fegyverkezés úgy tempóban, mint terjedelemben nagyon növekedett.

A háború után, a német tengeralattjárók akciójának benyomása alatt, úgy vélték, hogy ez a harcászati nem különösen alkalmas a hadi- és nyersanyagok tengeralatti szállítására, sőt megfelelő nagyobbítás mellett még csapattestek tengeralatti szállítására is felhasználható. Így történt, hogy a kis típusú tengeralattjárókat megpróbálták tengeralattjáró hajóvá növelni. A feladat meglehetősen nehéz volt; de megoldották. A befogadó tér megnövelését, az alámerülés s a mozgási képesség tökéletesítését követelte meg ez a célkitűzés s egyúttal a védekező képesség megfelelő emelését. Elérték így, hogy ezeknek az új típusú (3000—5000 tonna tartalmú) tengeralattjáróknak már csak 15 percre volt szükségük az alámerüléshez és 20 percre, hogy ismét a tenger felszínére bukkanjanak. Speciális berendezéssel megoldották a levegőszolgáltatás kérdését is. Így már csak a tüzéségi kapacitást kellett fokozni és megkonstruálni azokat az eszközöket, amik hatásosan megvédik a tengeralattjárókat üldözőikkel szemben. Az uszó aknákat kilőő készülékek hatékony és egyszerű védelemnek bizonyultak. Megjavították ezenkívül a torpedózás gépi eszközeit. A töltési folyamatot automatizálták és mechanizálták. Speciális emelő és nyomó készülékek lehetővé tették a 7 méter hosszú s egész 450 kgr. súlyig terjedő nehézségű lövedékek könnyed kezelését. Szükségessé vált maguknak a lövedékeknek is a teljes átkonstruálása. Mindezek speciális és komplikált mechanikai problémákat jelentettek. Megoldásuk meglehetősen hosszú időt vett igénybe. A különböző tökéletesítések révén sikerült a lövőképesség határát 7 km.-től 14 km.-ig kitolni s a sebességet 20-ról 45-re fokozni. Megoldották azt is, hogy a kilőtt torpedó a megtorpedózott hajó páncéljáról le ne sikoljon. A lövedék hegyét ólom és cin bevonattal látták el. Ez a keverék u. i. a becsapódás hevességében meglágyul, minek következtében a lövedék szinte hozzáragad a páncél falhoz. A tüzéségnek régi álma teljesedett be. Ezeknek az új torpedóknak a röppályája tetszés szerint változtatható és korrigálható. Az új torpedók képesek minden, a lövés vonalába eső akadályt megkerülni, illetve a lövés irányában alámerülni. A találati valószínűség is a matematikai bizonyosság határáig emelkedett.

Mialatt ezek a kísérletek folytak, azalatt a harci repülőgép, mint fegyvernem gyors iramban fejlődött s használatba léptek a repülőgép anyahajók. A katapult-start feltalálása lehetővé tette repülőgép egyseges szállítását s repülőgépeknek a nyílt tengeren felderítő és harcászati célokra való alkalmazását. Egyik amerikai flotta-gyakorlat

vératlan eredményekhez vezetett. Kiderült, hogy ellenére a tengeralattjárók kedvező alámerülési lehetőségeinek a tengeralattjárókat a harcászati repülőgépek pilótái és megfigyelői kedvező világítási viszonyok mellett nagyon könnyen észlelhetik. Megfeleltek u. i. arról, hogy a víz áttetszősége a megfigyelő magasságával együtt növekszik. A tengeralattjárók ennek következtében csak éjjel vagy kedvezőtlen világítási viszonyok mellett alkalmazhatók. Ennek a hátránynak a kiküszöbölését úgy oldották meg, hogy a két fegyvernemet, a tengeralattjárót és a repülőgépet egybe kombinálták. A tengeralattjárókat speciális, egy vagy több repülőgép befogadására alkalmas kamrákkal látták el. Az így szállított repülőgépeket emelő-daru szállította ki a víz felszínére. Amit ezáltal elérhetnek az felülmul minden fantáziát. Az éj és a sötétség védelme alatt így partierődök, kikötők, flotta támaszpontok közvetlen közelébe szállíthatók repülőgépek anélkül, hogy motorberregés árulná el közeledésüket. A tengeralattjáróban szállított repülőgépek utnak indulásához mindössze 80 másodperc szükséges. Ezzel az eredménnyel a technikusok még korántsem voltak megelégedve. Át is tértek csakhamar a tengeralatti repülőgép anyahajók konstruálására s ezzel párhuzamosan a tengeralatti védelmi eszközök további feljavítására. Ez utóbbi azonban az új, víznyomásnak ellenálló buvárlőtözekek s a kétmillió gyertyafény erősségű tengeralatti reflektorok feltalálása óta meglehetősen illuzórikus, nem is említve azt a magnetikus eszközt, amely 400 méter távolságból teljes bizonyossággal jelzi acél és vas testek (uszóaknák, hálók stb.) jelenlétét.

Az amerikai haditengerészet építés alatt álló tengeralatti repülőgépnyahajója egy éven belül készül el. Körülbelül két éven belül megtörténnek azok a repülőgép-kísérletek is, amelyek lehetővé teszik, hogy a repülőgépek a tengeralattjárót a víz felszíne alatt hagyják el s egyenesen a hullámokból emelkedjenek föl. A jelen pillanatban ez a törekvés még konstrukciós hipotézis, de egyáltalán nem utópia. A haditechnika jelenlegi állása mellett kiviteléhez csupán pénz és kísérleti szorgalom szükséges.

Az előbbieket jelentősége stratégiai és politikai. Stratégiaiilag: megszüntetik a szárazföldi és tengeri háború közti határt. Bármely ország szigetszerű fekvésén alapuló biztonsága megszűnik. (Anglia, Ausztrália, Amerika.) Az a körülmény, hogy tengerpartok ellen tengeralatti flották segítségével lehetséges háborút vezetni a legközelebbi háború tartamát szükségszerűen befolyásolja. Végül minden imperialisztikus állam hatalmának mértéke mindinkább tengeralatti flottájától függ. Az előbbieket politikai jelentősége: a modern hadvezetésnek ezek a legveszélyesebb fegyverei függetlenül azoktól a politikai katasztrófáktól, amelyek a háború alatt a mögöttes országországokban bekövetkezhetnek. Az előbbi hadieszközök kezelését kevés számú megbízható specialista láthatja el, nem is említve, hogy a fogyasztás ezen a tengeralatti flottákon, úgy az élelmiszer, mint az üzemanyagot illetőleg nagyon kevés.

(F. K.)

KALANDREGÉNY ÉS VALÓSÁG. A dialektikus gondolkodást nélkülöző kritika egyik legszálnakramúltóbb tévedése abban a ténykedésben rejlik, hogy önkényesen meghuz egy vonalat, amely hivatva lenne arra, hogy a valóság irodalmát a kaland irodalmától szigorúan elkülönítse. Szerencsére az irodalom sokkal elasztikusabb valami semmint belenyugodna ily gyerekes kísérletezésébe a sirásos kritikusoknak, akiket általánosságban a hebeburgya lexikoniádákon ki-

vül még a fogalmak összeeserélésére való hajlandóság is jellemez. A kritikustól joggal elvárható élménykomplexumok híján természetszerűleg összetévesztik a valóságot a naturalizmus és az analízis méderébe szorított algebrai, matematikai vagy fizikai ábraképletekkel, elképzelhetjük tehát hogy milyen sorsra jut ezekután a szükséges dialektikát nélkülöző kritika belátástalan kezében a kaland irodalma és művészete. Helytelen értékeléseken kívül író és alkotás meghamisításához vezet, nivómegállításhoz természetesen a „valóság” irodalmának és művészetének javára, ha ez másként nem megy, úgy tendenciózusan meghamisítva író és alkotó hogy még egyszer megismételjem. Ennek az oka kettő lehet, mégpedig először az élménykomplexumok kétségbeejtő hiánya, amely képtelenné tesz a fogalmak helyes értékelésére, másodsor világsszemléleti beállítottsága, amely minden esetben tiltakozik a kaland irodalmában megtalálható anarchikus valóság ellen, és ezzel szemben szívesen biztosít elsőbbséget, (nivóbeli és értékbeli elsőbbséget) egy olyan kiegyensúlyozott, problémákkal és algebrai figurákkal kiegyensúlyozott álvalóságnak, amely nélkülözi az ebben a világban léptennyomon megtalálható, de általa tagadott vagy legalább is elkendőzésre szükséges anarchiát.

Traven Halálhajója ebben az együgyű értelmezésben „kalandregény”, mint ahogy kalandregény Cervantes don Quijotéja, Jack London (a meghamisított J. London) bármelyik népszerű és kolportált regénye, oly értelmezésben kalandregény, mint amilyen értelmezésben kolportázs, riportregény Flaubert Bovarynéja, vagy amilyen értelmezésben kombináció Einstein relativitási elmélete, fantázia Freud analitikai teóriája stb. Ezzel az értelmezési módszerrel ellentétben megállapításra szorul ennek az értékelési módszernek a lehetetlensége. Kaland és valóság egymással elválaszthatatlanul összefüggenek, ami mindkettőtől idegen az a képletezés, az analízis, az élet és természet jelenségeinek fix képekbe való lefotografálása, továbbá az elmélet és az elemeltné az igazolása. A kalandregény végső fokon az élet legmagasabb értelmét szolgálja, a dialektikus fejlődést, ellentétben a klaszikus értelmezésű naturalista lélekelemző társadalmi regénnyel, ami bizonyos előre felvetett képletnek a levezetésére és nagyon is opportunista beigazolására szolgál. Mert mi a valóság, ha nem az, hogy korunk tele van gazdasági, ideológiai, természeti és biológiai, sőt mi több, matematikai ellentmondásokkal, amelyek éppen az anarchiának dialektikus megnyilvánulásain át egy hallatlanul egységes képet alkotnak, önmagukat pusztítva és egyben növelve is. És mi ne lenne távolabb a valóságtól, mint ad abszurdum vive a dolgot, egy Raszkolnyikov vagy Hamlet probléma, és ki lenne a valóságtól legtávolabbi került író, ha nem éppen Dosztojevszkij vagy Tolsztoj. Mert mi inkább a valóság, Fuxné kombinétragédiája-e és az adóhivatali ellenőr sérvkötőproblémája-e, vagy pedig mondjuk mint realitás maga Sveik vagy Traven figurája, örökös hányatottságával, bizarr kalandjaival, kétségbeejtően valószínű szituációkban elmerülve és azokból eszmékben és véleményekben gazdagon kikerülve. A kalandregény egyenlő a valósággal és a naturalista, analitikus és társadalmi kergetőncot járó regény csak módszerében követi a kalandregény lényegét, de valójában sohasem jelenti az aktív szembefordulást azzal a formával, amelyben ugyan él, de amely őt állandóan tépi és őröli. Mindenki beláthatja tehát, hogy az átél, tehát megtörtént kalandregény jelenti a naturalizmus szürke papundeklijéba csomagolt fanatikus regényeivel szemben a valóságot.

De mit lehet tenni szánakozó elmélkedésen kívül napjainkban,

lehet-e csodálkozni egészségesen kiadóink jólmegfontolt hamisítási politikája láttán, amikor kritikusi bundákba bujtatott famulusaik segítségével a valóság irodalmának lanszírozása helyett a köldökbámuló fakírirodalom sorsát viselik elsősorban szívükön. Megdöbbenő kivétel egy ilyen eset, Traven kötetének csorbitatlan kiadása, amely kivétel azonban csak megerősíti a szabályt. Természetesen kíváncsiak vagyunk módfelett Traven további sorsára, korántsem arra hogy mit mer ő, hanem hogy mit mernek vele lanszírozói. Traventől nyilván beláthatatlan távolságokban fekszenek olyan realitások, mint övrjének bizonyos célok érdekében történő meghamisítása, vagy nevének kikölcsönzése akármilyen féremű reklámcégéreül. Ha mégis megtörténne ez vele, úgy sorsa nem állana precedens nélkül. Megtörtént ez Jack Londonnal is, akit céltudatos és világosfejű írásainak elsikkasztása és elmellőzése által olvasóközönségünk mint élvezetes ízű kalandos tengeri történetek íróját ismeri. Korunk jellegzetes tulajdonságai közé tartozik a hamisítás éppúgy mint az eltitkolás, az eltussolás éppúgy mint a szelidítés. Alkotások meghamisítása, és ezen keresztül a vadállatok megszelidítése. Kiadóink mindmegannyian Dániel próféta bátor lelkének örökösei lévén oroszlanok híjján az olvasók vad táborának megszelidítésére vállalkoztak olymódon, hogy véres valóság helyett kandirozott birsalmaszeleteket raknak olvasóasztalukra. A valóság tükörképének meghamisítása és a valóságot írók hangjának eltorzítása még beláthatatlan távolságban van azonban a valóság meghamisításától. Megnyugtatósunkra szolgáljon e nehéz időkben ez, ha más nincs: ez legyen karéj kenyér helyett részünkre a morzsa és pohár víz helyett részükre a könny.

(Budapest)

Remenyik Zsigmond

ANGLIA: EZERKILENC SZÁZHARMINKILENC. A New Statesman and Nation című angol folyóiratban, mely a progresszív angol intellektuelek lapja, egy fantasztikus elbeszélés olvasható 1939-ből. Az elbeszélés szerint 1939-ben Lord Benito Hustler veszi át az angol kormányt a parlament felhatalmazási törvénye alapján. Ugyanebben az évben Lansburyt, Hendersont, Crippst és másokat koncentrációs táborokba zárnak, Bernard Shawt pedig „szökés közben” lövik agyon. Lord Readinget, (alias Ruphus Isaaks) Somali kormányzójává nevezik ki, ahova az összes angliai zsidókat száműzik. Ez az elbeszélés kétségtelenül szatíra. A szatíra mögül azonban nagyon komoly összefüggések hámozhatók ki. Gondoljunk például arra a három beszédre, amit az angol parlament megnyitása alkalmából tartott banketten a mai angol nemzeti kormány három legfontosabb férfja, Ramsey MacDonald, Stanley Baldwin és John Simon mondtak. Ez a három szónok egész félreérthetetlenül bejelentette Angliában is a demokrácia likvidálását. A nyílt diktatura gondolata nagyon szimpatikus ezek előtt a szónokok előtt, mert a diktatúrák alkalmasak arra, hogy „élővé tegyék a nemzet lelkét”. A diktatúrák „a nemzeti célok új vízióját” szolgáltatták. „Az a feladatunk — mondta MacDonald — hogy az ifjúságot fantáziával, reménnyel és víziókkal a magunk oldalára állítsuk.” Fantázia, remény, vízió: nagyon ismerős szavak ezek. Mussolini és Hitler szótárában ez a három a leghasználatb. — Baldwin még világosabban beszél: „Angliában mi egy új gazdasági rendszerbe lépünk, ami legalább egy emberöltőig tart.” S ha MacDonald utalt az ideológiára, Baldwin a gazdaságra, úgy John Simon kifejezést adott a fordulatnak politikailag is: „A régi pártviszályok meghaltak, temesétek el a holtakat a halottjaikkal”. Angliában is „a dolgok új rendje” (Baldwin) próbálja pótolni az angol alkotmányos demokráciát.

TERMÉSZET ÉS TECHNIKA

A NEUTRONOK

Az atomok szerkezetét az utóbbi időkben úgy magyarázták, hogy az atom egy mintegy centrális helyzetű elektropozitív töltésű magból és az e körül keringő elektronegativ töltésű elektronokból áll. A magnak, az ú. n. protonnak a pozitív töltése éppen akkora, mint a körülötte keringő összes elektronok negativ töltése. Ennélfogva az atomok épületekvei a protonok és elektronok lennének. Legújabb kutatások szerint azonban az atomszerkezet komplikáltabb, mert a fentiekben kívül egyéb épületekvei is vannak. E felfogás értelmében léteznek a protonokhoz és elektronokhoz hasonlóan további elementár-épületekvek, amelyeket — nem lévén se pozitív, se negativ töltésük — neutronoknak neveznek.

A neutronok létezését Rutherford még tizenhárom évvel ezelőtt igyekezett kimutatni, de mindössze néhány éve, hogy létezésük kísérleti uton bizonyítást nyert. Legújában Rutherford a neutronok szerepével kapcsolatban azt is kétségbe vonja, hogy a protonokból álló mag szétrobbantása valóban olyan mesés energia-mennyiségeket tenne szabaddá, mint amennyit korábbi teoriák kilátásba helyeznek.

Nem nagyon régen történt, hogy egy akkor még új sugárfajtát sikerült kimutatni, amely elektromos töltést nem tartalmazó, de egyébként a protonokhoz és az elektronokhoz hasonlóan igen sebesen mozgó és nagy áthatoló képességű anyagi részecskékből áll. Ezeket nevezték el neutron-sugaraknak. Az atomok elbomlása alkalmával rendszeren föllépő béta-sugarak negativ, míg az alfa-sugarak pozitív töltésűek. A béta-sugarak elektronokból állanak. Az elektron — mint ismeretes — az elektromosság oszthatatlan elementárquantuma, amelynél kisebb mennyiségben nem fordulhat elő, úgy, hogy az elektromosság mennyisége mindig az elektronok egész számú többszöröse. Az alfa-sugarak a heliumatom magjával azonos részecskékből áll. Ezek az alfa- és béta-sugarak mindig föllépnek az atomok természetes radioaktiv szétbomlásánál, míg a mesterséges atombomlásoknál a hidrogénatommag, az ú. n. proton jelentkezik, amelynek akkora a pozitív töltése, amekkora egy elektron negativ töltése, azaz a hydrogen-proton egy elektront semlegesít.

Rutherford észlelte először 1919-ben, hogy az alfa-sugarakkal bombázott nitrogénmagból hydrogen-protonok lépnek ki. Későbbi kísérleteknél észlelték, hogy az alfarészecske beesik a magba, így a nitrogénatommag egy heliummag befogadása és egy hydrogenmag kibocsátása után oxigénmaggá alakul át.

Ez a tény azért érdekes, mert nyilvánvalóvá vált, hogy az atomrombolást egyidejűleg egy atomépítés is kíséri. Alfa-sugarakkal való bombázásoknál az atombomlás és az atomépítés ilyenféle párhuzama általában fölléphet és mindenestre problematikus, milyen ilyenkor a tényleges energiamérleg, u. i. bár ez kiszámítható az eddigi elméletek szerint végleges döntést csak a kísérletek eredményei hozhatnak. Eddig több elemnél és pedig többek között a nitrogénnél, a bórnál, a fluornál és az aluminiumnál sikerült az atomrombolást, ha kis mennyiségekre is, effektíve végrehajtani. A radioaktiv polonium alfa-sugara a lithium, a bór és a beryllium nevű elemekből ú. n. gamma-sugárzást is képesek kiváltani. A gamma-sugarak nagyon kemények,

azaz áthatoló képességük igen nagy. Három cm.-es ólomlemez is javarészt áteresztí ezeket a sugarakat. További vizsgálatok után kiderült, hogy eme gamma sugarakkal egyidejűleg még egy sugárfajta is jelentkezik a bór, beryllium és lithium elemeknek alfa-sugarakkal való bombázása alkalmával. Ez az újfajta sugárzás a hidrogenmag nagyságrendű részecskékből áll, de ezek a részecskék sem pozitív, sem negatív töltéssel nem bírnak. Ezek a neutronok. A neutronsugarak és a gammasugarak rendszeren ugyanazon folyamatoknál párhuzamosan jelentkeznek, de nem azonosak.

A neutron szerkezetét egyesek úgy magyarázzák, hogy egy olyan mag, amelyben a pozitív töltést éppen közömbösíti egy elektron, amely azonban nem kering a proton körül egy viszonylagosan nagy átmérőjű pályán, mint a többi elektronok, hanem igen közel van a maghoz. Az elektronok keringési pályájának átmérője középértékben egy tizmilliomod milliméter körül van, ami az atomszerkezet dymenzióhoz viszonyítva elég tekintélyes hossz. Viszont a neutronhoz tartozó elektron pályáátmérője csak kb. egy billiomod milliméter lenne és így a neutronban lévő pozitív-negatív töltéspár más viselkedést mutat, mint a proton és az elektron egymással szemben. Eszerint a neutron is egy proton-elektron-pár volna, ámde nagyon közel egymáshoz. Ezzel szemben mások a neutron-t nem az elektron és proton ilyesféle helyzetviszonyából vezetik le, hanem azt állítják, hogy teljesen önálló egység, az atom egy harmadik építőköve. Nagyságrendje igen csöpp, a magocska átmérője mindössze egy századbilliomod centimeter, azaz egy tized billiomod milliméter körül lehet, úgy, hogy ez a parányi anyagi részecske csaknem olyan függőn röppenhet át az atommagvak hézagai között, mint a gammasugár. Töltésük sem lévén, elektromos fékezés sem lép föl és átütő erejük vetekszik még a gamma-sugarakéval is. Mindemellett összeütközhetnek az atommagvakkal, amelyeket mozgásba hozhatnak, sőt az atommagvakat széjjel is rombolhatják, amint ezt az oxigén, nitrogén és az argon nevű elemek esetében ki is mutatták.

Összegezve a dolgokat, az atomnak több építő köve lehet, mint kettő (proton és elektron) és pedig lehet, hogy az atomok általában a következő elemi építőkövekből állnak: alfarészecskék, betarészecskék (elektronok), protonok, neutronok.

Sokan viszont úgy képzelik el a dolgot, hogy az összes elemek atommagjai csak protonból és neutronokból állanak, míg az elektronok (betarészecskék) nem is önálló részei az atommagnak, hanem csak a neutronokkal való szoros kapcsolatuk folytán szerepelnek az atom fölépítésében. Az alfarészecskék sem önálló komponensek, hanem két protonból és két neutronból keletkeznek, de igen stabil alakzatok ebben a formában. Ámde elképzelhető az is, hogy a proton, az elektron és a neutron önálló szétbonthatatlan egységek és ebben az esetben az alfarészecskék neutronokat nem tartalmaznak, hanem négy proton (elektronpozitív töltés) és két elektron (elektronegativ töltés) alkotja őket.

Éppen ezt a legutóbbi felfogást látszik eddig igazolni a legtöbb tény. Eltekintve tehát az összetett alfarészecskéktől és a mintegy nem anyagi jellegű gammasugaraktól, a tulajdonképpeni atomszerkezet a következőképpen képzelhető el. A mag körül keringenek azok az elektronok, amelyeknek száma az elem kémiai minőségére jellemző. Az atommag viszont protonokból, elektronokból és neutronokból áll. A (pozitív) proton, a (negatív) elektron és a (közömbös) neutron képezik a további oszthatatlan energia elementarquantumokat, amelyekből a

ponderabilis tömegek is, a szerves és a szervetlen világ minden teste és a Világegyetem minden csillaga fel van építve.

Mindebből, bárhogyan is alakuljon ki a fizika és a chemia geometrizálása, világnézeti szempontból a következő tanulságok meríthetők:

1. Minden qualitás a quantitatív viszonyokból deriválható.

2. Minden elmélet (magyarázat) mélyebb tartalma mennyiségek relációja és magának a biológiai horizontban elképzelt képnek a jelentősége nem sok. Csak a fantázia támasza és nem a valóság.¹

A modern exakt tudomány elméletei — teljes összhangban a kísérletek mérési eredményeivel — egészen más kategóriába tartoznak, semhogy akár a régi formállogika, akár a dialektika merev köntösét rájuk lehessen húzni. Másfajta mechanizálás ez, mint amit a polgári közgazdaságtannak szemére hánynak. Mechanika, ámde messze túlszárnyalja még azt a relativizmust is, amely a dialektikus gondolkodásban lappang. Ebből a szempontból a régi hellén formállogikát monolektikusnak, míg az exakt tudományok logikáját polyailektikusnak kellene nevezni. Amíg a régi formállogika mereven ragaszkodik az egyetlen út hűségéhez és míg a dialektika bipolárisan rendezi az ellentéteket, az exakt tudomány polypolárisan kimerít minden lehetőséget, pedig nem is megappellálhatatlan kinyilatkoztatásokra, csak a produktív munka szellemi szerszámainak, egyenletek, mérési eredményekre törekszik. A titáni acélvárosoknak a laboratóriumokban reng a bölesője, noha kétségtelen, hogy a gondolatok elődje és utódja gazdaságtörténelmi folyamatokkal szerves kapcsolatban lehet és nem helytelen elgondolás, hogy Hertz laboratóriuma, a mai rádiókészülékek nagyipara, a szárnyait bontogató neutron-elmélet és jövőbeni gyakorlati alkalmazásai egy és ugyanazon magasabb reionálizálási értelemnek megnyilvánulásai, amelyek elviselhetőbbé akarják tenni a küzdő ember életét.

(Nagyvárad)

Silbermann Jenő

FÉMEK ÉS BAKTÉRIUMOK.

Valaha a nemes fémeken, az aranyon, ezüstön, platinán, higanyon és a konstruációs fémeken, vason, rézen, ólmon, ónon, cinken, alumíniumon kívül kevés más fém érdekelte a gazdasági és laikus világot. A káliumnak, nátriumnak, báryumnak, stronciumnak, calciumnak ugyan nagy szerep jutott, de javarészt csak vegyületeikben, mely az anorganikus, sőt az organikus vegyi iparban nem egy területen szinte döntő jelentőséget képviselt. Hisz az I. G. Farben-trust, a Badische Anilin Sodafabrik nemcsak kátránygyáraira, hanem anorganikus iparaik pilléreire is épít gazdasági hegemoniájukat. A magnéziumnak, a kobálynak, nickelnek, úgy is mint ötvözetek és vegyületek alkotó elemeinek szintén jelentőségük volt és van a gazdaságban. Mindezekkel azonban az alkalmazott fémek száma távolról sincs kimerítve. Manapság számos más, kevésbé ismert fém ipari alkalmazása van napirenden. Eltekintve a platina-csoport egyéb nemes fémeitől, mint az irídium, osmium, palládium, ruthenium, rhodium számos részben eléggé gyakori, részben ritka fém alkalmazása után áhitozik úgy a mechanikai, mint a kémiai ipar. A titán, vanádium, zirkon, seryum, molybden, bismuth, tantál, wolfrám, uránium stb. mind fontos gyakorlati alkalmazhatósággal bírnak, sőt a gal-

¹ Viszont a hellén „theoria“ képet jelent.

lיום, germánium, niob, lanthan, didym stb. nevű ritkább fémekre is új rendeltetés vár.

Repülőgép-, autó-, és egyéb konstrukciók esetében az aluminium és a chrom alkalmazása ma már mindennapi feladat. Robbanómotórok, ágyúk, vár-, hajó-, és tank-páncélok rendszeren tartalmaznak olyan alkatrészeket, amelyek chrom-nickel-acélból készülnek. A titán, vanád, molybden, wolfrám, stb. szerszámacélok alkotórésze. Wolfrám, zirkon stb. villamos lámpák izzódórtájainak fontos anyaga. A cerium szikrájával gyúl sok öngyújtó rendszer. A bismuth gyógyszerekben is szerepel. Az antimon fémcsapágyakban, de bizonyos gyógyszerekben is előfordul.

A kénsavat elő lehet állítani oly módon is, hogy platina segítségével hozzák a kén-oxidot és az oxigént kontaktusba, ami által a kén-savanhydrid, a kéntrioxid áll elő, amely vízzel bizonyos körülmények között tiszta kénsavat ad. Ebben a folyamatban a platina csak mint az egyesülést elősegítő agens vesz részt. Az efajta — a reakciós sebességet hihetetlenül gyorsító, növelő aktivitásnak katalyzis a neve és ebben az értelemben a platina katalyzátor. A katalitikus folyamatok jelentősége, úgy az anorganikus, mint az organikus iparban napról-napra nő. A szintetikus alkohol- és ecetsav gyártás sikere, valamint számos más mesterségesen előállított vegyület gyártásának sikere egy-egy jól választott katalyzátor, pl. platina, nickel, urán, vanadin, higany, bismuth, palladium, stb. vagy utóbbiak valamilyen alkalmas vegyületeinek alkalmazásán mulott.

Köztudomású, hogy a karbid vízzel acetylént ad és az utóbbi megfelelő katalyzátor segítségével még egy vizet fölveve acetaldehyddé megy át és ez utóbbi ecetsavvá oxydálható, vagy alkohollá redukálható. Ily módon tulajdonképpen szénből és vízből állít elő a kémiai ipar szeszt és ecetet.

A karbid kalciumchlorid katalitikus hatásának segítségével alakul át nitrogénáramban kalciumcyanamiddá, a mésznitrogénnek nevezett műtrágyává.

Az ammoniák pl. platinaszívaes segítségével alakítható (oxydálható) salétromsavvá, úgy hogy ma a salétromsavat a levegőből gyártják.

Az imént említett kénsavgyártás platina helyett vanadin alkalmazásával is eszközölhető és számos esetben ma már pótolni tudják a költségesebb investiciót igénylő platinafémeket olcsóbb fémkatalyzátorokkal. Az ammoniák közvetlen előállítására a légkör nitrogénjéből és — rendszeren bizonyos szénfajtákból olcsón nyert — hidrogénből ma ugyan különböző, de általában olcsó fémkatalyzátorokkal történik. Ammoniát lehet azonban nyerni a fentebb említett mésznitrogénből, továbbá aluminium nitridből és különböző fémnitridekből is.

A fémkatalyzátorok szerepe sokban hasonlít a fermentek, enzyme, baktériumok szerepéhez, amelyek szintén lehetővé tesznek különböző bomlási és felépítési vegyfolyamatokat akár a laboratóriumban, akár az üzemben, a növényi és állati szervezetben, a talajban, vízben, légkörben, egyszóval az egész Föld életének gazdasági és élettani háztartásában. Baktériumokat, fermentumokat az erjesztő ipar már régen használt és ma is használ, ámde különösen az utóbbi időben az élő micro-organizmusok is kényerüket vesztik ama nagystílű racionalizálás folytán, amely a fémkatalyzátorok előretörése folytán, különösen a nagyiparban mutatkozik. Persze még ma is vannak területek, ahol a microorganizmusok, e miniatűr proletárok szerepe a fémes katalyzátorokkal még nem helyettesíthető. Vannak és voltak viszont olyan

területek, amelyeken cserében a fémkatalyzátorok exkluzivitása egy pillanatig sem volt vitás. Vannak végre olyan iparok, ahol az anorganikus és az organikus katalyzátorok, mondjuk a fémek és a baktériumok, elszánt versenyben szolgálják az ember gazdaságát.

Legujabban a szovjet geológusai tártak fel gazdag bányaterületeket, amelyek katalyzátorfémek érceit rejtegetik. Oroszország mindig gazdag volt szénben, vasban, nemes és tarka fémekben, legujabban azonban kiderült, hogy ritka fémekben rivalizál Amerikával. Csak nemrég fedeztek fel az Aral tó tájékán egy igen dús tantálbányát, aminek kitermelése a szovjet nemzetgazdasági mérlegének aktíva-emeléséhez erősen hozzá fog járulni. Hasonló meglepetés ez a tantál-bánya, mint volt az a káliterület, amelyik úgy a strassfurtinál, mint a palesztinai kálibányáknál gazdagabbnak látszik és amely — az orosz káli dumping folytán — igen nagy gondokat okozott Arnold Rechbergnek, Sir Mondéknak és a káli trösztnek. A káli dömping csaknem nagyobb ijedelmet okozott, mint a gabona, a fa-dömping stb., amelyek egy-két ízben megrázkódtatták volt az európai bőrzéket.

A szovjet geológiai kutatásai igen eredményesek a katalyzátorfém és a speciális konstrukciók céljait szolgáló ritkább, fém-ércek feltárása terén is. Chrómban, mangánban már a cári uralom alatt is sokat termelt, vasban ma kolosszális tömegek felett rendelkezik, a platina fémekben vezet, aranyban, ezüstben és tarka fémekben is egyike a világ legelső termelőinek. Legujabban azonban ritka fémekben is igyekszik az első helyre.

A fémek világgazdasági jelentősége napról-napra növekszik és éppen az arany az, amely nemcsak a konstrukciós, hanem még nemes fémtársai mögött is elmarad jelentőségben. A pénz és az ékszer végeredményképpen csak illúzió, a hőbortos, perverz hatalom szimbólumai. Valaha a király koronája, a hetera diadémja és az uzsorás bilikoma aranyból készült. A platina és társai (palladium, iridium, osmium, stb.) viszont komolyabb rendeltetésű nemes fémek. A higany és az ezüst is túlszárnyalják praktikus hasznosságban az aranyat. Nemesak ipari tekintetben, de még a hadászatban is, hisz a higany és az ezüst bizonyos nitrogénvegyületei a robbanó anyagok gyutaesait (Zünder) szolgáltatják. Ezek az azidok a lövedékek éppen olyan fontos kellékei, mint a tulajdonképpen robbanó anyag (dynamit, ekrazit stb.), az ólom, az acél. A higany-azid, az ezüstazid robbanékonyabbak, mint az ekrazit és éppen ezért gyújtásra alkalmasak. Ime, mennyi rendeltetése van a higanynak például. Az egyik chloridja a szublimát, a másik chloritja a kalomel gyógyszer, de a gyógyszer készül belőle a vérhaj ellen is, akár az arzénből, bismuthból, ezüstből, szerepel aztán számos műszerben (hőmérő, barométer stb.), szerepel mint katalyzátor, szerepel mint kathód (negatív elektród) pl. az elektrolitikus szódagyártás egyik megoldásánál, nehéz volna elsorolni valamennyi alkalmazását, de ime még gyutaes is. Olyasmi van a bombákban elrejtve, mint amilyen elem vegyületei pusztítják a lues spirochaetáit. Az arany haszontalanabb fém. Bizonyos műszerekben van ugyan arany is beépítve, dísz tárgyak, de műfogak is készülnek belőle, ám semmi esetre sem hasonlítható a tőkés hatalom e fémszetonja technikai jelentőségében se nemes, se nemtelen fémtelen fémtestvérei egyikével sem. Kevésbé hasznos hiú fém, amit a hinduk szentként tisztelnek s amit az amerikaiak csak most kezdenek detronizálni.

A fémek a szénnel és a petróleummal együtt a világgazdasági harc középpontjában állanak. A szén, a petróleum és a fémek feletti gazdasági hegemoniák a világhatalmat jelentik, amikkel az összes

többi nyersanyag fölötti uralmat meg lehet szerezni.

A gépek vasból és egyéb fémekből készülnek, de a fegyverek is. Nemcsak a gépek, de a vegyi gyárak edényzetei és eszközei is — és még a legtöbb szerves kémiai ipar sorsa is bizonyos fémek alkalmazásához és bizonyos szervesetlen vegyületeik birtoklásához vannak kötve.

Nemcsak a gazdaság, a technika, de még az élet misztériumainak szempontjából is figyelmet érdemelnek a fémek, hisz számos esetben valami olyan rejtélyes aktivitást tudnak bizonyos vegyefolyamatoknál kifejteni, mint az eleven microorganizmusok, a baktériumok, az élő világ határán az életet őrölő és ujjaépítő véglények.

Az emlős állatok vérében vas, a legtöbb rovar vérében réz munkájához van kötve a lélegzés. A növényzöld, a klorofild rejtélyes működése, amelynek segítségével a növény szervesetlen anyagokból szerves testeket gyárt, feltétlenül összefügg a növényzöld magnézium tartalmával. Bizonyos baktériumok redukálják az arzént a vegyületeiből — ez az arzénkimutatás legérzékenyebb módja, amely érzékenységre az összes tiszta kémiai módszereket (Gutzeit, Marsch, etc.) túlszárnyalja — a fiziko-kémiai szinképelemző módszer kivételével. Számos fertőző betegség terápiájához hozzá tartozik ma a fémes vegyületeknek, továbbá fémkolloidoknak, mint gyógyszereknek az alkalmazása. Léteznek n. n. vasbaktériumok, amelyeknek anyagcsereforgalmában a vas mintegy a táptalaj szerepét játsza. Mindez és hasonló jelenségek lassanként arra engednek következtetni, hogy a fémek és az élet energiatöltései között valami rokonság, vagy legalább is egy ma még rejtett kölcsönhatás van, amit valamikor talán az elektromos jelenségek univerzális szerepe fog megmagyarázni. A fémek bár szervesetlen de néha szervezett lények, amelyek csodálatos rendezői lehetnek a vegyefolyamatok útjainak és reakciós sebességeinek. Akár a fermentek és baktériumok. A chlorviz ugyan gyorsabban végez a nemes arannyal, mint a vasbaktériumok a vassal. A chlor és bizonyos halogénelemek hamarabb marják el az aranyat, mint amilyen gyorsan megesszik a baktériumok, amely segítő társa lehetne azoknak, akik társadalmi reformok segítségével akarják átalakítani azt a rendszert, amelyben a haszontalan hiú arany diktatúrája jelképezi a zsákmányolás szadista örömet.

S. J.

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

A FRANCIA KÉT-TENGER CSATORNA

Amióta a főkés termelési rend imperialista korszakába lépett hivatását a termelés minél terjedelmesebbé fejlesztése helyett, a minél nagyobb korlátozáson túl a minél nagyobb profitelérésben látja. A tőke monopolizálódása egyenes irányban halad efelé a cél felé s útjában még az eddigi termelési eszközöket is lerombolja, miután a szűkebb keretek közé szorított termelés a profitszerzést könnyebbé és biztosabbá teszi. Az imperializmus minden korlátozó törekvése ellenére a főkés termelés egyik ágában fokozott tevékenységet igényel. S ha Marx a termelt árúk felhasználása szempontjából a termelést a termelési eszközök és a használati tárgyak termelésének csoportjára, az I. és II. szakaszra osztotta, úgy ma egy III. szakasz is felállítható, nevezetesen a hadiipari tárgyak termeléséé. S tényleg: valamennyi nagyobb ipari ország utolsó félévi termelési indexe emelkedést mu-

tat, de nem a marxi I. és II., hanem a részünkről szupponált III. szakasz, a hadianyagok termelése következtében. Az imperializmusok egymástól való jogosult félelme az egész társadalmi termelés súlypontját a hadiipari termelésre tolta át s ez a termelés egyre nagyobb munkanélküli tömegeket szív fel. Ezeknek a munkanélküli tömegeknek a hadiipari termelésbe való beállítása azonban — a profit biztosítása miatt — nem bérvizonyos alapon, hanem munkaszolgálati kötelezettség formájában jelentkezik. Tökés szempontból másként nem is képzelhető. Hisz a hadiipar ma már nem pusztán fegyverek és felszerelési cikkek előállításából, hanem a technika legmodernebb eszközeinek igénybevételével, hadiútak, erődítmény láncolatok, tengeri és légi flották befogadására alkalmas hadikikötők, tengereket összekötő csatornák építéséből áll. S bár a mérsékeltbb fegyverkezés költségeit is a társadalom dolgozó rétegeinek kellett viselnie, a felfokozott fegyverkezés szédítő arányainak megfelelően ezt a teherviselést a munkaszolgálati kötelezettség formájává próbálják átváltoztatni. Ennek a fejlődési iránynak a tüneteit jelzi a bolgár, német, amerikai munkaszolgálati táborok alakításának kísérlete. Más kérdés, hogy azután ezekbe a munkaszolgálati táborokba sorozott tömegek, érdekeik felismerése nyomán, milyen mértékben fognak ennek a fejlődési iránynak engedelmeskedni, avagy ezzel szembeszállni.

Amilyen arányban nőnek és szaporodnak az imperialista ellentétek, ugyanolyan arányban nő a hadiipari termelés s keresztezi az emberiség természetes érdekeit. Az a tény u. i., hogy a francia kormány a francia vezérkar sürgetésére megkezdte az Atlanti-Oceánt és a Földközi-tengert Franciaországon keresztül összekötő csatorna építést, helyett, hogy azt az egész emberiség szempontjából döntő fontosságú munkálatot indította volna meg, mely a Földközi-tenger lassú kiszáritására irányul s amely hatalmas vízienergiák nyerésén kívül óriási terjedelmű, kiváló minőségű s kedvező éghajlatú szárazföldi területek, esetleg új nyersanyag források bekapcsolását jelentené az emberi gazdaságba, bizonyítja, hogy az imperialista célkitűzések miként gázolják le a józan követeléseket. Az új csatorna építése kizárólag hadiérdekeket szolgál. Közismert tény az olasz fasizmus expanziós törekvése úgy a francia anyaország, mint az Északafrikai francia gyarmatok irányába, holott, nem is beszélve Franciaország európai integritásának a francia imperializmus szempontjából való fontosságáról, északafrikai gyarmatainak kimeríthetetlen nyersanyag forrásairól a francia imperializmus léte kockáztatása nélkül nem mondhat le. Algír foszforja nélkül a francia mérges gázipar, Szenegál négerei nélkül pedig a francia hadsereg nem felelhet meg imperialista célkitűzéseinek. Az olasz imperializmus ellen védekezni kell, annál is inkább, mert az angol-francia szövetség bizonytalanul egy olasz-francia háború esetén. Az angol imperializmusnak u. i. elsőrendű érdeke a francia imperializmus terhére erősödő olasz imperializmus prosperálása. A francia imperializmusnak védekeznie kell minden lehető módon az olasz rivális ellen. Ez az alapja a franciáspanyol katonai szövetségnek. Ezt a védekezést szolgálja az a flotta-támaszvonal is, mely Toulountól Bisertába s Marseillétől a Beleári szigeteken, a korzikai Ajacción, Bastián, Bonifáción és Dserbán keresztül Algirba és Oranba vezet. Végül ezt a védekezést támasztja alá a most megkezdett két-tenger csatorna süngös kiépítése is.

A csatorna békés gazdasági célok szolgálatában csak úgy lenne rentabilis, ha évente legalább 100 millió tonnahajómenyiség futna rajta keresztül. Ez azonban a világ gazdasági válság katasztrofális

hajóforgalmi csökkenése következtében elképzelhetetlen. A 15 milliárd aranyfrankot kitevő befektetésre ma nem is akadna tőkés csoport. Ezért mindaddig, míg az olasz fasiszta imperializmus nem volt olyan éles a francia imperializmussal szemben, mint amilyené ma vált, a franciák nem is siettek a csatorna megépítésével, jóllehet a csatorna terve már egy évtizede kész. Ám a francia vezérkar látva az olasz imperializmus fenyegető veszélyét és tudva, hogy a francia Atlanti-óceáni flotta harci mozgását nem szabad az angol imperializmus birtokában levő Gibraltár eshetőségeire bízni egy olasz-francia háború esetén, keresztülvitte a Franciaországon keresztül huzódó csatorna megépítését, amelyen az Atlanti-óceáni francia flotta 24 óra alatt a Földközi-tengeren lehet. E csatorna megépítése következtében a Földközi-tenger angol kézben levő kapujának, a Gibraltár szorosnak szerepe óriási mértékben csökken s bizonyos mértékig veszélybe kerül maga a London-Kalkutta, angol imperialista érdekvonal is. Hogy az angol imperializmust milyen ellenakcióra fogja ez a körülmény késztetni, az csak a csatorna elkészülése (5–6 év) után derül ki, ha ugyan az angol világbirodalom belső ellentétei addig egész más irányt nem adnak a történelem menetének.

Szmuk Antal

S Z E M L E

SZINDARAB A TIZENKETTEDIK ÓRÁBAN

Zilahy Lajos új komédiája: „A tizenkettedik óra” különféle kommentárookra adott alkalmat. A sajtó bírálata is bizonytalan kézzel nyúlt hozzá; Zilahy mondanivalói annyira szokatlanok voltak magyar színpadon, hogy a fecsegésekhez szokott kritikusok döbbenet figyelték fel. Zilahy elmondhatta volna most Zarathustrával együtt: „nem ilyen füleknek való száj vagyok.” Ám a száj beszél, a fülek hallgatnak, de ami rosszabb, elindulnak a tollak és végeláthatatlan sorokban ontják a betűt. „A tizenkettedik óra” kritikái meglepően terjedelmesek voltak, de zavarosságuk ezzel egyenes arányban állt. Csak egy nézet egvezett: a polgári baloldalon, hogy Zilahy bátran pacifista, a jobboldalon pedig, hogy perfidül az. Valaki ezt holmi apró újságocskában úgy jellemezte nagyon találóan, hogy a pacifista darab körül kitört az újságháború. És az első lövést Milotay István adta le a pacifista szerző ellen, az a Milotay, aki a világháborút redakciók fedezékeiben töltötte idehaza, míg most dityrambust zeng a háborúról.

A vélemények ellentétessége úgy oszlott meg a darab körül, amelyen világszemlélettel tekintették. Zsidók hitleri fajelméletet szimatoltak benne, szociáldemokraták marxizmust, gyanakvó polgárok kommunizmust. Egyedül a fajvédő fasiszták látták meg benne helyesen az igazi lényegét: nem fasiszta. Aki a háborút ennyire ellenzi, az nem lehet fasiszta még akkor sem, ha eltévelyeg a fajnemesítés elméletéig.

A komédia egyik jelenetében a főhősnek néhány egyenes kérdésre kell felelnie. Kommunista-e, szocialista-e, fasiszta-e. És a hős mindre nemmel felel.

Színpadi hős nem mindig beszél a szerző nevében. Itt azonban talán nem téves az a feltevésünk, hogy ez a szindarabhős Zilahy nevében is beszél. Hiszen számos olyant mond el, amit Zilahy a maga

véleményeként már fejtegetett publicisztikájában. Egy azonban mindenesetre bizonyos: a hős őszintén felel, nem kommunista, nem fasiszta. Nem lehet egyik sem, egész egyszerűen azért, mert e két világszemlélet közül nemcsak, hogy nem vallja egyiket sem magáénak, de egyiknek az útját sem követi.

Fel lehet tenni most a kérdést, jó lehet-e egy színdarab, ha tendenciája annyira homályos, hogy különféleképp magyarázható. A felelet a mi esetünkben már az előbbiekből adódik. Zilahy darabjáról egy nyilvánvaló: nem fasiszta és nem kommunista. Ez elég ahhoz, hogy az íróval szemben elessék a vád, hogy mondanivalói nem világosak. Zilahynak ennél a színdarabnál éppen az a főérdeme, hogy becsületes, őszinte és tisztességes szándékú, nem leplez el semmit abból, amit észrevett magakörül, igyekszik felfedni a társadalom hibáit és a társadalom megváltoztatásának módját keresi.

*

A színdarab témája ez: józan ésszel és tiszta szándékkal meg lehet-e oldani a társadalmi rend nagy válságát? A konklúzió ez: sajnos nem lehet megváltoztatni, mert a világot gonoszok és hülyék kormányozzák és a bölcseket becsukják az örültek házába.

A darab meséje így alakul háromfelvonásos komédiává: A leépített kulturált köztisztviselő elméletet dolgoz ki a társadalom megjavítására. Ez a Taigetosz-teória, amely szerint ki kell pusztítani a földről a hitvány és rossz embereket, akik minden baj okozói. Az élethez csak az egészséges, tisztaerkölcsű, becsületes embereknek van joguk. A gépeket pedig el kell indítani és termelni nem a profitért, hanem a közjóért kell. Ezzel az örültek házába kerül, de innen megszökik. Szektát, majd politikai pártot alapít, megválasztják képviselőnek, megnyeri a király bizalmát és hozzájárulását céljaihoz. A király ki nevezi miniszterelnöknek, hogy programját megvalósíthassa. Nemzeti konferencián akarja érvényre vinni éppen megváltó eszméit, mikor a reakció összeesküvése győz: egész egyszerűen visszaviszik a tébolydába, ahonnan megszökött.

*

Most nézzük a darab jellemző alkatelemeit.

A hős, mielőtt tébolydába kerül neuraszténiás álmodozó, exaltált fantaszta. Később profétás szektáriánus térítő és már ez a jellegzetessége kizárja azt a feltevést, hogy forradalmár. Spinoza pantheizmusát vallja, a természet istenségét a világmindenségben. Fajnemésítést tervez, nem árját, nem turánit, egész egyszerűen emberit és a harc, amit hirdet, a salak ember kipusztítására irányul. A társadalom nagy átalakító és hatóerejét, az osztályharcot nem látja, az elnyomó és elnyomott szerepét a jó és a rossz viszonyában keresi és nem a gazdasági és társadalmi berendezkedés kényszerítő hatásában. Gyakorlati követelése a profitmentes termelés. Jámor óhaj a kisajátítók kezén lévő termelőeszközökkel szemben. De számoljunk a nyílt beszéd veszedelmével. Tegyük fel, hogy a profitmentes termelés gondolata mögött valóban látja az osztályharc szükségességét, a szociális erjedést, a termelési rend átalakítását, a gazdasági és társadalmi berendezkedés új formáját: a profitmentes termelés korszakát. Csakhogy ép' azért jámbor proféta és utópista szektáriánus, mert eszközei a proféták eszközei: a bölcs és kenetteljes beszéd, amely térít és nem agitál, ígér, de nem cselekszik. Nem tud cselekedni. Tömegei honnan merítsék a cselekvő erőt? Fajtisztaságukból? A történelem mozgató ereje az osztályharcok sorozata és még a hitleri fajvédelem sem az árja elkeseledésből meríti az elnyomó energiát, hanem a tőke mozgástörvénye

által. Szegény próféta, homlokán hordja kezdetől fogva az elbukás bélyegét.

Zilahy tudja? nem tudja? Ösztönösen érzi, hogy ez az ember csak az államhatalom segítségével győzhet. De az erőszakszervezeten épülő államhatalom, hogy lehet mégis eszköze egy jámbor téritőnek, aki a nép javát akarja? Zilahy segítségül hívja a látszatdemokrácia mögött meghúzódó abszolutizmust: a királyi akaratot. A király akarja, hogy úgy legyen, amint a próféta akarja.

A király! Évszázados szabadságküzdelmek hibás cáfolata ez a költői gondolat. Évszázadok óta folyik a harc a felségeszme ellen, amely nem védelmezhet soha mást, mint az uralkodóosztályok érdekeit. És akkor Zilahy Lajos, a szabadszellemű író, az abszolutizmus sötét középkoriságát állítja a haladó gondolat szolgálatába. Nem tud máshoz folyamodni, mert különben a prófétát ott kellene eltemetni erdei vityillójában Taigetosz elméletével együtt.

Ne mondja senki, hogy ez a darab Pesten íródott és számolni kell a körülményekkel. Hiszen még így is be akarták tiltani. Egy dologgal tisztába kell lennünk. Színdarab önmagában jelent egész, vagy fél-munkát. Ideológiája is csak egységes lehet, különben törést mutat. Szimbólumok nem lehetnek kifejezői egy olyan darabnak, amely realitásával, valóságábrázolásával akar hatni, ha olykor a stilizáltság eszközeivel is ép' azért, hogy a tényeket feltűnően kihangsúlyozhassa. A profitmentes termelés gondolata itt gyenge szimboluma volna a termelőeszköznek a munkásosztály által való birtokbavételének. Mint ahogy rossz szimboluma a próféta egy forradalmárnak, a fajelmélet az osztályharcnak, a király a népakaratnak. Ha mindezt a képes beszédet az élet valóságaira akarnók lefordítani, akkor minden lenne belőle csak nem Zilahy-komédia. De Zilahy távolról sem akart szimbólumokban beszélni. Zilahy annyit akart csak elmondani, amennyit elmondott és még csak sejtetni sem akar többet. Hiszen nem is lehet a téma alapvető adottságai miatt.

Hát nem beszél a szerző világosan, mindenki számára érthetően? Véka alá rejtli talán azt a gondolatát, amely dübörgő manifestációként szót emel a háború ellen? Ennek a színdarabnak a háború a háttereje, a társadalom fenyegető átka, amely mellett az, amit munkaméltatlanságból, kenyértelenségből látunk, szinte elvész az egyéni sorok izoláltságában. Bátor és emberi az a hang, amely tiltakozik a szervezett tömeggyilkolás ellen. De ez a tiltakozás csak stilizált ábrázolása annak a naiv hitnek, hogy a háborúkat a kormányok idézik elő és ha a hadüzenet után puszkacsó elé állítanák őket, soha többé nem lenne háború. Milyen abszurd az a feltételezés, hogy akad olyan uralkodó hatalom, amely tulajdon cselekedete miatt halálos ítéletet hoz önmagára. Mert Zilahy prófétája a király által szentesített hadüzenet után királyi szóval és kormányzati hozzájárulással kívánja a háborús kormány kivégzését. Mert csak ha a kormányzat is levonja a háború konzekvenciáit, küldheti pusztulásba a hadseregeit. (A színpadon erre a javaslatra a kormány nyomban eláll a háborútól.)

Tisztában kell lennünk azzal, hogy a háborúkat a társadalom termelési rendjének belső ellentmondásai robbantják ki. Az uralkodó osztályok imperializmusba futó kényszerpolitikáját kabinetváltások nem ellensúlyozhatják, mert a kapitalista társadalom mindenkori kormányai csak az uralkodó osztályok végrehajtószervei. A háború ellen csak azok a tömegek léphetnek fel, amelyek érdeke homlok-egyenest ellenkező az előbbiekkal. Tehát csak elnyomott és feltörő osztály mondhat ítéletet az imperialistakapitalista politika és e poli-

tika támogatói és végrehajtói fölött. A lehetőségeket mindég az osztályerőviszonyok döntenek el. Ha az osztályharcosarevonál gyenge, nem tudja megakadályozni a háborút. Ha erős, akkor ez sikerülhet neki. Lehet, hogy csak a béke sikerül neki, de lehet, hogy osztályának felszabadítása.

Zilahy Lajos prófétái pacifizmusa egyet mindenestre elér: felrázza az emberi lelkiismeretet. Tiszteletreméltó írói feladat. A színdarabnak ez a marxista analízise, amit itt adtunk, távolról sem a becsültni való írói szándékot igyekszik kisebbiteni. De nem mulaszthatjuk el, hogy megjelöljük azokat a motivumokat, amelyek látszólagosan a proletáriátus céljaira és eszközeire mutatnak, valójában azonban még csak rokonvonás sem lehető fel közöttük. Ám ez nem baj. A színdarab jelentős emberi értékét és kiemelkedő művészi rangját ez lényegében nem csorbitja. Hiszen a színdarabnak van egy óriási tanulsága. És ezt a tanulságot nem csupán mi látjuk, de Zilahy is. Zilahy, a gondolkodó, aki az idealisztikus felfogás fölött maga mond ítéletet, amikor a romantikus prófétizmus csődjét világossá teszi, ama prófétizmusát, amely egy színdarabon keresztül a társadalom megváltását hirdeti. Ha így fogjuk fel a darab tendenciáját, ha magát a konkrét ténytet tekintjük, hogy Zilahy maga mutat rá az idealista életszemlélet hiábavalóságára, akkor azt mondhatjuk, ez a színdarab teljes egészet nyújt. Ha mi mégis hiánylunk valamit, az csupán annyi, hogy a drámában nincs senki, aki legalább megjelölné a társadalmi felszabadulás felé vezető helyes utat. Ennél a pontnál azonban regárdal vagyunk a szerző iránt, aki ha már írói multját nem is vette tekintetbe, de jelenét számba kellett, hogy vegye. Többet valóban magyar színpadon ma elmondani aligha lehet.

(Budapest)

Ujvári László

A BRUTALITÁS HEROIZÁLÁSA. Oswald Spengler ismét az érdeklődés előterében áll. A legutolsó év folyamán egymás után jelennek meg kisebb munkái. A *Der Mensch und die Technik* nemrégiben magyarul is megjelent. (Gép és Ember. Egy új életfilozófia gondolatai, Budapest). Ez a munka az *Untergang des Abendlandes* bölcséleti előfeltevéseit próbálja stabilizálni s egy konkrét probléma körre alkalmazni. A tézisei: az ember természetesen lényege szerint a ragadozók körébe tartozik. A ragadozó „a szabad mozgású élet legmagasabb formája” — ez a „magas rang” tehát megtiszteltetés a számára. A technika viszont az a fegyver, amit az ember-ragadozó a természetelleni harcában használ. Annak az óriási kutató munkának, amit az európai ember generációi a Krisztus előtti első évezred óta végeztek, a mélyebb értelme a természet uralása. Ez a cél napjainkban soha nem álmódott méreteket ért el. Ezzel a diadallal egyidejűleg azonban beállott ezen a téren is a fátadság. „a pacifizmus egy neme a természetelleni küzdelemben”. „Megkezdődött a gépek előli... menekülés”, nem is említve, hogy az európai ember elárulta legfőltetebbet titkát; technikai ismereteit tovább adta olyan népeknek, amelyeknél a technika nem belső kényszert, hanem legjobb esetben mestérien alkalmazott rutint jelent. A kívülről fenyegetett, belsejében megbénult európai kultúra pusztulása így most már végleg bizonyos. „Csak az álmódózók hisznek a kivezető útbán”. „Ez az optimizmus viszont gyávaság.” „Az őrhelyünket elvesztettük, az őrhelyen a végső-kig kitartanunk azonban kötelesség.” Ez a becsületes vég az egyetlen, ami nem vehető el tőlünk.

Nagyon jellemző ezeknek a megállapításoknak a hangulati ér-

telme. A polgári kultúra hanyatlási tünetei közismertek. Közismert az a fáradtság is, amivel a polgári kultúra reprezentánsai a polgári kultúra hanyatló értékeihez tapadnak. Ebből a magatartásból tényleg nincs kivezető út. Ez a szituáció tényleg elveszett őrhely. Spengler ennek a szituációnak azzal ad sajátos értelmet, hogy az elveszett szituációt egy „vitézi” zenével zengedezi körül. Zrinyi Miklósként rohan a vesztébe, amelynek inférnalis kataklizmáit győzelem ittasan hirdeli. Serege az emberiség egész eddigi értéktérrelése. Zrinyi Miklósként azonban végeredményben még sem rohan a török kardjába, mert számára csak annak az agyonvázolt pillanatnak van kötelezése, amely pillanat a szigeti vár küszöbén kilépő Zrinyi felett lebeghetett. Míg azonban Zrinyi tovább ment, addig Spengler a küszöbön megáll: pusztulás korabeli koncepciója minden nagyvonalúságával és originalitásával, extenzív „vitézi pesszimizmus”-a fényében, mint valami operahős, a kardjába dőlés előtt: önmaga felzilálta dobok és kürtök viharában. De kardjába dőlni esze-ágában sincs. S ez a gondolat nyelvére átfordítva azt jelenti: nem gondolja végig a gondolatait. A konzekvencia levonása elől bármilyen „vitéz” — kitér. Sehol még csak nem is sejteti, hogy ennek az elpusztult nyugati kultúrának vannak pozitív örökösei. Számára csak a sötét, minden hangszerrel átheroizált kataklizmába fordulás pillanata a fontos. Tulajdonképpen elvetélt lírikus, aki osztálya halálpillanatának megéneklésére született. A világtörténelem minden eddig lezajlott ténye, feszülő összefüggése azért történt és azért van, hogy Spengler elmondhassa a morituri te salutant-ot kiáltók halálérzésének frenezisét. Kár ezért Spengler írásaiban a tény ferdtésekre, a logika rókaljukaira s a statikus gondolkodás önmagát szétfeszítő ellenmondásaira vadászni. Ez a diabolikus müncheni magántanár Wagner-drapériákkal ékesített láthatatlan kulturfilozófiai tanszékén valójában ripacs histrió, a színpad valamely mult századbeli zugából, mikor a színpadi dörgés még lélekzetelállító volt. A halál előtti pillanat beéneklése az ő szerepe. S e pillanat kreálásában tényleg hatásos: a pusztulás mélységét és szélességét nem szügerálhatja senki sem kifejezőbben nála. S eddig a pontig — szerepileg — talán minden rendben is volna. Ő azonban ebből a — histriói — életerésből morális magatartás maximáit, „egy új életfilozófia” tételeit akarja kikovácsolni. Kétségtelenül: Zrinyi Miklós kirohanásához, minden közelebbi hozzátétekintés nélkül, csupán lélektanilag véve aényt, némi brutalitásra is volt szükség. Ez a brutalitás Zrinyi esetében azonban szervesen hozzátartozik a dologhoz s nem tudunk róla, hogy ezt a brutalitást Zrinyi, bármennyire fia is volt kora összefüggéseinek, kulturfilozófiai princípiummá akarta volna avatni. Spengler azonban könyve ama tézisé, hogy az ember „ragadozó, nem csupán örvendetes ténynek, hanem igenis továbbnevelendőnek, a ragadozó vonalon tovább brutalizálendő vonásnak tekinti. Amikor a prehisztorikus emberről azt mondja, hogy: „ismerte az érzélem ama mámorát, amikor a kés az ellenség húsába ásít, amikor a hörgés és a vér szaga a diadalittas érzékekbe esap” — úgy ez nem valamely „érdeknélküli” gondolkodó elméleti feltevése, hanem egy mészáros csodálata. Bizonyos: az emberben benne szunnyadnak biológiai multja ösöztőnei s néha csak gyengén szunnyadnak; az emberi lét morális érzületének gonoszabb elárulását azonban nem lehet elképzelni, mint akkor ha ezt a legyőzendő adottságot nemcsak hogy elismerjük, hanem követelménnyé tételezzük. Spengler felfogásának ez a vonása viszont szükségzerű. Ahol a gondolat már nem gondolható tovább, mert a gondolat további lépése a gondolkodó önfeladását jelenti, ott

a gondolat látesap az ellenkezőjébe: a nem-gondolatba, a nyersségbe, a csupasz erő előtti hódolatba, a brutálításba; a német idealisztikus filozófia — a rohamesapatok gyakorlatába. Spengler könyvei a mai német rohamesapat praxishoz az ideológiát szállítják. A brutalitás heroizálása ez az ideológia, mert a pusztulást a gondolat fegyvereivel már nem tudja feltartóztatni.

(Nagyenyed)

Bolyai Zoltán

ÚJ NÉMET FOLYÓIRATOK. Egyszerű sablon-cím és mégis több irodalmi hi.nél. A hazájából kiebrudalt német szellem új hadál-lásairól van szó. A szétvert sereg új akcióiról. Wieland Herzfelde a Malik kiadója O. M. Graf és Anna Seghers Prágában adják ki NEUE DEUTSCHE BLÄTTER címen a talán legfontosabb új német havi szemlét. A bevezető sorokból idézek: „Németországban a nemzeti szocialisták garázdálkodnak. Hare van. Semlegesség itt nem létezik. Senki számára. Legkevésbé az író számára. Mi a fasizmus ellen akarunk harcolni. Aki hallgat, szintén részt vesz a harcban, mert hare nélkül adja fel a terepet az ellenségnek... Mi be akarjuk bizonyítani a világnak, hogy írás, ami érték, írás, ami rangos, az ma csak antifasiszta lehet.“ Az első számok ezt be is tudják bizonyítani. Elég, ha a munkatársak közül felsorolom Becher, Holitscher, Wassermann, Weiskopf, Ilja Ehrenburg, Kesten, Walter Mehring, Herminia zur Mühlen neveit. Itt az irodalom mint sztratégia dolgozik: nincs egyetlen egy felesleges sor és minden mondat telitalálat. Kritikai rovata kitűnő és ami több: a legteltesebb önkritika, termékeny diszkusszió, a hare közben észrevett önhibák kikorrigálása. A szemle egyik legfontosabb rovata: Die Stimme aus Deutschland. Amit itt kapunk az a Németországból kicsempészett irodalmi anyag, mint antifasiszta dokumentum. Álnevek és csillagos szignumok írják döbbenetes erővel, gyűlölettel és hittel. — Huxley, Gilde és Heinrich Mann védnöksége alatt Klaus Mann szerkesztésében Amsterdamban DIE SAMMLUNG címen jelenik meg egy másik havi szemle. Harei szemle szintén, de egy fokkal „irodalmibb“. A nagy nevekkal itt is találkozunk: Döblintől Kerrig, Joseph Roth-tól Tollerig, Kesten, Regler és Else Lasker Schüller, no meg Wassermann egészítik ki az együttest. A hare itt is Hitler Németországa ellen irányul, de félek: néhány gránát csak „bedöglötten“ fog az ellenséges frontra érni. Ott van például Klaus Mann cikke: „Stefan George hallgatása“, mellyel nem is annyira a nagy költőnek mint inkább önönmagának akarja bebeszélni, hogy ez a hallgatás: Hitler megvetése. Klaus Mann az ideált akarja makulátlanul tovább tisztelni és közben elfelejti, hogy hare van, hogy „aki hallgat, szintén részt vesz a harcban, mert hare nélkül adja fel a terepet az ellenségnek.“ Protestál, hogy az „új német urak hazafiatlan akciók takarására egy olyan költőre hivatkoznak, akiben egyformán él a hellenizmus és a katolicizmus és akinek kezdőléptei Páris felé mutatnak.“ Ez mind igaz, de mért hallgat és mért nem tiltakozik maga Stefan George, mért akarja tisztára mosni éppen az a Klaus Mann, aki az egyik legfontosabb antifasiszta szemle dolgait irányítja? Sohse szabad elfelejteni: a kor egyik legfontosabb harcában mi csak azokra támaszkodhatunk, csak azokkal harcolhatunk, akik önként, hívás és unszolás nélkül álltak az antifasiszta hadsorokba. A punkaport elpazarolni nem szabad: mindennél jobban bizonyítja ezt a harmadik folyóirat (DER MONAT) esete. Ezekből a prágai hadállásokból nem repülhetnek gránátok, mert ez a folyóirat már a kezdet kezdetén önmagától adta fel a hadállást. Itt a puskapor vízzel keverődve hasznavehetetlenné

vált. Aki a munkatársak névsorát olvassa, örömmel kapja fel a fejét, mert itt igazi robbanó nevek ígérnek győztes harcot: Becher, Graf, Brecht, Kästner, Weiskopf, Ehrenburg, Plivier. A folyóirat valósága azonban kijózanító: egy irodalmi szöszben feltálat divatlapról van szó, egy Bata módra megfejtelt Die Dame. Képeslap, mely a divatképek, autóreklámok és utirajzok mellett szóhoz juttatja a ma mindenél divatosabb aktuális neveket: az antifasiszta front íróit, Ilja Ehrenburg és Bata egymás mellett: szenzációs játék, ha Querschmitt-módra csinálják meg. De így után hat és inkább Bata reklámról beszél. A póstyéni golfélet és George Grosz ötlettelenül, véletlenül egymás mellé került ellentétek. Ugyanakkor egyetlen sor, egyetlen mondat sincsen, ami Hitler Németországát kikezdené. A fentidézett nevek írásai régi dolgok és csak egyetlen egy Heine idézet, tehát egy halott költő veszi fel a küzdelmet a barbársággal. Az élők ugyanakkor tétlenségre vannak kényszerítve. A Der Monat: rosszul raktározott, hasznavehetetlenné vált puskapor. Se nem árt, se nem használ. Kár.

(Stósz)

Fábry Zoltán

MI LESZ HOLNAP?¹ H. G. Wells fantasztikus regények írásával kezdte. Később a válságos idők az emberiség valóságának megismerésére s valami kiút keresésére ösztökölték. Foglalkozott biológiával, geológiával, majd belefogott a pszichoanalízis és más divatos tudományok tanulmányozásába. Beleártotta magát a történetírásba is. Nem maradt azonban sohasem egyetlen egy tudomány keretében, hanem az élet minden terén osztogatta tanácsait. Hozzászólt politikai kérdésekhez is, s az olvasóközönség meglehetősen aggállal vette észre, hogy mindjobban „radikalizálódik”. Az egykori misztikus és spirítiszta íróból „antimilitarista propagátor”, s „nagy műveltségű szocialista” lett. Ez a „szocialista” jelző, (amit ő maga biggyesztett a neve elé) látszólag megkülönbözteti korunk többi „polihisztorától”, akik individuálisan elkülönülve gyártják világmegváltó elméleteiket s a felsőbbrendű ember eljövételéről, a nyugati kultúra hanyatlásáról s korszerű szintézisről beszélnek. Ám ép' ez az állítólagos szocializmus az, ami szükségessé teszi, hogy új könyvét bemutassuk.

A Mi lesz holnap keretes mű, mint a legtöbb Wells könyv. A keret jelen esetben is arra való, hogy W. előre kitérhesen a felelősség elől. E keretes könyvekben ugyanis úgy tűnteti fel Wells műveit, mintha azokat valami ismeretlen nagyság írta volna s ő csak közrebocsátja az írásokat, amelyekkel nem is ért sokszor mindenben egyet. Most arról van szó, hogy bizonyos Dr. Philip Raven, népszövetségi titkár megálmodja a jövőt s ezek a lejegyzett álmok Wellshez kerülnek, aki kiadja őket. Wells úgylátszik szegyel a különös 'álmokönyv szerzőjeként szerepelni. A kritika azonban nem lehet tekintettel az ilyen fikciókra.

Magát a könyvet két részre oszthatjuk. Az első és rövidebb rész a közelmúlt eseményeinek leírása, a másik a világtörténet terjedős vázlata 2105-ig. Természetesen az első (a szerző szempontjából csak jelentéktelen) rész a tanulságosabb, mert ez még konkrét talajon mozog. Ez a rész teljes valóságában rántja le a leplet a Wells-féle szocializmusról. Vegyük például a 4. paragrafust, amely Karl Marx „kritikáját” tartalmazza. Először is: nem hoz meglepetést a William Clissold világa c. regénye után, amelyben Marxot pszichoanalizálta s kimutatta, hogy a világ szerencsétlen helyzetét főképp „...annak a májbajos öreg urnak köszönhetjük, aki a British Museum dolgozószobájában hangyaszorgalommal összeállította a „Kapital” című álbiblia

vaskos kötetit." Ugyancsak a Kapitalról mondja, hogy: „Vele kezdődött meg a szocializmus szellemi és erkölcsi alkonya.” Azután azzal a módszerrel, amit egyesek „páratlan dialektikának” neveznek, kimutatja, hogy Marx tanai elesüfították a szocializmust. Hamis, légbőlkapott tévhiten alapulnak (pl. osztályok egyáltalán nincsenek) s „végzetesen sekélyes módon leegyszerűsítette a gazdasági élet bonyolult jelenségeit” stb., stb. Mindezt Marx önhitt önzésére, önzését viszont — szellemes fordulattal! — májbajára vezeti vissza, valamint arra, hogy nem sportolt és nem tornázott. (L. William Clissold világa II. rész, 8. fejj.) Ezek után a legkevésbé sem csodálatos ha újabb munkájában ilyenek állnak: Marx „teljesen tudatlan volt a történelmi tudomány dolgában” (43. o.) és „...nem volt semminémi fogalma a gazdasági tevékenység valódi lélektanáról.” (44. o.) Aztán nyakrafőre cáfolgat egy saját maga által kitalált, de Marxnak tulajdonított elméletet. De nem csak ilyen „tudományos” fogásokkal él. Nem veti meg a közönségesebb eszközöket sem és Marx „korlátoltságán” mosolyogva megint előjön a főbizonyítékkal: a májbajjal. Azt pedig, hogy Marxban mennyire nem volt „semmi gyakorlati képesség” azzal bizonyítja, hogy „soha életében nem tudta megkeresni a mindennapi kenyerét”. Bezzeg Wellsben meg van a kellő „gyakorlati képesség”; minden szocializmusa ellenére horribilis összegeket keres a kapitalista kiadók révén.

A könyv második része elkésett fecske a Platon, Morus, Cabot, Morris stb.-féle utópiák seregéből. Jólehet a jövő Wells álmodta háborújában bomba robban és gáz ömlik, s a „Légi Diktatura” technikus pilótái szervezik meg az új békés „Modern Világ Államot”, a gondolat egyáltalán nem új. Ókori és középkori gondolkodók fejében még szépen festett az ilyen világmegeváltó, rajongó álmodozás, ma már azonban csak az együgyű pacifizmus porhintése. Megtévesztő beállításával forradalomnak tartja azt a mozgalmat, ami megteremt a „Modern Világ Államot” nevezetesen a nevelés forradalmának. Föltételezi, hogy a jobberzésű emberek „nyílt összeesküvése” (!) a társadalmi alapépítmeny megváltoztatása előtt, a nevelés útján mindent jóvá tehet. Bár felfogása általában idealisztikus, ezzel nyilvánvalóan az az egyoldalú materializmus csúszott be gondolkodásába, amit Marx Feuerbachról irt jegyzetében így jellemez: „A materialisztikus tanítás, hogy az emberek a körülmények és a nevelés termékei, elfelejti, hogy a körülményeket maguk az emberek változtatják meg és hogy a nevelőt magát is nevelni kell.” Gondolkodása logikája, akár idealista, akár materialista elemekből álló egyveleg, mindig mechanikus. (Hegelt álfilozófusnak tartja.) Társadalomszemlélete lényegében nem haladta túl az utópista szocializmus korát. Proudonhoz hasonló homállyal és zavarral beszél a XXI. század gazdasági viszonyairól, amikor nem lesz magántulajdon, de ár, pénz, tőke, hitel, vállalkozói verseny és sok más jellegzetesen kapitalista közgazdasági kategória megmarad. Beszél a jövő „szellemének bővüléséről”, „az érdeklődés átszellemüléséről”, és más hasonló általánosságokba vesző vagy részletekben pepeselő módon mindenről, csak ép a leglényegesebb kérdésekről nem. Az egész utópia olyan, mint valami boldogan mosolygó óriás, akinek nincs csontváza és vérkeringése.

(Debrecen)

Bajomi Endre

¹ H. G. Wells: Mi lesz holnap? A jövő regénye. Athenaeum. Budapest, 1933.

LLYÉS GYULA KIS EPOSZÁRÓL ÉS A KÖLTŐK KÖLTÉSZETÉ- RŐL ÁLTALÁBAN.

Az averzióknak megszámlálhatatlan tömegét kell az embernek leküzdenie, formálisan ki kell költözködni ebből a világból, ha a költők költészetével általánosságban foglalkozni kíván. Amennyiben pedig a gyakorló költők hatalmas hadserege fölötti szemlélődését abból a kis csoportcskából eszközli az illető, amelyet „olvasók baráti körének”, vagy a „költészetért rajongók” csapatocskájának neveznek általánosságban, ténykedése még bizonyos elszántságot és a következményekkel mitsem törődő heroizmust feltételez. E műfaj, mely oly kevés mesteri hagyatékkal rendelkezik, elmúlt korokban épp úgy mint napjainkban sajnálatraméltón kompromittálta magát. Eppen magasabb igényeinél fogva, amikor csökönyösen fejébe vette hogy nem adja alább hóborította hegyesucsoknál, lombját hullató őszi tölgyesnél, tenger orkánjánál, halálnál, szerelemnél és egyéb kiskutyafarkánál. Szánalomraméltó dolgok voltak ezek, elegendő okok arra, hogy a költők valóban mindenkitől megvetettek és ennek következtében valóban búbánatosak, meggyőződészerűen világfájdalmasak, és gyakorlatilag egymástól cinikus kézmozdulattal elintézettek legyenek. Odáig fajult a dolog, hogy költőnek lenni gyalázatos dologgá vált, egynéhány agyalágyult tökfilkó fáradhatatlan önrécitálása kivételével a versíró éppoly szemérmetességgel dugdosta avatatlan szemek elől verseit, mint a nők a menstruációs felkötőjüket. Költőnek lenni egy volt megháborodottal, leggyengédebben kifejezve hóbotossal, idegbeteggel, szánalomraméltó szerencsétlennel. Fájdalmas dolog regisztrálni aényt, hogy még maguk a költők is úgy vélekedtek fajtájukbeliekről és sorstársaikról, mint alávaló, moeskos söpredékről. Szíve szakad meg az embernek, ha eszébe jutnak zord apák, akik kitiltottak valakit házuktajáról, csak azért mert az illető költő volt, verseket írt és boglyas haját viselt. Tisztában vagyunk azzal, hogy gazdasági és világ-szemléleti háttere is lehetett a dolgoknak, kár is vesztegetni erre a szót, különösen abban az esetben, ha a költők sorsát és az emberiségre nézve oly ritkán áldásos működését dialektikusan igyekezzünk megvizsgálni.

Sorsukat megvizsgálni és jobb meggyőződés ellenére is védelembe venni a költészetet gyakorlatilag művelők sáskahadseregéből azokat, akik elhivatott monomániájukban magánügyükből közügyet képesek teremteni. Azokat akik végeredményben felelősséggel tartják hátukat az emberiség néhány oly szánalomraméltó ügyéért, amit még nem lepett be kikerülhetetlenül a deformálódás vastag homokrétege. És ezt a hátukattartást megbocsátható módon is teszik, azzal az emberhez méltó közvetlenséggel, bódulatos megdöbbenéssel, amely már hajlandóvá teszi az embert annak az elismerésre, hogy nem is a kompromittált költészet egy művelőjével áll szemben. És végeredményben itt dől meg az a szánalomraméltó szempont, amely a költészetet, a művészetek többi formáival egyetemben jobb és balfelé osztja. Koldus alamizsnaként hat az elismerés a költészetnek, ha jóindulatú olvasók vagy kritikusok mint végső enyhítő körülményt, annak eszmei tartalmát, jobb, vagy baloldaltartozását, mint valami különös érdemet emlegetik. Magam részéről hajlamos vagyok ezzel szemben oly cinikus álláspontot elfoglalni ebben a kérdésben, hogy külön, egymástól független jobb, és baloldali költői vagy művészeti mű nem létezik, van tökéletes, megdöbbenő és az élet lényegét kifejező művészeti alkotás, ami természetszerűleg kell hogy baloldali, haladott és forradalmi legyen, viszont valamely művészeti alkotás mondva-csinált baloldalisága, haladottsága és forradalmisága még távolról

sem biztosítja az embert annak a kiválóságáról. És újból hangsúlyozom, itt dől meg a dolog. Az ugynevezett elvonatkoztatott, napi aktualitásokból óvatosan kikapesztett, tehát ellenforradalmi költészet nivó és érték szempontjából nem tudom belátni miért állana alacsonyabb fokon, mint a klisészerű, intellektuálításában receptrekészült forradalmi alkotás. A halál „örök misztériumáról” zengedező költemény miért lenne alábbvalóbb egy olyan versnél, amelyben legalább féltucatszor előfordul ez a szó: hogy forradalom, nyomor, proletár és Kapitál. Szót kívánok emelni a baloldali költők által oly becsmérősen semmibevert, lekicsinyelt munkás és haladó, forradalmi intellektus nevében, amelynek állítólag ez a költészet kell, ez az ál és bura alatt mesterségesen tenyésztett irodalom. Akik ennek az ellenkezőjét állítják, azok fejüket gombócevéssre használják csak, nem pedig gondolkodásra.

Misem alkalmasabb az előbb lefektetett tételeknek igazolására, mint Illyés Gyula legutóbb megjelent, három kis eposza közül sorrendben másodiknak megírt bukolikos lázu költeménye, az Ifjúság. Ez a paraszti eposz, gondozatlan soraival, kinemszámított kádenciáival, rövid, de széles medrével mintha csak a legaktuálisabb népmesék birodalmából cseppent volna közénk. Két tiszta nap történetét foglalja magában ez a kis eposz egy „tizenhatéves forradalmár” két tiszta napját, megpihenését üzött bujkálásában a 19-es napokban. Idillikus szerelmét egy kis aratómunkáslány iránt, majd továbbhajszoltatását. Hézagos lenne e kis remekmű tartalmának még vázlatos ismertetése is, ha elhallgatnánk hogy e két nap alatt is a bujdosó az arató parasztek között munkát vállal, együtt dolgozik velük és szándéka az, hogy közöttük marad, éli a háromholdas napszámosok életét. De a két nap elmúlik, újra menekülnie kell, és tíz év múlva mire visszatér, felkeresni régi barátait ezekből a napokból, már nem talál senki ismerőst a tanyán, elszéledtek, tovatűntek akár az ifjúság. Mily silány módon adható vissza csak így tartalmilag ennek a bukolikus aláfestésű és lényegében forradalmi súlyú kis eposznak a lényege. Oly silány módon, hogy szégyenében belépirul az ember. Szégyenében belépirul, és ismerve az általános, százalomraméltó felfogását a művészetek valódi lényegét félreismerő intranzingens ortodoxoknak, a meggyőzés alacsony módszereitől ez esetben eltekint. A primitív krikkraxokhoz hasonlító Három öreg, a pásztorénekes Ifjúság és a paraszti hősköltemény Hősökről beszélek három oly jelentős állomása a verses epikának, ami figyelmen kívül nem hagyható. A zürzavarban újra és újra születik a költészet, megtámadhatatlan csucsait nem érik el irodalmi szakácsok hóbortos kiáltozásai, és ebben a sötét, mesterségesen sötét éjszakában is messzire elvilágít. A költő nagyon is mindennapi dolgokról ad számot, de úgy, hogy magánügyét közüggé avatja. A magával mitkezdni nem tudó költészet így találja meg ritkán és avatott kezekben, kétségen kívül nagy és súlyos árat fizetve érte, értelmét és saját magát. Így halad előre a zürzavarban, így emelkedik ki az értelmetlenek feje fölé, és saját magát rombolva így lesz mégis örökéletű.

(Budapest)

Remenyik Zsigmond

UJ MAGYAR IRÓK: Sándor József. A nyomor, a ninestelenség, a sívár kilátástalanság — a munkánélküli milliók komor, sötét ábrázolása Sándor József novelláskötete. Hősei: az Állástalan Jánosok, a munka hijján uccára kerülő Ibolyák, a cigarettavéget-gyűjtögető gyerekek — a padonülő munkánélküliek és a városszéli nyomortelep lakói. A halálraitélt ártatlanok, a tébolydába zárt egészségesek, az ön-

gyilkosságba torkolló kétségbeesés társadalma bontakozik ki Sándor József novelláiból. Emberek, akiket hurokszerűen fojtogat és a primitívizmussal ösvonalára süllyeszt a nagykerítő: az éhség. A munkanélküli orvost itt a nagyproblémák közül már csak az emberi test ka-lóriaszükségletének kérdése foglalkoztatja. A halálraitelt ártatlannak nincs már más kívánsága mint egy tál pörkölt. És a többiek is mind: — a béli-tás tisztviselő, akin annyira eluralkodik az éhség, hogy az még a másik ösöztönt is szinte teljesen kiszorítja. A Nő képe csak valahol a tudat alján jelentkezik, de ott sem mint vágy, hanem gyűlöletformában. Aztán van szerelem is! de olyan melynek nincs pénze egy szobára, egy éjszakára, és olyan, mely hosszas orvosi kezeléssel végződik. Sándor József novelláiban a szerelemnek a ma valóságában betöltött mellékszerep jut. „Akkor, amikor X és Y együtt töltötték az estét — írja pl. — „a város különböző helyeinek a legjelentősebb események közül néhány a következő volt: Egy képviselő előadást tartott a magyarság jövőjéről. — Egy szocialista agitátor a proletáriátus útjáról és a szocialista vallásról beszélt. — Egy író az élet és irodalom új problémáiról, friss eszméiről értekezett. — Egy orvos vitaestét rendezett a házasságról és az ifjúság nemi problémáiról — a közönség hozzászólásával. Három fiatalember kiskávé mellett elhatározta, hogy lapot indít. Az uccán száz munkanélküli iparos, cipész, cukrász, ács, pék, kőműves munkát-kenyeret jelszóval menetelt.”

A novellák háttere, előtere és tulajdonképpeni tárgya: a munkanélküliség. Happy-endjük: az öngyilkosságba kényszerülő kilátástalanság. És ez az, amit helytelenítünk. Ez az a kispolgári pesszimizmus, melyet nem szabad irodalmunk alaphangjává tennünk — a legsivárabb realitás ellenére se. Nemcsak a kátyút, hanem a kátyuból kijutás lehetőségét is fel kell mutatnunk. A legkomorabb helyzetképbe is bele kell vinnünk a meggyőződés optimizmusát, a szükségszerű változás tudatának biztonságát. Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy okvetlenül ki kell tűzni minden novella végén a zászlót — dehát a minden novellavégi öngyilkosságnál talán még ez is jobb megoldás lenne. Hisz tudjuk, a pszichoanalízis világosan kimutatta, hogy a munkanélküliség, a nyomor csak az egyébként is beteg lelki konstitúciót kergeti öngyilkosságba. Az egészséges ember valahogy eltengődik — mindig talál valami megoldást. Több reális példa van a „mégsem lett öngyilkos!”-ra, mint az öngyilkosságra.

Sándor József pesszimista látásának forrása valami írói érzékenység, egy mellőzöttségi érzés lehet. „Ki hazudhatta először, hogy a tehetség minden körülmények közt is utat tör magának? Hogy száz véletlen példa van rá? — Ezer bizonyára az ellenkezőjére” — mondja egyik novellájában. És amint egyéni pesszimizmusa nem talál megnyugvást a szocialista meggyőződésben — úgy novellaalakjai se. Pedig, ha a kétségtelenül tehetséges Sándor József novellái a szocialista öntudat és meggyőződés biztos talaján mozognának, akkor nagyobb visszhangra találnának. A talajvesztettségnek, a gyökértelen pesszimizmusnak, a nincstelenség sivár riportjának ma csak gyér olvasóközsége lehet. Mást! — A kötet legsikerültebb darabja: az EMBERHUS. Innen a cím! A kapitalizmus éles szatírája ez. Az őstársadalomba visszanyúló, a kapitalizmust a Balek husán meghízó Agyar szymbolmá leegyszerűsítő mese- és novellafeldolgozás nem új ötlet. De itt, a modern kapitalizmussal párhuzamba állítva, a modern kapitalizmus lakomájának pohárköszöntőjeként, mégis újszerűen hat. EMBERHUS! — a nemzetközileg egyesült kartellek, trösztök, bankok és monopolisztikus nagyvállalatok elnöke büszkén vallja ünnepi pohárköszöntőjé-

nek nagyfináléjában, hogy „a rendszer egy év világstatisztikája szerint ötvenmillió emberi tüdőt, egymillió megbomlott agyvelőt, hárommillió direkt éhenhaltat szállított...”

(Budapest)

Mándy Teréz

L A P M O N T Á Z S

A FASIZMUS INTERNACIONÁLÉJA

Lehet? Nemlehet? „A francia jobboldali sajtó az autoritás rezsimjét áhitozza: ez a sajtó nem tud Hitlernek semmit a szemére vetni, legfeljebb azt, hogy nem francia és hogy nem a francia, de a német demokráciát győzte le. Coty, vagy Tyssen, mindegy — a dollog lényege nem a fajon fordul meg. Annyira nem, hogy Rómában lázasan készítik elő a „fiatal Európa kongresszusát”. A legvadabb nacionalizmusok internacionáléja? Nem robban-e már ez a fogalom formulázásában? Nem. A fasiszta internacionálé már ma is hat és szervezetileg is össze tudják majd hozni és robbanni legfeljebb a kontinens fog”. (W. Schlamm a Neue Weltbühne-ben) — „A demokrácia legalább is szellemi vonatkozásában népegysítő emberi erő, de a fasiszta nacionalizmus népeket elkülönítő dialektikája már a két létező és egymással barátságban álló fasizmus között is szembetűnik. A vezető fasiszta állam fajnationalizmusa ép' a szomszédos államokat fogja védelemre kényszeríteni, ha ezek is behódolnak a diktatura gondolatának”. (Oestereichischer Volkswirt).

Délafrikából jelentik: „Komolyan kell azonban foglalkoznunk azokkal a hírekkel, melyek Délafrikából jönnek. Okt. 27-én a kapstadti alakuló ülésen életbe hívták „Afrika árja-nemzeti szociálista mozgalmát” és a guruló náci márka egyre jobban érezteti hatását. Kapstadtban, Johannesburgban és más városokban néhány hete egy szervezett terrorkampány robbant ki pogromkísérleteket, helyezi bojkott alá a német árukat bojkotáló kereskedőket. A legutolsó hír már egy igazi SA organizációról is tud, melyet egy Berlinből erre a célra kirendelt rohamosztagvezető szervez. A berlini hatalmasok exportja kezd vörögbe szökni mindenfelé.” (Das Neue Tagebuch.)

A szocializmus krízise: a kapitalizmus krízise?! Ezt a böles igazságot a francia „szocialista” Marcel Déat állapítja meg az Europäische Revue-ben: „Semmi kétség: a fasizmus csillaga felmenőben, van, a szocializmus és demokrácia csillaga ugyanakkor lemenőben. A szocializmus krízise nem más, mint a kapitalizmus krízise. A szocializmus kezdettől fogva a kapitalizmus utóda és örököse volt, nem pedig magvetője vagy áthidalója. Vele együtt lett nagyvá, vele együtt nyilatkoztatta ki magát internacionálisnak. Ma a világgazdaság hanyatlási processzusának a végén állunk és nincs konferencia, mely ezen változtathatna... A szocializmus a fasizmussal szemben mindig rosszabb pozícióban volt és ép' azért mindenütt megverték. Miért? Mert üres jelszavakba és tradicionális taktikába merevedett, mert vakon a régi felvonulási terepen várta kapitalista ellenfelét, mialatt egy egészen más ellenfél egészen más terepen és más fegyverekkel állt vele szemben.”

A pápa áldása. Az amszterdami Sammlung-ban Thomas Michel katolikus szempontból vizsgálta a német konkordátum lehetetlenségét a következő megállapításra jut: „Mennyi ellentét volt, milyen terrornak volt kitéve a német katolicizmus és Papen és a pápa

mégis és minden akadályon keresztül megértették egymást, egyszerűen azért, mert a dolog nagyon sürgős volt. Nem tulzunk, ha azt mondjuk, hogy itt a kapuzárás pánikja dolgozott, mert ez a konkordátum nem más, mint a ma uralkodó reakciós hatalmak véd- és dacszövegsége a szocializmus ellen, mely mégis csak el fogja távolítani az útjából a baldozó gazdasági rendszer utolsó szolgáját, a fasizmust és az egyházat... A konkordátum minden bizonnyal rossz hatással lesz a harcós katolicizmusra, mely egészen közel élt a mindennap szociális bajaihoz és melynek most a diktatura és a konkordátum ki-rántották a talajt a lába alól."

Intellektuelek új internacionalizmusa. „Az intellektueleknek az a fajtája, mely a tudatlanságból és a gondolat-reményességéből hivatást csinált, a filozófiai és történeti materializmusból a zoológiába sülyedt. De pechük van. A mondén szalonok Gleichschaltungja ugyan sikerült, onnan a marxizmus szó számúzve van és a hősök, akik azért léptek a porondra, hogy a liberális marxista fogalmakat nemzeti vérfogalmakkal agyonüssék, mohóbban és kompromisszumrahajlóbban keresik a nemzetközi igazolást, mint ahogy azt bármely más ideológia kereste.“ (Neue Weltbühne) — Ilja Ehrenburg a francia fasizmus keresztapját Jules Romains-t állítja pellengére a Neue Deutsche Blätter-ben: „Romains nagy cikkének címe „A marxizmus krízise“. Ez a cím mindenekelőtt jó nevelésről tanuskodik. Egy Goebbelis ordíthatja: a marxizmus halála. Nyers durva ember, de Jules Romains — filozófus. A marxizmus Jules Romains nézete szerint német talál-mány. Az osztályharc eszméje, kell hogy undorral töltse el minden franciát. Romains azt mondja: a marxizmus — germanizmus. Hitler tiltakozva védekezik: a marxizmus — judaizmus. Amikor régen az orosz munkások sztrájkoltak, akkor a cári rendőrök, akik nem ismer-ték sem Romains-t, sem Hitlert, azt mondták: „az az angol dáma megint rendetlenkedik“. Romains szerint az olasz és német fasizmus az intelligencia diktatúrája... Ha a burzsoá vandalizmus fekete listáját felállítjuk, akkor beírjuk Jules Romains végzetét is. Egy ember, aki gyengéd versekkel kezdte és fasiszta fogadkozásig vitte. És akkor bizonyítani fogjuk: ide nézzetek, mit tett ez a társadalmi rendszer tehetséges és erkölcsös emberekkel!“ (F.)

EGY ÚJ KULTURA JEGYÉBEN.

Az *Il Saggiatore* szerkesztősége kérdést intéz az olasz irodalom fiatal képviselőihez, hogy „mit gondolnak a fiatalok?“ „mit akarnak a fiatalok?“ s „mit csinálnak a fiatalok?“ Ötvenhét író választ közli a folyóirat 150 oldalán. A válaszok tartalmát maga a szerkesztőség foglalja össze a különszám elé írt sorokban: „Egy dolgot rögtön meg kell jegyezni: ha össze akarnánk fűzni figyelmesen a különböző válaszokat és az egyik hiányait a másikkal kitölteni, észre kell venni egy szép kultúra fiziognómiáját, mely már meghatározott minden megnyilvánulásában és fejlődésében... a régi ideológiáktól való undor, új etikák alakítása, felhívás egy új realizmusra stb. stb. azok a jelszavak, melyeket már minden ország fiataljainak szótárában megtalálunk. Olaszországra vár még az a feladat, hogy mindezeknek a szimptomáknak és motívumoknak telt és tudatos formát adjon, Olaszországra vár az a feladat, hogy azon legyen, hogy ezeken keresztül kifejlődjön egy új kultúra.“

A *Quadrivio* irodalmi hetilap hatalmas cikkben azon töpreng, vajjon Carnera nem akarta vagy nem tudta leütöni Paulinot?

Ugyanabban a számban Giovanni Gentile volt demokráta kultusz-miniszter, római egyetemi tanár egy nekrológban mondja: „az első lelkes nacionalisták közé tartozott és ezért határtalan lelkesedéssel fogadta a nemzet erkölcsi megújódását, amit a fasiszta forradalomnak köszönhetünk.“

Az Agitarsi első számában elmondja kulturprogramját: „1. Bemutatkozunk: határozottan, jelentősen, abszolút módon. Ez a mi korunk arca. És nem állunk meg Italia fogalmánál: a mi szenvedélyünk, hazaszeretetünk csodálatos ugródeszkául szolgál, hogy a világba vetítsük magunkat és megadjuk neki tartalmát és arcát, azt az arcot, melyet mi képviselünk. 2. Elfogadni az életet, amilyen. Teljesen átérezni azt. Élni azt totálisan és a mi heroikus érzéseinkkel. Bezárni a mult ajtaját. Kinyitni a jövőjét. Az életet magunk felé hajlítani. Az élet felé hajlani. Korunk emberének lenni. 3. Az olasz művészet és irodalom a gyakorlatban a régi maradt: papos, egyházas, bezárt köröké, szabadkőműveseké. Mi mindez ellen fellázadunk. Totális korban az irodalom és a művészet totális legyen...“

Hitlerről Mario Maria Martini a *Le opere* E. I. Giorni főszerkesztője a következőket írja: „Nem hisszük, hogy nagy kulturájú ember, de azt sem, hogy filozófiai felkészültsége van. Inkább intuitív ember. Ez a szerencséje.“ De rögtön utána: „Kivéve a kivételeket — például Julius Ceasart, Nagy Frigvest és a korabeliek között a mi Ducenkat — bebizonyosodott, hogy a politikusnak hogy megnyerje a partit, sok kvalitástól kell mentesnek lennie, hogy a tett kiváló képviselője legyen.“ Így irnak ma a felszínen Olaszországban (n. l.)

IMPERIALIZMUS ÉS CEZARÓMANIA: „Az átmenetek és az átmeneti megoldások korszaka a miénk. Amíg ez a helyzet, addig nincs vége a forradalomnak. A jövő Cezarizmusa nem a meggyőzéssel, hanem a fegyverekkel fog győzni. Csak akkor, amikor ez természetes lesz, ha a többséget akadálynak érzik és megvetik, ha valaki a tömeget, a bármely értelemben vett pártot, minden programot és ideológiát maga alá gyűr, csak akkor haladjuk meg a forradalmat. A fasizmusban is adva van a két front — a jobb és baloldal — Grachus ténye, jelenleg azonban egy személynek a Napoleoni energiája elnyomja. Az ellentét megszüntetve nincs és nem is lehet és súlyos Diadochus harcokban abban a pillanatban felszínre kerül, amikor ez a vas kéz a kormányt elhagyja. A fasizmus is átmenet. A fasizmus a városi tömeg irányából tömeg pártként fejlődött, lármás agitációval és tömegszónoklatokkal. A fasizmustól nem idegen a munkásszocializmus tendenciája. Mindaddig azonban, amíg valamely diktatúrának „szociális“ a becsvágya s a „munkások“ ért van, az uccán toboroz s az uccán népszerű, mindaddig csak átmeneti forma. A jövő cezarizmusa csak a hatalomért és az egy birodalomért harcol s ellene lesz a pártok minden nemének... Ezért a hadseregek és nem a pártok a hatalom jövő formái.“ (Oswald Spengler: *Jahre der Entscheidung*. München, 1933.)